

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
ANA BİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

ÖRGÜN DİN EĞİTİMİNDE
EMPATİK YAKLAŞIM
İLKÖĞRETİM ÖRNEĞİ

Yusuf BATAR

DOKTORA TEZİ

Konya 2005

ÖZET

ÖRGÜN DİN EĞİTİMİNDE EMPATİK YAKLAŞIM
(İLKÖĞRETİM ÖRNEĞİ)

YUSUF BATAR

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYALBİLİMLER
ENSTİTÜSÜ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM
DALI DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ, EYLÜL-2005

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA TAVUKÇUOĞLU

Bu araştırmada, etkin ve verimli bir din eğitimi sağlamada empatik yaklaşımın etkisi değişik boyutlarıyla ele alınmıştır.

Bu çerçevede, din eğitimi bir iletişim süreci olarak ele alınmış ve bu sürecin etkinliği açısından empatik yaklaşımın önemi-gerekliliği üzerinde durulmuştur. Din eğitiminde empatik yaklaşımın etkisi, öğretmen, öğrenci ve eğitim ortamı açılarından ele alınmıştır.

İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin insana yaklaşımı, insan eğitimini ilgilendiren yönlerinden, din eğitiminde empatik yaklaşım için referans olabilecek yönleri araştırılmıştır.

Yapılan araştırmalar neticesinde, hem Kur'an'ın insana yaklaşımında hem de Hz. peygamberin uygulamalarında, kişiye empatik yaklaşıma sevk eden tavsiyeler ve empatik yaklaşım açısından değerlendirilecek pratik örneklere rastlanılmaktadır. Ağırlıklı olarak, öğretmenin empatik yaklaşım sahibi olması konusu üzerinde durulan bu araştırmada, empatik iletişim becerisini etkilediği dşnlen bazı değişkenlerin etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Empatik iletişim becerisi üzerinde etkisi muhtemel olan, yaş, cinsiyet, mesleki tecrübe ve eğitim durumu gibi değişkenlerin etkisi, Empatik Beceri lği aracılığıyla bir örnekleme üzerinde ölçülmüştür.

Konya Merkez İlköğretim okullarında görev yapan 100 kişilik bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerine söz konusu beceri ölçeği uygulanmıştır. Ölçeğin analizinde, regresyon ve varyans analizleri, (t) testi ölçümleri uygulanmıştır. Elde edilen neticelere göre, Din Kültürü öğretmenlerinin empatik iletişim becerisi üzerinde yaşın ve mesleki tecrübelerinin anlamlı düzeyde bir etkisi yoktur. Bayan öğretmenlerin empatik iletişim beceri düzeyi ise, bu ölçeğin sonuçlarına göre daha yüksek çıkmıştır. Aynı zamanda İlahiyat Fakülteleri açılmadan önce faaliyette olan Yüksek İslam Enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin empatik beceri düzeyi İlahiyat Fakültesi mezunlarına göre daha yüksek çıkmıştır. Öğretmenlerin genel olarak empatik iletişim beceri düzeylerinin ise normal düzeyin altında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Empati, empatik beceri, empatik eğilim, iletişim, eğitim, din, öğretmen, pedagojik formasyon.

SUMMARY

EMPHATIC APPROACH IN FORMAL RELIGION
EDUCATION (A PRIMARY SCHOOL ILLUSTRATION)

YUSUF BATAR

SELÇUK UNIVERSITY SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
PHILOSOPHY AND RELIGION SCIENCES

DEPARTMENT RELIGION TRAINING BRANCH

DOCTOR THESIS September- 2005

Supervisor: Prof. Dr. MUSTAFA TAVUKÇUOĞLU

In this study, the influence of emphatic approach for providing anefficient and fortile reigion training is examined with different dimensions.

In this content, religion training has been considered as a communication process and for effectiveness of his process, importance and necessity emphatic approach have been noted. Influence of emphatic approach in religion training has been regarded in the view of students, teachers and education surroundings. Kor'an and Majesty Prophet's approach to men which are two basic recourses have been examined to be used as a reference for emphatic approach in religion training for being related to men education.

In the end of results which are gained by means of researches, practical examples that could be considered as emphatic approach both in Kor'an and in Majesty Prophet's applications. Mostly, in this study which has pointed out that teachers must have emphatic approach, influences of some changeable things has been analyzed since they have been affecting the emphatic communication skill.

The influence of the changeable things are effective on emphatic communication skill can be age, gender, occupational experience education status has been evaluated by means of Emphatic Skill Measurement on an illustration.

100 teachers Religion Culture and Ethic Course who have been working in Konya central Primary School have been applied with mentioned skill measurement. In the analyse of this measurement, regression and variant analyses, (t) test measurements, have been used.

According to the gained results, age and occupational experience of Religion Culture teachers an emphatic communication don't have so considerable effect. As for female teachers emphatic communication skill level, according to results of this research is higher than male teachers performance.

Also, emphatic skill level of the teachers who produced from High Islamic Institutes which were appeared before the foundation of Theology Faculties have been found out to be higher than the teachers who graduated from Theology Faculties.

It is found that the teachers emphatic communication level, in general, is under normal measurement.

Key Words: Emphaty, emphatic skill, emphatic tendency, communication, religion, teacher and pedagogig formation.

ÖNSÖZ

Empatik yaklaşım, bireyler arası iletişimin yoğun bir şekilde yaşandığı meslek gruplarında çalışan kişilerde bulunması gereken bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Eğitim sisteminin çeşitli iletişim süreçlerinden oluşan yapısı dolayısıyla öğretmenlik de söz konusu meslek grupları arasında zikredilmektedir.

Empati konusuyla ilgili araştırmalarda konunun önemi sadece öğretmen açısından değil, öğrenci açısından da vurgulanmaktadır. Eğitimin temel amaçlarından sayılan, öğrencide istendik davranış değişikliğini ve gelişimini sağlamak açısından konuyu ele alırsak, bir kişinin kendisini keşfetmesi, tanınması ve

olumlu yönde değişmesi için gerekli koşulların başında empatik yaklaşım sayılmaktadır.

Din eğitimi, çocukların kişilik gelişimleri ve hayata bakış açılarının oluşumunda önemli bir belirleyici olması açısından, eğitim sürecinde öğretmenin öğrencilerine yaklaşım tarzı, onlarla iletişim şekli daha bir önem arz etmektedir. Öğretmenin öğrencileriyle sağlıklı bir iletişim sistemi gerçekleştirebilmesi, onları eğitim sürecine aktif bir şekilde katabilmesi açılarından empatik yaklaşım bir zemin oluşturabilir.

Bu çalışmada, Din Eğitimi bir iletişim süreci olarak ele alınmakta ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenin empatik yaklaşım sahibi olmasının süreçteki etkisi etraflıca incelenmektedir. Empatinin tanımı, temel esasları, eğitimin iletişimle ilgisi, öğrencinin eğitim sürecindeki pozisyonu, sürece aktif katılımının sağlanmasının şartları, Kur-an'ın üslubu, insan ilişkilerine dair düzenlemeleri ve Hz. Peygamberin insan ilişkileriyle ilgili uygulamalarının empatik yaklaşım açısından tahlili, İlköğretim'de görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin empatik beceri düzeylerinin; yaş, cinsiyet, mesleki tecrübe, eğitim durumu değişkenleri açısından irdelenmesi bu çalışmanın esas konularını oluşturmaktadır.

Empati, eğitim iletişimi gibi konularla ilgili literatür taramasının yanı sıra, Kur'an ve Hadis kaynaklarından empatik yaklaşıma ışık tutacak uygulamaların incelenmesi şeklindeki teorik araştırmayla beraber, İlköğretim Okullarında çalışan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenleri üzerinde yapılan

Empatik Beceri Ölçeği çerçevesinde konular işlenmeye çalışılmıştır.

Bu alandaki ilk çalışma özelliğine sahip olan araştırmanın, konuyu değişik açılardan ele alan yeni çalışmalara yol açması düşünölmektedir. Ayrıca, eğitimin genelinde olduğu gibi, din eğitiminde de sağlanmak istenen öğrencinin aktif katılımına dayalı dinamik ve verimli bir eğitim yapılanması için de bazı ipuçları vermesi umulmaktadır.

Doktora öğrenciliğimin bütün aşamalarında ve tezimle ilgili çalışmalarım esnasında yakın ilgisini gördüğüm, ufuk açıcı tavsiyeleri ve önerilerinden istifade ettiğim Danışman Hocam Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu'na teşekkür ederim.

Bu tez konusunun belirlenmesinden itibaren, oluşumunun bütün aşamalarında görüş ve yönlendirmeleriyle desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım, Prof. Dr. Abdullah Özbek ve Prof. Dr. Muammer Muşta'ya teşekkürlerimi sunarım.

Eylöl 2005
Yusuf BATAR

GİRİŞ

Eğitimde başarı ve etkinliğin sağlanması, hedeflenen neticelere varılabilmesi hususunda yapılan çalışmalar, gözlem ve araştırmaların ortaya çıkardığı temel ölçüler şu üç başlık altında özetlenebilir:

Öğrencinin aktif katılımını sağlamak,
Öğrenciye uygunluk ilkesini gözetlemek,
Öğrencinin merkeze alındığı bir eğitim ortamı oluşturmak.

İnsan psikolojisi açısından konuya baktığımızda, öğrencinin kendi iradesini ve aktif katılımını sağlamadan eğitimin hedefine varması, başarı elde edebilmesi pek mümkün görünmemektedir. Eğitim kavramının çerçevesini çizen tanımlarda, eğitilen kişinin istidatları ve aktif katılımının önemi vurgulanmaktadır: “Eğitim, kontrol altına alınmış bir ortamda, insanın doğuştan getirdiği mevcut yetenekleri en üst seviyeye çıkarmak üzere bireye, toplumsal yaşamında gücü nispetinde sorumluluk almasını sağlamak için gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür.”¹

Eğitimde, öğrencinin davranışlarındaki değişim ve gelişmenin onun kendi şahsı yoluyla, ve iradesini kullanarak meydana gelmesinin sağlanması önerilmektedir.²

---

¹ **Bayraklı**, Bayraktar, İslamda Eğitim, Dergah Yayınları, İstanbul, 1980, s.25.

² **Ertürk**, Selahattin, Eğitimde Program Geliştirme, Yelken Tepe Yayınları, Ankara, 1986, s.13

Eğitim s¼recinde ¼đrenci, kendi kendini ger¼ekleřtirebilme hissini kazanmış olmalıdır. Herhangi bir dayatma ve zorlamaya gerek duymadan, kendi ihtiya¼ ve istekleri doğrultusunda gelişimine paralel olarak ¼đrenme ortamını organize edip, sonu¼ları kendi a¼ısından yorumlama becerisini kazanmalıdır.³

¼đrencinin, eğitim s¼recine aktif bir şekilde katılabilmesi i¼in h¼r irade, yaratıcılık, temel g¼venirlik gibi kıstasları sağlayan bir eğitim ortamına ihtiya¼ vardır. B¼yle bir eğitim ortamında yetişen ¼đrenci, duygularının ve tepkilerinin farkında olur, kendi i¼ d¼nyasında bir b¼t¼nl¼k ve anlamlı d¼zey yakalar, i¼erisinde bulunduğu ortamın ger¼ek anlamda farkına vararak, bu farkında olma durumunu i¼ d¼nyasındaki b¼t¼nl¼đu yakalamak i¼in bir ara¼ olarak kullanabilir.⁴

Konuyla ilgili bazı araştarmalarda ¼đretmen davranışlarından kaynaklanan bazı yetersizliklerin ¼đrencilerin aktif katılımına engel olduğu belirtilmektedir.

¼rneđin, ¼đretmen davranışlarıyla ilgili bir araştırmaya g¼re, ¼đrenciler başarısız olma nedenlerini % 23.6 dersi iyi anlayamama, %18.2 ¼đretmenlerin dersi iyi anlatamayışı, %14.5 ¼đretmenlerin ilgisizliği, %12.7 ailev¼ sorunlar ve sistemli ¼alıřmama olarak sıralamışlardır.

---

³ **¼zbay**, Yaşar, şahin, Mustafa, "Empatik Sınıf Atmosferi Tutum ¼l¼eđi Ge¼erlilik ve G¼venirlik ¼alıřması", II. Eğitim Bilimleri Kongresi, Bursa, 4-7 Eyl¼l 1996, s.106, (**Fontona**, D. "Classroom Control", Newyork, NY. Methuen. 1987.'dan aktarılmıştır.)

⁴ **¼zbay**, Yaşar; şahin, Mustafa, agm, s. 106, (**Rogers**, Carl, "On Becaming a Person", Boston, M.A: Houghton Mifflin, 1961'dan aktarılmıştır.)

Öğrencilerle görüşüldüğünde, öğretmenin yetersizlik sebepleri arasında, dersi iyi anlatamadıkları, soruları açık sormadıkları, sorulan sorulara cevap vermedikleri ve ayrıca sorulan sorulara kızdıklarını söylemişlerdir. Elde edilen bu bulgulara göre, öğrencilerin başarısızlık nedenlerinin başında öğretmenin davranışlarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.⁵

Öğrencilerin dile getirdiği sorunlara bakıldığında görüleceği gibi, öğretmenlerin öğrenciyi dikkate almayan davranış şekilleri, öğrencilerin aktif katılımını zayıflatmakta ve eğitimin seviyesini düşürmektedir.

Milli Eğitim sistemimizin genel olarak ezberci ve dayatmacı mantık yerine, öğrenciyi dikkate alan, ona kendisi olabilme hakkını tanıyan bir anlayış çerçevesinde yeniden yapılandırılması öngörülmektedir. Konuyla ilgili oluşan yeni anlayışı özetlemesi ve bu çalışmaya da temel teşkil etmesi bakımından, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun, İlköğretim Programlarında önümüzdeki yıllarda uygulanacak olan yeni müfredatla ilgili açıklamalarında yer alan şu ifadelere bakılabilir:

“Hemen hepimiz Türk Eğitim Sistemi'nin ezberci, günlük hayattan kopuk ve öğretmen merkezli olduğuna dair yüzlerce şikayet duymuşuzdur. Bu şikayetlere çözüm olarak çok sayıda proje geliştirilmiş ancak istenilen düzeyde netice alınamamıştır.

---

⁵**Oktar**, İlhan ve Bulduk, Sıdika, “Ortaöğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Davranışlarının Değerlendirilmesi”, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/medergi/19.htm>, Erişim Tarihi: 27.04. 2005

Bunun temel sebebi, geliştirilen projelerin yetersizliği değil, hayatiyet kazanabilecekleri bir eğitim alt yapısının bulunmamasıdır. Geliştirilen her yeni proje, ekonomiye ve demokrasiye duyarsız eğitim sistemiyle doku uyumsuzluğu yaşamış ve bu yüzden başarılı olamamıştır.”⁶

Talim Terbiye Kurulunun başlattığı yeni çalışmayla ilgili sıraladığı temel ilkelerden biri de **“katılımcı bir yaklaşım izlemek”** şeklinde formüle edilmiştir. Bu çalışmanın getirdiği yenilikler arasında da şu hususlar sıralanmaktadır:

“Sadece öğretim yerine, insanımızın eğitimi de kapsamlı olarak ele alınmıştır.

Yüzeysel davranış ifadesi yerine bilgi, beceri, anlayış ve tutumları içerecek şekilde kazanımlar kullanılmıştır. Programlar, etkinliklerle zenginleştirilerek öğretmen merkezli olmaktan, öğrenci merkezli hale getirilmiştir. Ölçme değerlendirme anlayışında sonuca dayalı bir anlayış yerine, süreci de değerlendiren bir anlayışa geçilmiştir. Katı davranışçı program anlayışından kognitif ve yapılandırıcı (konstruktif) bir yaklaşıma geçilmiştir.”⁷

---

⁶ Selçuk, Ziya, (MEB. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı)
www.programlar.meb.gov.tr/index/baskan.htm/ Erişim Tarihi:
29.03.2005.

⁷ Selçuk, Ziya, a.g. web sayfası.

Milli eğitimimizin genel yapılanmasıyla ilgili olarak düşünölen anlayış ve sistem değışikliğine paralel olarak Din eğitiminde de, yaşanan tecrübeler ve bu güne kadar gerçekleştirilen araştırmalar ışığında, benzer bir yeniden yapılanma ihtiyacı hissedilmektedir. Din eğitiminde ihtiyaç duyulan değışikliği, ‘paradigma’ değışikliği şeklinde değerdendiren Mualla Selçuk, günümüzde din öğretiminin içeriğinin “bazı kalıp bilgileri belletmek” eylemi ile ifade edilemeyecek kadar zenginleştiğini belirtmektedir. Uygulama alanındaki değışiklik ihtiyacı, din öğretiminin niteliğini, öğretmenlerin yeterliliklerini, öğrenenlerin hazır bulunuşluklarını ve öğrenme ortamlarını sürekli sorgulama gereğini de beraberinde getirmektedir.⁸

Bu sorgulama kapsamında, din eğitimcilerinin pedagojik yeterlilikleri, eğitimde belirleyiciliğı olan psikolojik faktörlerle ilgili bilgileri, öğrenciyi eğitim sürecine aktif bir şekilde katmayı sağlayacak unsurları kullanabilme yönleri üzerinde durulmalıdır.

Din eğitimi verilen eğitim kurumlarımızla ilgili yapılan en büyük eleştiri, bilgi aktarımının baş rolü oynaması, öğrenme sürecinin gerisindeki duygusal ve psikolojik faktörlerin göz ardı edilmesidir.

Oysa dini duygu ve düşöncenin normal gelişmesini de dikkate almak gerekmektedir. Ayrıca öğrenme faaliyetinin gerisinde yer alan sebepler de dikkate alınmalıdır. Öğrenimi doğrudan etkileyen ilgi, yetenek, motivasyon, bireyin içinde bulunduğı duygusal durum, dini beklentiler ve gelişim düzeyi önem taşımaktadır.

---

⁸ **Selçuk**, Mualla, ”Sunuş Yazısı” Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 2000, s.7

Örneğin, çocuğun ilgi ve kabiliyeti hesaba katılmadan, hafızlık eğitimi, mesleki din eğitimi vb. alanlara yönlendirilmesi bazı problemlere sebep olabilmektedir.⁹

Geçmiş yıllarda yapılan bazı araştırmalarda, çocuk psikiyatrisi kliniğine başvuran hastalar arasında, din eğitimi veren kurumlardan gelen çocukların giderek arttığından bahsedilmektedir.¹⁰

Başka bir araştırmada ise benzeri eğitim kurumlarında öğretim gören öğrencilerin topluma uymada sorunlarla karşılaştığı, kültürel gelişmelerden yoksun olarak yetiştirildiğinin tespit edildiği belirtilmiştir.¹¹

Öğretmen, öğrencilerin nasıl öğrendiğini nasıl davrandığını bilmiyorsa yani öğrenciyi tanıtacak olan psikolojik ve sosyolojik verilerinden yararlanmıyorsa öğretim ortamına uygun olan yöntemleri belirleyip uygulaması zor olacaktır. Bu da, ancak öğretmenin, muhatabı durumundaki öğrencisinin içerisinde bulunduğu psikolojik ve sosyal durumu doğru bir şekilde anlama becerisine sahip olmasıyla mümkün olur.

---

⁹ **Bulut**, Aytekin, Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, DİB. Yayınları, Ankara, 2002, s.21

¹⁰ **Öztürk**, Mualla, “Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı”, I. Din Eğitimi Semineri, A.Ü.İ.F.Yay. 1981, s.206

¹¹ **Bilgin**, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yayıncılık, Ankara, 2001, s.131

Din Kültürü öğretmenlerinin, öğrencilerin dinle ilgili bilgi ve düşünce düzeyini, ilgi ve ihtiyaçlarını, sosyo-kültürel durumlarını vs, yeterince belirleyemediklerini ortaya koyan alan araştırmaları bulunmaktadır.¹²

Yukarıda aktardığımız alan araştırmasından yaklaşık olarak 10 yıl sonra yapılan bir diğer araştırmanın verileri de bu konuda yeterince ilerleme katedilemediğini göstermektedir. Nitekim sözkonusu araştırmaya göre, öğrencilerinin aileleriyle diyalog geliştirip onları tanımaya çalışanların oranıyla, bu anlamda yeterli düzeyde ilişkiye girmeyenlerin oranı birbirine yakın çıkmaktadır.¹³

Diğer taraftan öğrencileri doğru bir şekilde tanımak açısından gerekli olan, öğrenciyle ders dışı konularda da ilişkilerini devam ettirmeyen öğretmenlerin oranı % 30 civarındadır. Bu da ihmal edilemez bir orandır.¹⁴

Eğitim sürecinde belirleyiciliği olan söz konusu psikolojik unsurların dikkate alınması ve bu unsurlara uygun bir eğitim yapılanmasında öğretmene bazı görevler düşmektedir.

---

¹² **Aydın**, M. Şevki, Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1996, ss. 44 vd.

¹³ **Asri**, Safinaz, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Yeterlikleri (Göller Bölgesi Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E., Isparta, 2005, s. 68

¹⁴ **Asri**, Safinaz, age, s. 73

Öğretmenlik mesleğinin temel yeterlilikleri arasında sayılan, öğrenciyi fiziksel ve sosyo-ekonomik yönleriyle, grup ilişkileri, zihinsel özellikleri, duygusal özellikleri, psiko-motor özellikleri, öğrenme stilleri, ilgi ve yetenekleri vb yönleriyle, tanımak ve eğitim sürecini bu kriterlere göre yapılandırmak öğretmenin başta gelen görevler arasındadır.¹⁵

Bu çalışma kapsamında üzerinde durulacak olan empatik yaklaşım konusunun, öğretmene bu görevlerini ifa etmesi hususunda önemli bir donanım sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çünkü, empatik yaklaşımın özünde, muhatabımızı doğru bir şekilde tanıyıp anlamak, onun kişiliğine değer vermek, kendisiyle sağlıklı bir iletişim kurmak, ona uygunluk prensibine her açıdan riayet etmek ve iletişim sürecine aktif bir şekilde katılımını sağlamak gibi kriterler öne çıkmaktadır.

ÇALIŞMANIN KONUSU

Bu çalışmada, din eğitimini etkin kılmada empatik yaklaşımın etkisi; empati-eğitim ilişkisi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin empatik yaklaşım sahibi olmasının önemi, bir iletişim süreci olarak din eğitiminde empatik yaklaşımın uygulanma biçimi, İslamın temel kaynakları olan Kur'an ve Hz. Peygamber'den konuya ışık tutacak yaklaşım örnekleri bağlamında incelenmiştir.

Çalışmamızın ağırlıklı yönünü kavramsal ve teorik araştırma oluşturmaktadır.

---

¹⁵ **Tavukçuoğlu**, Mustafa, İlahiyat İlk Öğretim Programı Okul Deneyimi Uygulamaları, Sebat Ofset, Konya, 2003, ss. 37 vd.

Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin empatik iletişim becerileri üzerinde, yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki tecrübe değişkenlerinin etkisi de bu kapsamda incelenmiştir.

Bu çerçevede işlenen belli başlıklı konuları şu alt başlıklar altında toplamak mümkündür.

Öğrenciyi Tanımak

Empatik yaklaşım bağlamında üzerinde durulan öncelikli alt problem, öğrenciyi tanıma konusudur. Din eğitimi sürecinde öğrenciyi tanımanın önemi ve boyutları önemli bir problemdir. Konunun psikolojik açıdan ve eğitimin etkinliği açısından irdelenmesi gerekmektedir.

Her öğrencinin ayrı bir kişiliği olduğunu göz önünde bulunduran öğretmenin öğrencileriyle ilgili olarak dikkate alması gereken. zihinsel, fiziksel, çevresel, kültürel ve duygusal farklılıklar bulunmaktadır. Öğretmenin önemli görevlerinden biri de söz konusu bireysel farklılıkları dikkate almasıdır. Diğer bir deyişle, ğretmenden sınıfta bulunan her öğrenciye erişmesi beklenir. Bu da ancak öğrenciyi tanımakla mümkün olur.

2. Öğrenciye Değer Vermek

Öğrenciye değer vermek ve saygınlığını eğitim ortamında kendisine hissettirme konusu da bu çalışmanın önemli bir alt problemini oluşturmaktadır. Öğrencinin kişiliğinin, kültürünün, duygularının, düşüncelerinin vs. saygınlığının öğretmen tarafından kabul edilmesi ve öğrenciye hissettirilmesinin eğitimin verimi açısından önemi üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca bu hassasiyetin pratikte uygulanışı çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

3. Öğrenciyle Etkili İletişim Sağlamak

Etkili iletişim, her türlü eğitim sürecinin başta gelen problemleri arasında sayılmaktadır. Çünkü eğitim, baştan sona iletişime dayalı süreçlerden oluşmaktadır.

Din eğitiminin bir iletişim süreci olarak ele alındığı bu çalışmada, öğrenciyle etkili iletişim sağlamanın belli başlı esasları, iletişim çatışmalarının sebepleri ve çözüm yolları, empatik yaklaşım bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca iletişim çatışmalarını gidermede empatik yaklaşımın etkisi üzerinde durulmuştur.

4. Öğrencinin Eğitim Sürecine Aktif Katılımını Sağlamak

Eğitim sürecinde öğrencinin aktif katılımını sağlamanın önemi ve esasları da bu çalışmada üzerinde durulan problemler arasındadır.

Bu çerçevede öğrencinin aktif katılımını sağlayıcı eğitim ortamının özellikleri, öğretmenin dikkat etmesi gereken hususlar ve pasif eğitim ortamının sakıncaları üzerinde durulmuştur.

Her türlü iletişim ortamında, tarafların aktif katılımını sağlayıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilen empatik yaklaşımın, öğrencinin eğitim sürecine aktif katılımını sağlayıcı yönü irdelenmeye çalışılmıştır.

5. Öğrenciye Uygunluk

Öğretimde dersin öğrenciye göre planlanıp uygulanması konusu, eğitim psikolojisinin verileri doğrultusunda ele alınmıştır. Empatik yaklaşım tarzının esasları doğrultusunda, öğrenciye uygunluk prensibinin pratiğe nasıl aktarılabilceği konusu üzerinde durulmuştur.

6. Empatik İletişim Becerisini Etkileyen Bazı Değişkenler

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerinin empatik iletişim becerisi üzerinde, yaşın, cinsiyetin, mesleki tecrübenin ve eğitim durumunun etkileri araştırmamızın önemli bir inceleme konusunu oluşturmaktadır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, yukarıda sıralanan problemler çerçevesinde, eğitim sistemiyle ilgili olarak dile getirilen sorunları gidermede ve önerilen düzenlemelerin hayata geçirilmesinde çok büyük bir role sahip olan öğretmen unsuruyla ilgilidir.

Eğitim sürecine öğrenciyi aktif bir şekilde katmada çok önemli bir etkisi olan empatik anlayış veya yaklaşımın Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni örneğinde incelenmesi amaçlanmaktadır.

Örgün din eğitiminde empatik yaklaşımın önemi, öğretmen-öğrenci iletişimine kazandıracığı etkinlik, empatik eğitim ortamının ve öğretmenin sahip olması gereken özellikler, Kur'an ve Hz. Peygamberin konuya ışık tutacak yaklaşım ve uygulama örnekleri ile İlköğretim okullarında görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin empatik beceri düzeylerinin bazı değişkenler açısından ölçülmesi belli başlı amaçlar arasındadır. Bu ölçek ışığında ortaya çıkacak olan verilerin, öğretmenlerin empatik yaklaşım becerilerini geliştirmeye dönük çalışmalara alt yapı oluşturması amaçlarımız arasındadır.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Günlük yaşamın neredeyse her alanında insanların çatışmasız bir iletişim kurmaları ve birbirlerini doğru bir şekilde anlamaları için önerilen empatik yaklaşıma, eğitim ortamında daha çok ihtiyaç vardır. Çünkü, eğitim baştan sona karşılıklı etkileşime ve iletişime dayalı süreçlerden oluşmaktadır.

Özellikle insanın hayata bakışını, kişiliğinin oluşumunu derinden etkileyen din eğitiminde bu tür bir anlayışa dayalı öğretmen-öğrenci iletişimine olan ihtiyaç, konunun hassasiyeti dolayısıyla, bir kat daha artmaktadır.

Literatürde çeşitli meslek gruplarında çalışan kişilerin empatik beceri düzeyleri ve eğitimin değişik alanlarıyla ilgili çalışmalara rastlanmakla beraber münhasıran din eğitimi ve empatik yaklaşım ilişkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanamayışı bizleri böyle bir çalışmaya yöneltmiştir.

Alanında ilk olma özelliğine sahip bu çalışmanın, din eğitiminin problemleriyle ilgili olarak dile getirilen sorunların giderilmesi hususunda, bazı açılımlar getireceği düşünülmektedir. Zaten ülkemizde yıllardan beri süregelen din eğitimiyle ilgili çeşitli araştırmalar ve tecrübelerin oluşturduğu anlayış da bu yaklaşımın önemini vurgulamaktadır.

Din eğitimiyle ilgili oluşan yeni anlayışı, Mualla Selçuk'un değerlendirmelerinden hareketle, iki kelimeyle özetlemek gerekirse, öğrenen merkezli anlayış artık ön plana çıkmış durumdadır. Din eğitiminde empatik yaklaşım, varılmak istenen “öğrenen merkezli” bir eğitim düzeniyle ilgili çalışmalara ve araştırmalara bazı noktalarda referans olabilir.

Nitekim, öğrencinin öğrenme tecrübesine aktif bir rolle katılımını hedefleyen yeni yaklaşımda kabul tarzında öğrenme yerine keşif(buluş) yoluyla öğrenme tarzı tercih edilmektedir. Öğrenciden, sunulan malzemeyi olduğu gibi kabul etmesi değil, içerik üzerinde düşünmesi, araştırması ve sorgulaması öngörülmektedir.

Bu süreç içinde, problemleri doğru tanımlama, yanıtlara bilimsel argümanlarla cevap verme, geleneksel din anlayışımızın açmazları üzerinde daha sağlıklı değerlendirme yapmaya imkan verebilecek zihinsel ve duygusal alışkanlıklar kazandırmanın çeşitli yöntemlerinin öğrenciye belletilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, düşünen, sorgulayan, inancını aklıyla bütünleştiren, inanç davranış ilişkisinde çelişki yaşamayan öğrencilerin yetişmesine hizmet edecek yöntemlerin geliştirilmesi öngörülmektedir.

Din öğretiminde, belletici ve baskı altına alıcı bir yaklaşım değil, konuları çözümleyici ve yorumlayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi önerilmektedir.

Aceleci çözümler yerine, “oku düşün ve anla” prensibi uygulanması gereken bir ölçü olarak vurgulanmaktadır. Eğitim ortamında güven duygusunun hakim olması sıralanan bu ölçülere bağlanmaktadır.¹⁶

Din eğitiminde ve öğretiminde sadece din hakkında bilgilenme yönünün düşünülmesi yetersiz görülmektedir. Aynı zamanda bilgi edinme yollarını ve aklını kullanma kabiliyetini geliştiren bir süreç olarak da bakılmasının gerekliliği ve analitik bir şekilde öğrenmeye vurgu yapılmaktadır.

Kendilerine sunulan alternatifleri inceleyebilmek için öğrencilerin bakış açılarını geliştirmeye duyulan ihtiyaç, çocukların ve gençlerin körü körüne uygulayıcı olmaktan kurtulmaları ve bilginin hangi amaçla, kim için, nasıl bir dünyada kullanılabileceğini sorgulayacak biçimde yetişmeleri, din eğitiminde dikkate alınan prensipler arasında sayılmaktadır. Böyle bir eğitim tarzının, inançlar konusunda tercihlerini bilinçli bir şekilde ve özgür iradeleriyle yapacak olan çocukları ve gençleri istismar edilmekten koruyacağı savunulmaktadır.¹⁷

Öğrencinin aktif katılımıyla gerçekleşen böyle bir eğitim, arzulanın inşacı eğitim yapısını oluşturmak için de bir alt yapı oluşturabilir.

---

¹⁶ Selçuk, Mualla, agm, ss.7,8

¹⁷ Selçuk, Mualla, “Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri”, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, s.13

Öğrencilerde oluşturulmak istenen sorgulayıcı, bilinçli ve aktif katılımcı anlayışın oluşmasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin yaklaşım tarzının etkisi önemlidir. Çünkü insanların dinle ilgili olumlu ya da olumsuz tutum geliştirmesinde ve tutum değiştirmesinde din eğitimcisinin, din görevlisinin ve dindarların kişilik özelliklerinin etkisi olduğu bilinen bir gerçektir.¹⁸

Yukarıda özetlenen değerlendirmelerde de görüldüğü gibi, eğitilene dikkate almamak, öğrenciyi tanıma gayretinin azlığı, öğrencinin eğitim sürecine aktif katılımını sağlama anlayışının pratiğe geçirilemeyişi eğitimimizin en büyük problemlerinden sayılmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan empatik anlayış, dile getirilen bu sorunları gidermek ve önerilen eğitim anlayışını hayata geçirmek için geliştirilebilecek çözüm yollarına sağlıklı bir zemin teşkil edebilir.

Din eğitiminde, öğretmen ve öğrencide oluşturulması önerilen anlayış ve tutumların nasıl kazandırılacağıyla ilgili sorulara cevap vermede bu çalışmanın sonuçları bazı veriler sağlayabilir.

Sıralanan problemlerin çözümü ve dile getirilen gerekçeler açısından konunun değişik yönleriyle işlenmesi gerekmektedir. Din eğitimi alanında ilk olma özelliğine sahip bu çalışmanın, konuyla ilgili yeni çalışmaların yapılmasına da ön ayak olması beklenmektedir.

---

¹⁸ **Kaya**, Mevlüt, Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum, Etüt Yayınları, Samsun, 1998, s.52

PROBLEM

Araştırmanın ana eksenini oluşturan temel problem şudur: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin empatik iletişim becerisine sahip olmaları ve öğrencilerine karşı empatik yaklaşım sergilemelerinin din eğitiminde arzulanan etkinliği sağlamadaki rolü nedir?

ALT PROBLEMLER

Söz konusu temel problem çerçevesinde bu araştırmada aşağıdaki sorulara da cevap aranmıştır.

Empatik yaklaşımın esasını oluşturan kriterler, eğitimde ve özellikle din eğitiminde varılmak istenen dinamik ve öğrencinin aktif katılımına dayalı yapıyı sağlamada ne ölçüde etkili olabilir?

İletişim biliminde geliştirilen etkinlik unsurları din eğitimi açısından da uygulanabilir mi?

Kur'an'ın insana yaklaşımı, üslubu ve insanlar arası ilişkilerle ilgili belirlediği ölçüler empatik anlayışın oluşumunda ve geliştirilmesinde bir referans kaynağı olabilir mi?

Aynı zamanda Hz. Peygamber'in tavsiyelerinden ve uygulamalarından empatik yaklaşım için bazı ölçüler elde edebilir miyiz?

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin, empatik iletişim becerileri üzerinde yaş, öğrenim durumu, cinsiyet, mesleki tecrübe değişkenlerinin etkisi var mıdır ve nasıldır?

Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerine lisans düzeyindeki öğrenimleri sırasında ve öğretmenliğe başladıktan sonra hizmet içi eğitim kursu şeklinde empatik yaklaşım ve empatik beceri konularında eğitim verilmesinin, söz konusu beceriyi edinmelerinde etkisi ne ölçüde olur?

HİPOTEZLER

Bu araştırmanın teorik kısmı ve alan araştarmasını oluşturan empatik beceri ölçėđiyle ilgili olarak aşağdaki varsayımlardan hareket edilecektir.

a) Teorik kısımla ilgili Hipotezler:

- 1- Din eğitimi çeşitli iletişim süreçlerinden oluşan bir işleyişe sahip olduğundan iletişim unsurları ve kriterleri, din eğitimi için de ölçü alınmalıdır.
- 2- Empatik yaklaşım, din eğitimini etkin kılmada belirleyici bir etkidir.
- 3- Kur'an'da ve Hz. Peygamberin uygulamalarında empatik yaklaşıma açılım getirecek veriler bulunmaktadır.

b) Empatik Beceri Ölçeğiyle İlgili Hipotezler:

Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin yaşı ilerledikçe empatik beceri düzeylerinin artacağı varsayılmaktadır.

Bayan öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre daha empatik olduğu varsayılmaktadır.

İlahiyat fakültesi mezunlarının empatik beceri düzeyinin Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarından daha yüksek olduğu varsayılmaktadır.

Kıdemli öğretmenler (mesleki tecrübesi fazla olanlar)in empatik beceri düzeyinin daha yüksek olacağı varsayılmaktadır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin, mevcut bilgi ve birikimleriyle sahip oldukları empatik beceri düzeyinin yeterli olmadığı varsayılmaktadır.

SAYILTILAR

1. Araştırmada kullanılan empatik beceri ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçektir.
2. Araştırmaya katılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenleri, evreni temsil edebilecek yeterliliktedir.
3. Öğretmenlerin Empatik Beceri Ölçeğindeki soruları içtenlikle cevaplandıkları varsayılmaktadır.

SINIRLILIKLAR

- 1- Araştırma, İlköğretim okullarında çalışan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin empatik yaklaşımlarını incelemeye yöneliktir.

- 2- Empatik Beceri Ölçeği Konya merkez Selçuklu, Meram ve Karatay ilçelerinde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlere uygulanmıştır.
- 3- Araştırma, katılımcı öğretmenlerin cinsiyet, yaş, mesleki kıdem ve mezuniyet durumlarıyla sınırlıdır.
- 4- Araştırmaya katılan öğretmenlerin Konya evrenini temsil ettiği kabul edilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışma, din eğitimi bağlamında, empatik yaklaşımın eğitimin etkinliğine ve verimliliğine olan etkisini araştırmaya yöneliktir. Çalışmanın esası teorik araştırma yöntemine dayalı olmakla beraber, konuya belli ölçüde somutluk kazandırmak amacıyla Din Kültürü ve Ahlak bilgisi öğretmenleri üzerinde anket uygulaması da yapılmıştır.

Empatik yaklaşımın anlamını, temel esaslarını belirlemek amacıyla öncelikle bu konuyla ilgili literatür taranmış ve ilgili kaynaklardan gerekli bilgiler alınmıştır. Diğer yandan, çeşitli meslek gruplarının empatik yaklaşım düzeyleri, empatik yaklaşımın söz konusu meslek gruplarındaki başarıya etkisini bazı değişkenler açısından inceleyen araştırmalar tahlil edilmiştir. Bu kapsamda özellikle, eğitim, iletişim ve empatik yaklaşım ilişkilerini araştıran çalışmalar da ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Din eğitiminde empatik anlayışa ve yaklaşıma bir zemin teşkil etmesi düşüncesiyle Kur'an-ı Kerim ve Hz.

Peygamberin örnek uygulamaları empatik yaklaşım açısından irdelenmiştir.

Bu çerçevede, öncelikle Kur'an'dan konumuza ışık tutacak ayetler tespit edilmiş ve empatik anlayışın temel esasları dikkate alınarak belirli bir sistem halinde gruplandırılarak tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Hadis kaynakları taranarak, Peygamberimizin, konumuza ışık tutacak uygulamaları ve sözleri de aynı şekilde tasnif edilmiş ve tahlil edilmiştir.

Uygulamanın içinde yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin empatik yaklaşım düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla, kendilerine empatik iletişim becerisini tespit etmeye yönelik bir ölçek uygulanmış ve öğretmenlerle yapılan bireysel görüşmelere dayalı gözlemlerde de bulunulmuştur.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Değişik meslek gruplarına uygulanmış olan empatik iletişim beceri ölçeği Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerine uygulanmış ve elde edilen veriler üzerinde bir takım sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada Konya İli, Selçuklu, Meram ve Karatay ilçeleri merkez İlköğretim Okullarında görev yapan ve “random örnekleme” yöntemiyle örneklem seçilen 100 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenine Empatik Beceri Ölçeği B Formu uygulanmıştır. Çalışmamızın evrenini oluşturan öğretmen

sayısı, sözkonusu merkez ilçelere bağlı köylerde çalışanlar da dahil, 235 kişidir.¹⁹

Uygulanan anket formundan 80 tanesi doldurulmuş halde geri alınmıştır. Geriye alınan ölçüklerin 10 tanesi ilgisiz cevap işaretlenmesinden, 6 tanesi de eksik doldurulduğundan değerlendirmeye alınmamıştır. Geriye kalan 64 form ise, minitab istatistik paket programı kullanılarak bilgisayarda çözümlenmiştir.

BİLGİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu araştırmada, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin empatik beceri düzeyleri hakkında bilgi toplamak amacıyla Üstün DÖKMEN'in geliştirdiği Empatik Beceri Ölçeği (EBÖ) B Formu uygulanmıştır.²⁰ Söz konusu ölçükle ilgili bilgiler ayrıntılı bir şekilde aşağıda verilmiştir.

1. Empatik Beceri Ölçeği B Formu

Deneklerin empatik tepkilerini ölçmek için geliştirilen bu form altı bölümden oluşmaktadır.²¹ Günlük yaşamda kişilerin sahip olabilecekleri problemlerden altı tanesi, kısa paragraflar halinde yazılarak şu yönerge ile verilmektedir:

---

¹⁹ Çalışma evreni sayısı Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğü arşivinden alınmıştır; bkz, Ekler Böl. s. 174

²⁰ Empatik Beceri Ölçeği A ve B Formu ile uygulanış şekilleri hakkında daha geniş bilgi için bkz, **Dökmen**, Üstün, "Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1988, C.21, s.155-190

²¹ Empatik Beceri Ölçeği B Formu için Bkz, Ekler Bölümü, s.160

“Aşağıda altı ayrı problem var; bu problemlerden her birinin size bir tanıdığımız tarafından söylendiğini farzedin. Bu olayları yaşayan kişilere sizin verebileceğiniz sözel tepkiler 12 madde halinde sıralanmıştır. Bu 12 cümleden sizin karşınızdaki kişiye söylemek için kullanabileceğiniz 4 cümleyi seçerek işaretleyiniz.”

Bu yönergeyle birlikte katılımcılara verilen anket formundan elde edilen sonuçlar, belirlenen empatik basamak kriterleri baz alınarak oluşturulan cevap anahtarına göre bir ölçüme tabi tutulmakta ve verilen cevaplar doğrultusunda, kişinin empatik beceri düzeyi tespit edilmektedir.²²

Ölçekteki altı sorunla ilgili olarak dörder tane, toplam 24 tane empatik tepki seçen deneklere, seçtikleri her bir tepkinin karşılığı olan puan, ölçeğin cevap anahtarına bakılarak verilmektedir.

Bu ölçeğin önemli bir özelliği de kişilerin zihinlerinde oluşan empatik anlayışı ölçmekten ziyade, sözel olarak ifade edilen empatik tepkinin kalitesini ölçmeyi amaçlamasıdır. Bir başka deyişle, EBÖ-B empatik anlayışı sözel olarak ifade etme becerisini ölçmektedir.²³

---

²²: **Dökmen**, Üstün, agm,s.155-190

²³ **Dökmen**, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati,İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1996, s.345-346

2. Ölçeğin Güvenirliği

Güvenirlik, aynı Şeyin bağımsız ölçümleri arasında görölen kararlılık, ölçölmek istenen belli bir Şeyin sürekli olarak aynı sembolleri almasıdır. Başka bir ifadeyle, aynı ölçütlerin kullanılmasıyla benzer sonuçların alınması, ölçmenin tesadüfi yanılığlardan arınmış olmasıdır. Güvenirlik, hesaplanan bir kolerasyon katsayısıyla (r) belirlenir ve kolerasyon katsayısı (1.00)'e yaklaŐtıđı oranda güvenirliğin yüksek olduğu kabul edilir.²⁴

EBÖ B-Formunun güvenilirliliğine, deneklerin ulaŐabildikleri ve en fazla kullandıkları basamakların sayısı sürekli deđiŐken kabul edilerek bakıldığında Şu sonuçlar elde edilmiştir:

Üç hafta arayla, 80 deneğin empatik tepkileri değerlendirilmiş ve bu değerlendirmeler arasında, ulaŐılan basamak dikkate alındığında $r = .89$; en fazla kullanılan basamak dikkate alındığında ise, $r = .94$ düzeyinde ilişki belirlenmiştir.

Araştırmacı, ne ölçüde güvenilir puanlama yapabildiğini belirlemek için, tek bir ölçümü bir ay arayla iki defa puanlamış, ulaŐılan basamak için $r = .92$, en fazla kullanılan içinse $r = .94$ düzeyinde ilişki saptanmıştır.

Verileri, araştırmacı dışında bir hakem değerlendirmiş, bu iki değerlendirme arasında da ulaŐılan basamak için $r = .87$, en fazla kullanılan için $r = .90$ düzeyinde ilişki bulunmuştur.²⁵

---

²⁴ **Karasar**, Niyazi, Bilimsel Araştırmalarda Yöntem, Hacettepe-Taş, Kıtapçılık, Ankara, 1984, s.155

²⁵ **Dökmen**, agm, ss.174-175

Yapılan bu test uygulamalarından elde edilen korelasyon değerleri, ölçeğin güvenilirlik kanıtı olarak kabul edilmiştir.

3. Ölçeğin Geğerliği

Ölçeği geliştiren Üstün Dökmen tarafından geğerliği test edilen bu ölçek 80 kişilik bir denek grubuna uygulanmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir:

Deneklerin ulaştıkları en yüksek empati basamağı ile en fazla kullandıkları empati basamağı arasında yüksek bir ilişki bulunmaktadır: ($r = .97$). Deneklerin %90'ında, ulaşılan basamak ile en fazla kullanılan basamak aynıdır.

Deneklerin %91'i, ulaşabildikleri basamaktan önceki bütün basamakları basamak atlamadan kullanmışlardır. Söz gelişi, bir deneğin ulaşabildiği en yüksek empatik basamağı 5 olmuşsa, bu denek 1., 2., 3. ve 4. basamaklara uygun nitelikte empatik tepkiler de ortaya koymuştur.²⁶

Elde edilen bu iki sonuç, EBÖ B -Formunun geçerlilik kanıtı olarak kabul edilmiştir.

---

²⁶ Dökmen, agm, s.175

4. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki tecrübe gibi kişisel durumlarını tespit etmek amacıyla da anket formunun başına kişisel bilgi formu niteliğinde sorular yöneltelmiştir.

5. İşlem Yolu

Empatik İletişim Beceri Formunun uygulanmasıyla ilgili izlenen yol aşağıda özetlenmiştir. Form hazırlandıktan sonra, ilgili yazışmalar yapılarak araştırma için gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra, okullara gidilerek, anket formları ilgili öğretmenlere ve en geç bir hafta içerisinde geri alınmıştır. Bazı formlar ise okul idarecileri aracılığıyla öğretmenlere ulaştırılmış ve belirtilen sürede iade alınmıştır.

Bir hafta içerisinde alınamayan formlarla ilgili geri alma işlemi bir aya kadar uzatılmış, buna rağmen geri alınamayanlar olmuştur. Söz konusu anketin uygulanması 2003 yılının Şubat ayında bitirilmiştir.

Katılımcıların soruları içtenlikle cevaplamalarını sağlamak amacıyla ölçeklerin üzerinde kimlik bilgilerini yazmaları konusunda serbest bırakılmışlardır.

Toplam 100 kişiye uygulanan ölçekten, geriye alınamayanlar ve kurallara uygun olmayanlar çıkarıldıktan sonra, 64 kişinin formlarından elde edilen puanların çözümlenmesi yapılmıştır.

6. Verilerin Çözümlemesi

Elde edilen veriler, istatistiksel veri analizleri için kullanılan Minitab istatistik paket programı ile çözümlenmiştir.

Katılımcıların yaşları ve mesleki tecrübelerinin empatik beceri düzeylerine olan etkisini ölçmek amacıyla regresyon ve varyans analizleri kullanılmıştır.

“Regresyon analizinin temelinde; gözlenen bir olayı değerlendirirken, hangi olayların etkisi içinde meydana geldiğinin araştırılması yatmaktadır. Eğer değişkenlerden birisinin bir birim değişmesine karşılık, diğerinde meydana gelebilecek değişiklikler hakkında bilgi edinmek isteniyorsa, böyle bir ölçüm için regresyon analizi önerilmektedir. Etkili olan bu olaylar bir veya birden çok olacağı gibi, etkileri dolaylı veya direkt olabilmektedir. Regresyon analizi yapılırken, gözlem değerlerinin ve etkilenilen olayların bir matematiksel gösterimle yani bir fonksiyon yardımıyla ifadesi gerekmektedir. Kurulan bu modele regresyon modeli denilmektedir.

Varyans analizinin uygulandığı testin esası ise, incelenen grup ya da örneklemelerin aynı kitleden çekildiğini varsayarak, grupların ortak varyansını hesaplamak ve normal dağılım sınırları içinde yer almadıklarını ortaya koymaktır. Bir başka deyişle; büyük bir grubu alt gruplara ayırıp, büyük grup için hesaplanan genel varyans değerini, alt gruplar arası ve alt gruplar içi varyans olarak ikiye ayırarak karşılaştırma temeline dayanır.

Varyans analizi, çok yönlü özelliklere sahip olması, toplam varyasyona etkisi olan değişik varyasyon kaynakları ve farklı değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılmasına katkı sağlaması nedeniyle önemli bir testtir.

Eğer gruplar arası varyans, yani farklılıklar normal sınırları aşıyorsa, gruplar birbirlerinden önemli derecede farklıdır, aksi halde incelenen gruplar birbirlerine benzerdir. Gruplar arasındaki farklılıkların önemli çıkması için ya grup ortalamaları arasındaki farklılıklar büyük olmalı ya da bir grubu oluşturan veriler arası farklılıklar oldukça düşük olmalıdır.”²⁷

Bu bilgiler doğrultusunda regresyon analizi ile, yaş ve mesleki tecrübe değişkenlerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerinin empatik beceri düzeylerine olan etkisi ölçülmüş, varyans analizi aracılığıyla da, katılımcılar belirli yaş gruplarına ve çalışma sürelerine göre gruplandırılarak her iki değişkenin etkisi ölçülmüştür.

Cinsiyet ve empatik beceri ilişkisini ölçmek amacıyla da istatistiksel bir ölçme aracı olarak (**t**) testi kullanılmıştır.

“Herhangi bir özellekle ilgili olarak iki grubun karşılaştırılması amacıyla bu tür ölçümlerde (**t**) testi kullanılmaktadır.

---

²⁷**Kabukçu**, M. Asım, Sağlık Sosyal Fen Bilimlerine Uygulamalı İstatistik, Damla Ofset, Konya, 1998, ss.241 vd; **Karasar**, Niyazi, Bilimsel Araştırmalarda Yöntem, Hacettepe-taş Kitapçılık, Ankara, 1984, s.86 vd.

İki değişken arasındaki korelasyonun derecesini saptamada karara varabilmek için, X ve Y değişkenleri arasındaki bağıntının “anlamli” olduğu ve anlamlılık derecesinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu testin temel özelliği; iki grubun ortalamaları arasındaki farkın iki grubun ortak standart hatasına oranını tespit etmesidir.”²⁸

Katılımcı bayan öğretmenlerin sayısının oldukça düşük olması sağlıklı bir değerlendirmeyi zorlaştırsa da, en azından bir fikir vermesi düşünceyle elde edilen sonuçlar üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bayan katılımcıların azlığının temel sebebinin, bu alanda çalışan bayan öğretmen sayısının azlığından kaynaklandığını belirtmekte fayda vardır.

“Bütün istatistiksel çözümler için 0.05 anlamlılık düzeyi olarak kabul edilmiştir. Bilindiği gibi, anlamlılık sınaması gözlenen iki ilişki ya da farkın, şans ya da örneklem dağılımı olgularından bağımsız, sistemli ve önemli bir sebebe bağlı olmasıdır. Şayet gözlenen sonuçlar, belli bir güven düzeyinde (% 95 ya da 99 olasılıkla), beklenen evren değeri içerecek güven aralıkları oluşturmuyorsa manidar bir fark ya da ilişki olmadığına karar verilir.

Bir başka ifadeyle, sonucun anlamlı sayılabilmesi için, gözlenen değerlerin beklenen değerleri içermesi olasılığının % 5 ya da % 1’den küçük olması istenir. Bilimsel çalışmalarda benimsenen manidarlık düzeyleri, 0,05 ya da 0,01 düzeyleridir.”²⁹

---

²⁸ Kabukçu, age, s.207, Karasar, age, s.250.

²⁹ Karasar, Niyazi, age, s.242

Uygulanan empatik beceri ölçeğinin yanısıra, söz konusu ölçekle elde edilen verilerden çıkan sonuçları kıyaslamak ve kontrol etmek düşüncesiyle branş öğretmenleriyle birebir görüşmeler yapılmış ve bazı gözlemlerde bulunulmuştur. Bilindiği gibi, birebir görüşmeler ve gözlemler anket türü araştırmalardan elde edilen bilgileri yorumlamada önemli katkılar sağlamakta ve bu tür araştırmalarda adeta bir zorunluluk halini almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EMPATİ KAVRAMI

1. EMPATİ KAVRAMININ TANIMI

Genel ifadeyle, insanları anlama kabiliyeti olarak tarif edebileceğimiz empati kavramının tanımı, tarihi süreç içerisinde yeni boyutlar kazanarak oluşmuştur. Bu oluşum sürecinde, empati kavramı çerçevesinde empatik anlayış, empatik eğilim, empatik beceri gibi ifadeler de kullanılmıştır.

Önceleri, Wundt, Mc Dugall ve Allport gibi psikologlar “empati” kelimesini kullanmaksızın, bir başkasının duygularının anlaşılması olayı üzerinde durmuşlardır. İlk olarak 1897’de Lipps, dışarıdaki bir objeyi, örneğin bir sanat eserini bütün halinde kendine maletme, absorbe etme, kendisini onun içinde hissetme ve bu şekilde o nesneyi özümseyerek anlama sürecine “einfühlung” adını vermiştir. 1909’da ise Titchener, bu Almanca kelimeyi İngilizce’ye “empathy” olarak tercüme etmiştir. Titchener bu çeviriyi yaparken Yunanca “empathia” kelimesinden esinlenmiştir. Yunanca “em” içine, “pathia” algılama anlamına gelmektedir.³⁰

Böylece literatüre, empati ifadesiyle yerleşen kavram, zaman içinde yeni boyutlar kazanarak kullanılmaya devam etmiştir.

---

³⁰ **Dökmen**, Üstün, “Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.21, Sayı:1-2, Ankara, 1988, ss. 156 v.d.

Zaman içerisinde yapılmış bazı değişik tanımları aktarmakta, konun netleşmesi açısından fayda vardır.

Empati, başkaları hakkında bilgi toplama aracıdır. Bir hayal kurma eylemi, kendi izdüşümünü ötekinin perspektifine ve anlayışına düşürmektir. Ötekini anlamak, yani “*orada ben olsaydım şöyle yapardım.*” İfadesinin karşılığıdır. Başka bir ifadeyle bir öznenen diğerine ilk ontolojik köprüyü kurabilme becerisidir.³¹

Çevremizdeki insanların psikolojik pozisyonlarını – algılarını, düşüncelerini, tutumlarını, duygularını ve özelliklerini anlayabilme kabiliyeti. Karşımızdaki insanın zihni durumunun doğrudan doğruya kavranması.³²

Bir kimsenin kendisini, bir başka insan veya grubun durumunda hissetmesi veya kendini onların içinde bulunduğu durumla özdeşleştirmesi.³³

Karşımızdaki insanın hayat tecrübesine dahil olmak; yaşamın onun için ne ifade ettiğini anlamak, onun heyecanlarının, davranışlarının ve bunların anlam ve önemini objektif ve bilinçli olarak bilincinde olmak.³⁴

---

³¹ **Rees**, Dilys Karen, “Gadamer’s Philosophical Hermeneutics: The Vantage Points And The Horizons İn Reader’s Responses To American Literature Text” Vol.3, No.1, Nisan, 2003. s.1.

³² **Ünal**, Cavit, “İnsanları Anlama Kabiliyeti”, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı: 3-4, Ankara , 1972, s.72, (**Murphy**, G. Personality, New York. Harper & Brothers, 1947’den aktarılmıştır)

³³ **Warren**, S. Dictionary of pschology. New York: Houghton Mifflin, 1934. s. 179

³⁴ **Ünal**, agm, s.72, (**Johnson** P. E. Personality and Religion. New York. 1957’den aktarılmıştır)

İnsanların ne hissettiğini onların bakış açısıyla anlamak, onların özel dünyalarına girmek ve dünyalarını, onlara görüldüğü gibi kavramak.³⁵

Birinin kişiliğinin özüne yönelebilmek gücü ve gözlemlerde tam anlayış. Muhatabımızın düşünce ve duygularına katılabilmek kapasitesi.³⁶

Empati, öncelikle karşımızdaki kişiyle özdeşim kurma ve daha sonra onun duygularını taklit etme yoluyla kurulur. Bu mekanizma, bize başka düşünce dünyalarını anlama ve bir bakış açısı oluşturma olanağı sağlar.³⁷

Sıralanan bu tanımlamalarda görüldüğü gibi, empatide muhatabımızın psikolojik ve duygusal durumunu, pozisyonunu genel olarak anlayıp çözümleyebilmek öne çıkmaktadır.

Oysa bazı tanımlarda ise, muhatabın genel olarak anlaşılmasından çok “şu andaki” halini ve duygularını anlamak da vurgulanmaktadır.³⁸

Birinin, kendini bir başkasının yerine koyarak objektifliğini kaybetmeksizin – sanki o imiş gibi – onun daha önceki halini değil de, “şu anda” ve “buradaki”

---

³⁵ **Rogers**, Carl, Toward a Theory of Creativity in Anderson, Creativity and its Cultivation, New York: Harper, 1959, ss.69-82.

³⁶ **David** M. Berger, “On the Way to Emphatic Understanding” American Journal of Psychotherapy. C: 38. Sayı:1. Newyork, 1984. s.112.

³⁷ **Aydın**, Arzu, “Empatik Becerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Ege üniversitesi, S.B.E., İzmir, 1996, s.5.

³⁸ **Kalisch**, B.J., “What is Empathy?”, American Journal of Nursing, Newyork,C: 73, Sayı:9, Eylül 1973, s. 52

duygu, düşünce, yaşantılarını anlayabilmesi ve anladıklarını ona iletmesi şeklindeki tanım da önemlidir.³⁹

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kapsamında yapılan empati tanımlamalarında ise, danışman pozisyonundaki muhatabın sözel ifadelerinin ötesine geçerek muhatabının duygusal pozisyonunu anlayabilmekten bahsedilmektedir.

Nitekim yapılan bir tarifte empati, danışanın anlattıklarının yanında sözel olmayan davranışlarını görme ve anlama yeteneği; danışanın sözel olmayan ifadelerini, doğrudan duygularını ortaya koymak şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, en önemli nokta, danışanın sözel olmayan davranışlarının gözlenerek, duyguların iyileştirici güç olarak kullanılmasıdır. Danışman, danışanın gözleri ile dünyayı görüp değerlendirirken danışanı saran kabuğu “miş gibi” olma özelliğini kaybetmeden soymaktadır.⁴⁰

Empatik danışman, danışanın duygu ve düşüncelerini, danışanın referans çerçevesini anlar ve bu çerçeveyi danışanın gözü ile görür. Bu süreç danışmanın kendi görüş ve değerlerinin etkisinde kalmadan, önyargısız olarak ve onu yargılamadan danışanın dünyasına girmesini ihtiva etmektedir.⁴¹

---

³⁹ **Kurtman**, Ersanlı, “İnsan İlişkilerinde Empatik Yaklaşımın Yeri ve Önemi” M.E.B.Eğitim Dergisi, Sayı: 4, Ankara,1993. ss. 70-72

⁴⁰ **Sargın**, Nurten; “Rehber Öğretmenlerin Empati Düzeylerini Geliştirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi”Yayımlanmamış Doktora. Tezi, Ege Üniversitesi, S.B.E., İzmir, 1993, s.12

⁴¹ **Sargın**, age, s.11, (**Gladstein, G. A.**, ve **Feldstein, J. C.**, Using Film To Increase Counselor Empathic Experiences, Counselor Education and Supervision, 1983, ss. 125-131’den aktarılmıştır).

Empati yerine, katılımcı gözlem terimini kullanan bir tanıma göre, bir insanı anlamak, onu karşıdan gözleyerek, yaşamakta olduğu durumu sezgi yoluyla “kendi içimizde” canlandırmaya çalışmakla gerçekleştirilebilir.⁴²

Empati terimini doğrudan kullanmaksızın, başkasının gözleri ile görmek, kulağı ile duymak, kalbi ile hissetmek şeklindeki tanımlama, empatinin anlamının derinlik kazanmasına yol açmıştır.⁴³

Empati, kısaca doğru anlama ve algılama işlemidir. Doğru anlama ve algılama karşı BEN’e ait herhangi bir iletinin alıcı tarafından anlaşıldığı gibi veya onun algılama ve anlama repertuarının ölçütleriyle değil, karşı BEN’deki anlamlılığı açısından anlama becerisi ve çabasıdır.⁴⁴

Empati, bir insanın kendisini karşıdaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır.⁴⁵ Yani karşıdaki bireyden gelen bilgiye karşı, kendimizden kaynaklanan bir önyargı içinde olmadan onun yaşam durumunu tasarlayarak bir anlamda onun bu durumdaki rolünü duygusal olarak

---

⁴² **Şimşek**, Esin Uçak; “Öğretmen ve Öğrencilerin Empatik Tepkileri ile Öğrencilerin Kendilerine Verilmesini İstedikleri Empatik Tepkilerin Karşılaştırılması”Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 1995, s.9

⁴³ **Alver**, Birol; “Bireylerin Uyum Düzeyleri İle Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiler” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, S.B.E., Erzurum, 1998, s.58

⁴⁵ **Dökmen**, Üstün; agm, s.136

yaşamaktır.⁴⁶ Bir diğer kimsenin dışsal iletişiminin ardındaki bilincinin hissedilmesi, ancak bu bilincin o kimseden kaynaklandığının ve işleyişini sürdürdüğünün devamlı olarak farkında olunmasıdır.⁴⁷

Birey bir başkasının davranışlarını tam olarak yapamaz, sadece onun duygu, düşünce ve davranışlarını, kendini onun yerine koyarak anlamaya çalışır ve anladığını da karşındakine yansıtır.⁴⁸ Bu tanımda öne çıkan husus şudur: Empatik tepkide önemli olan “taklit” değil, “yer değişimi”dir.

Her biri empatinin değişik bir boyutu üzerinde yoğunlaşan bu tanımlarda dikkat çeken temel benzerlik; karşımızdaki kişinin kişilik özellikleriyle ilgili bir farkında oluş, bu bilinçle onu muhatap alma ve kendi psikolojik duruşumuzu kaybetmeden sanki onun durumundaymışız gibi muhatabımızı anlamaya çalışma ve anladığımızı ona iletebilme hususudur.

Tarihi süreç içerisinde tanımıyla ilgili olan esaslar belli oranda teşekkül etmiş olmakla beraber, konuyla ilgili yapılan bazı yeni çalışmalarda empati kavramı yeni boyutlar kazanmaktadır. Nitekim empatinin esaslarından bahseden yeni bir tanımlama çalışmasında, muhatabın

---

⁴⁶ **Özbek**, Abdulkadir, **Leutz**, Grete, Psikodrama: Grup Psikoterapisinde Sahnesel Etkileşim. Hassoy Matbaası, Ankara, 1987. s.15.

⁴⁷ **Özbay**, Yaşar ve **Şahin**, Mustafa, “Empatik Sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği (ESATO): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, 2. Eğitim Bilimleri Kongresi, Bursa, 1996, s.23

⁴⁸ **B.Shertzer**, S.C. Stone, Fundamentals of Counseling, Boston: Houghton Mifflin Company, 1974,s. 266.

kültürel yapısıyla empati kurulmasından bahsedilmektedir.

Kavrama yeni bir boyut kazandıran bu tanıma göre, her insan bir kültür içinde yaşar, kültürden arınmış insan olamaz. Bu yüzden terapistin sadece danışanın şahsıyla empati kurması yeterli değildir; terapist muhatabının mensup olduğu kültürü anlamaya, bir anlamda, o kültürle de empati kurmaya çalışmalıdır.

Ancak bu yolla danışanını tam olarak anlayabilir. Bu yaklaşım eğitim açısından, öğretmen-öğrenci iletişimi açısından üzerinde özellikle durulması gereken bir konudur.

İşleyiş olarak özetlemeye çalıştığımız süreçleri ihtiva eden empati, literatürde kişi algısı, ben-merkezcilik karşıtı olarak, rol alma ya da bakış açısını alma becerisi olarak, duygusal duyarlılık ve sosyal duyarlılık kavramlarıyla da ifade edilmiştir.⁴⁹

Bu konudaki literatür incelendiğinde görüleceği gibi, empatiyle ilgili tanımlamalarda dönüm noktasını oluşturan kişi, Carl Rogers'dır.

Rogers'den önce, yüzyılımızın başından, 1950'lerin sonlarına kadar empati, bir insanın, karşısındaki insanı tanınması, kendisini onun yerine koyarak onun özellikleri hakkında bilgi sahibi olması anlamında kullanılmıştır.⁵⁰

Nitekim Rogers'ın yaptığı ilk tanımda da bu yaklaşımın etkisini görmek mümkündür. Bu tanıma

---

⁴⁹ **Dökmen**, Üstün, agm,ss.160 v.d.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Dökmen, age, ss.119 v.d.

göre, empatik olmak veya empati durumu, bir kimsenin içrel referans çerçevesini doğru olarak algılamak, onun duygusal unsurlarını ve anlamlarını o kimse kendisi imiş gibi yaşamak ve bu “miş gibi” olma koşulunu mutlaka yerine getirmektir. Bu, danışan kimsenin bir şeyden incinmesini veya hoşlanmasını, danışman durumunda olan kimsenin bunları kendisi hissetmiş ve nedenlerini böylece algılamış gibi hissetmesidir. Ancak, bunu kendisi incinmiş veya hoşlanmış gibi algılaması gerektiğini de unutmamalıdır. Eğer, “mış gibi” olma durumu yoksa, bu o zaman empati değil, özdeşleşme olur.⁵¹

Konuyla ilgili yeni çalışmalar ve araştırmalar yapıldıkça empati kavramının anlam alanında gelişmeler olmaya devam etmiştir. Nitekim 60’lı yıllarda muhatabımızın hissettiği duyguların aynısını, onun gibi hissetmek de empatik yaklaşımın şartları arasında sayılmaya başlanmıştır. 1970’lerde ise empati, 60’lı yıllara göre daha dar anlamda kullanılmaya başlanmış, birinin belirli bir duygusunu anlamaya ve bu duyguya uygun bir karşılık vermeye empati denilmiştir.

Bu yeni anlayışa göre, empati kuran kişi, kendi üzerinde yoğunlaşmak yerine, dikkatini karşısındaki kişiye verir. Konuya, “ben ne hissediyorum” diye değil, “o ne hissediyor” diye yaklaşır.⁵²

Rogers’in empatinin tanımı konusundaki yeni çalışmalarında şu hususlar öne çıkmaktadır: Empati, danışmanın kendisini danışanın yerine koyarak,

---

⁵¹ **Rogers**, Carl, “Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir”, (çev: Füsün Akkoyun), Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, C:16, Sayı: 1, 1983, s.106.

⁵² **Dökmen**, agm, ss.162 vd.

danışanın fenomenolojik dünyasına girerek, onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, onun hissettiklerini hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir. Danışman, danışana kendi duygularını yansıtmaktan kaçınmalı, bunun yanı sıra kafasında oluşan empatik tepkiyi danışana iletirken kendi cümlelerini kullanmalı, fakat, bu cümleler içinde zaman zaman danışana ait kelimelere yer vermelidir.⁵³

Rogers'ın oluşturduğu en son tanıma göre, bir kimse ile birlikte varolma şekli olan empatinin, çeşitli görünümleri vardır. Empati, bir kimsenin özel algısal dünyasına girmek ve onunla tümüyle beraber olmak demektir. Bu, o kimsenin kaynağında hissettiği anlamlar değiştiği ve onun o anda yaşadığı duygu, korku, kızgınlık, sevgi veya her ne ise, her an buna duyarlı olmak demektir. Bu, geçici olarak onun hayatını yaşamak, yargılamadan ona nazikçe yaklaşmak, onun çok azlıkla farkında olduğu anlamları hissetmektir. Terapistin, danışan kişiden aldığı tepkileri rehber olarak kullanması ve hissettiklerini sık sık onunla kontrol etmesi gerekir. Terapist, onun içsel dünyasının en güvenilir dostudur. Danışan kişinin yaşantılarının akışında olası anlamlar belirlenerek, onun referansından yararlanmasına, anlamlarını tam olarak yaşamasına ve yaşantıların ileriye doğru akmasına yardım edilir.

Terapistin bir kimse ile bu şekilde varolabilmesi demek, danışanın dünyasına önyargısız olarak girebilmesi, bir süre kendi değer ve görüşlerinden uzaklaşması demektir. Bu, bir anlamda kendinden uzaklaşmadır.⁵⁴

---

⁵³ **Dökmen**, agm, ss. 156-157.

⁵⁴ **Rogers**; agm, ss.107-108.

Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi, Rogers öncesi yaklaşımda empati kurma sözüyle, bir insanın karşısındakinin hangi durumlarda ne tür davranışlarda bulunacağını önceden tahmin etmesi kastediliyordu.

Bu durumda empati, insanların birbirlerinin kişilik özelliklerini algılamalarıyla sınırlandırılmış oluyordu. Konuyu bu anlamda ele alan araştırmacılar, empatiyi kısaca, insanları tanıma, insanları anlama yeteneği olarak tanımlamaktaydılar.⁵⁵

Rogers'ın geliştirdiği tanımla empati, sıraladığımız bu yeni boyutları kazanmış ve konuyla ilgili çalışmalarda genel kabul görmektedir. Literatürde empatiyle beraber, bazı kavramlarla da karşılaşmaktayız. Bu kavramlar, empatinin genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Empatik Anlayış

Kısacası empatik anlayış, muhatabımızdan gelen mesajın altında yatan duygu ve algıları anlayabilme yeteneğidir.

Başka bir deyişle, danışmanın kendisini danışanın yerine koyma çabasıdır. Ancak empatik anlayış başkasını taklit etmek değildir; rol yapmak değildir.⁵⁶

---

⁵⁵ **Dökmen**, Üstün, “Empati Kurma Becerisiyle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki”, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi,C:20, Sayı:1-2, 1987, s.181.

⁵⁶ **Alver**, agm, ss.68 v.d.

Empatik Eğilim

Bireyin günlük yaşamda empati kurma potansiyelidir. Empatik duyarlılık, günlük yaşamda empati kurma eğiliminde bulunmadır ve empatik iletişim kurabilmek için gerekli bir temel beceridir.

Empatik eğilim, sorunu olan bireylerin duygularını anlayabilme ve bu bireylerin duygusal yaşantılarından etkilenme yeteneğini yani, o bireyin duygusal boyutta vekaleten yerini alabilme yatkınlığını ve yardım etme isteğini içermektedir.⁵⁷

Empatik eğilimin iki yönü vardır. Mesaj veren kişinin söylediklerini anlam bakımından anlamak, duygularının ne anlama geldiğini hissetmek ve bunları ona iletmek.⁵⁸ Empatik eğilim, empatik iletişim becerisini etkileyen bir özelliktir.⁵⁹

Empatik Beceri

Kişilerin çevrelerindeki insanların algılarını, düşüncelerini, duygularını ve tutumlarını doğru olarak anlaması ve geri bildirim verebilmesidir.⁶⁰

---

⁵⁷ **Öz**, Fatma, Hemşirelerin Empatik İletişim Becerisi ve Eğilimine Eğitimin Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1992, s.18.

⁵⁸ **Acar**, Nilüfer, Voltan, Terapötik İletişim ve Kişilerarası İlişkiler, Şafak Matbaası Ankara, 1989.s.21.

⁵⁹ **Tanrıdağ**, Şerife R, Ankaradaki Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Çalışan Personelin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 1992, s.8.

⁶⁰ **Tanrıdağ**, age, s.8.

Kavramlaştırma esnasında oluşan bu farklı tanımlamalar ve ifadeler bir bütün halinde incelendiğinde empatik yaklaşımın çerçevesini oluşturan bazı temel esaslarla karşılaşmaktayız.

Hem empatik yaklaşımın esaslarını belirlemek hem de araştırma konumuz olan Din Eğitiminde Empatik Yaklaşımın zeminini oluşturmak açısından sıraladığımız değişik tanımlamalardan hareketle, bazı genel ilkeleri sıralamakta fayda vardır.

2. EMPATİK YAKLAŞIMIN TEMEL ESASLARI

Temel sebepleriyle ilgili olarak farklı kuramsal açıklamaların ve bu açıklamalara paralel deneysel gözlemlerin yapıldığı empatik yaklaşımın doğasını açıklayan birtakım esaslar ortaya konmaktadır.

Bazı araştırmacılar bu esasları, bilişsel ve duygusal olmak üzere başlıca iki öge etrafında incelemektedirler.

Bu yaklaşıma göre, muhatabımızın ne hissettiğini bilmek empatinin bilişsel yönünü; onun hislerini ve duygularını anlayıp paylaşarak aynı duygularla karşılık vermek ise, empatinin duygusal ögesini ifade eder.⁶¹

Bu iki öge etrafında değerlendirilen empatik yaklaşımla ilgili temel prensipleri ana hatlarıyla birkaç başlık altında sıralayabiliriz.

---

⁶¹ **Dökmen**, “Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi”, Eğit. Bil. Fak. Dergisi, C: 12, Sayı: 1-2, Ankara Üniv. Bas Evi, Ankara , 1988, s.158., **Öz**, age. s. 17.

2.1.Muhatabın Rolüne Girmek ve Onu Anlamak

Empatinin, tanımını yaparken de görüldüğü gibi temel prensip, kendimizi muhatabımızın yerine koyabilmek, olaylara onun bakış açısıyla bakabilmektir. Empati kurabilmek için, öncelikle o bireyi anlamak ve yardıma ihtiyacı olduğunu kabul etmek gerekmektedir.Eğer bir insanı anlamak istiyorsak, dünyaya onun bakış açısıyla bakmaya çalışmalı, olayları onun gibi algılamaya ve yaşamaya çalışmalıyız. Kısacası muhatabımızın rolüne kısa bir süreliğine de olsa girerek, o kişinin rolünde bir süre kalmalı, daha sonra bu rolden çıkarak kendi yerimize geçebilmeliyiz.⁶²

Böylece muhatabımızın duygu ve düşüncelerini onun referans çerçevesinde anlar ve onun gözüyle görebiliriz. Bu aşama, bizim kendi görüş ve değerlerimizizelirli bir müddet bir kenara koyup, önyargısız olarak, yargılamadan muhatabımızın dünyasına girmemizi içerir.⁶³

Çünkü empatinin kurulabilmesi, danışanın gönderdiği mesajların danışman tarafından anlaşılabilir çözülebilmesine bağlıdır.

Empatik olan bir kimse, çevresindeki insanlarla olan ilişkilerinde onların tepkilerine karşı duyarlıdır. İlişkilerindeki olumlu ve olumsuz bütünleşmeleri algılayabilir, bir çatışma durumunda derindeki saldırganlığı görebilir. Örneğin, bir sınıftaki mutsuz çocuğun farkında olabilir. Aile içerisinde eş ve çocuklar arasındaki ilişkilerin niteliğini ince ayrıntıları ile tanımlayabilir.

---

⁶² Dökmen, age, ss.136-137.

⁶³Şimşek, age, s.10.

Empatide, bir diğerkimsenin duygusal yaşantısına katılmakla beraber o kişiyi anlamak ve onun yaşantısındaki çarpıcı noktaları algılayabilmek gerekir.⁶⁴

Nitekim empati kavramından ekolü içinde sözedek Alfred Adler'in, danışmanın, muhatabının olayları ve diğerk insanları nasıl algıladığına danışanın gözüyle bakarak ve kendini onun yerine koyarak düşünmeye, hissetmeye ve davranmaya çalışması gerektiğini vurguladığı nakledilmektedir.

Adler bu durumu, onun gözleriyle görmek, onun kulağıyla duymak, onun kalbiyle hissetmek şeklinde dile getirir.⁶⁵

Muhatabımıza karşı bahsedilen bu pozisyona girebilmemiz için ben-merkezci (ego-santrik) olmamamız gerekmektedir. Fiziksel ya da sosyal açıdan ben-merkezci olan kişi, kendisini muhatabının yerine koymakta güçlük çekeceğinden, onunla sağlıklı empati kuramaz.⁶⁶ Örneğink, “öğretmenime kızdım” diyen bir çocuğa, ”öğretmene hiç kızılır mı? Deriz. Burada empati yoktur. Empatide hak verip vermemek önemli değil, önemli olan karşımızdakini anlamaktır.⁶⁷

---

⁶⁴ **Akkoyun**, Füsunk, “Empatik Anlayış Üzerine”, A.Ü.Eğitim Bil. Fak. Dergisi, C:15,sayı:2, Ankara,1982 s.64.

⁶⁵ **Şahin**, Mustafa, “Üniversite Sınıf Atmosferinin Algılanan Empatik İletişim Açısından İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniv.S.B.E., Trabzon,1997, s.10.

⁶⁶ **Alver**,Biol, age, s.57.

⁶⁷ **Akkol**, Özden, <http://www.avrupakoleji.com/code/tr-yasadikca.asp>,Erişim Tarihi: 29.03.2005

Empati kurmuş sayılmamız için, karşımızdaki kişinin hem duygularını, hem de düşüncelerini doğru olarak anlamamız gerekmektedir. Muhatabımızın sadece duygularını ya da sadece düşüncelerini anlamış olmak yeterli değildir.⁶⁸

Muhatabımızı anlamada, onunla benzer deneyimler yaşamış olmanın önemi büyüktür. Benzer duyguların yaşanmış olması iki kişi arasında empati yapma gücünü artırmaktadır. Ancak bu, empatik iletişim geliştirmesini istediğimiz kişilerin muhataplarına empatik yaklaşabilmeleri için; onların yaşadığı olayları aynen yaşamaları gerektiği, aksi halde empati yapamayacakları anlamına gelmemelidir.

Aynı tecrübeleri bizzat yaşamak yerine, yaşanan tecrübelerdeki benzerlikleri artırmak amacıyla, empatik beceri kazandırmak istediğimiz kişilere, insan yaşamıyla ilgili durumlar, drama, sanat ve davranış bilimleri aracılığıyla yaşatılarak öğretilmelidir.

Bu, karşımızdaki kişinin duygularını yaşıyormuşçasına algılamak için hayal gücümüzü kullanmayı gerektirir.⁶⁹

İnsanın, benzer tecrübeler yaşamış birine olan ihtiyacına verilebilecek belki de en iyi örnek, çoğumuzun bildiği Nasreddin Hocanın meşhur eşekten düşme fıkrasıdır. Eşeğinden düştüğü için ağrılar içinde kıvranan hocaya komşuları geçmiş olsun dileklerinde bulunup yardım etmek isteyince hoca, *“bana yardımcı olması için daha önce eşekten düşmüş birini getirin”* diyerek

---

⁶⁸ Dökmen, age, s.137.

⁶⁹ Öz, Fatma, age, s.11.

çevresindekilere bir anlamda en iyi yardımın halden anlamak (empati) olduğunu öğretmiş olmaktadır.

Empatik yaklaşım için gerekli olan muhatabı anlamakta sezgilerin güçlü olmasının payı büyüktür. Sezgi yoluyla muhatabımızı çözümlmek, o bireyin içine girmek, ruhsal durumuyla birleşmek ve bu yollarla o bireye özgü bilgiler edinmektir. Empati kuran kişi, sezgi yoluyla edindiği bu bilgileri, karşısındaki muhatapla tekrar gözden geçirerek, bilgilerin doğruluğunu test ederek, o bireye özgü gerçek ve anlamlı bilgileri elde etmiş olur.⁷⁰

Muhatabımızı anlamaktan bahsederken, empatik düşünmenin çok önemli bir prensibini sürekli olarak göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu prensip, Ivey’in empatinin tanımıyla ilgili dile getirdiği şu husustur: Empati kurmaya çalışırken, her insanın belirli bir kültür içinde yaşadığını düşünerek, bireyin mensup olduğu kültürle de empati kurulmaya çalışılmalıdır.⁷¹ İnsanın içinde yaşayıp geliştiği kültürel atmosferin kişilik ve davranış şekilleri üzerindeki etkisi bu konunun önemini artırmaktadır.

Muhatabın rolüne girebilmek ve onu her yönüyle doğru bir şekilde anlama prensibi, bütün insan ilişkilerinde olduğu gibi, eğitimin verimi açısından da önemli bir yaklaşım tarzıdır. Böyle bir anlayışla hareket edebilen öğretmen, dersi anlatmaya gösterdiği özenin

---

⁷⁰ **Öz**, Fatma, age, s.13.

⁷¹ **Dökmen**, Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi, s.156, (**Ivey, Allan**. E., “The Multi Cultural Praticce of Therapy: Ethics, Empathy an Dialecties” Journal of Social And Clinial Psychology, 1987, ss.195-204’ dan aktarılmıştır.)

daha fazlasını hitabettiği öğrencilerini anlamaya gösterecektir. Onların kişiliğiyle, sosyal ve fiziksel çevreleriyle, içinde büyüüp yetiştikleri kültürleriyle vs. empati kuracaktır. Böylece, öğrenciden hareketle eğitim planlaması yapmayı başarabilecektir. Şunu kabul etmek gerekir ki, eğitimin hedefe varmasında, etkili bir anlatım kadar, öğrenciyi kendi gerçekliği içinde anlamak da belirleyicidir.

2.2.Etkin Dinleme

Bir insanın iyi empati kurabiliyor olması, en genel ifadeyle, iyi bir dinleyici olduğu anlamını gelir.⁷² Çünkü iletişim her şeyden önce dinleme becerisiyle başlar. Beyne gönderilen mesajların bir ön koşul olarak, görülmesi, duyulması ve hissedilmesi gerekir.

Etkili dinlemenin olabilmesi için danışman kendi duygu ve sorunlarını bir kenara koyarak dikkatini sadece muhatabının duygularına yoğunlaştırmalıdır.⁷³ Bu yoğunluğun sağlanabilmesi için, empati kuracak olan kişinin o anda, çevresindekilerle yeterli iletişimde bulunabilecek durumda olması gerekir.

Söz gelişi, yoğun kaygı içinde bulunan bir kişinin duygularını başkalarının duyguları üzerinde yoğunlaştırması beklenemez. Ben-merkezcilikten

---

⁷² **Dökmen**, Üstün, “Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki”, A.Ü. Eğit. Bil. Fak. Dergisi, Ankara,1987, C.20, s.184.

⁷³ **Karahan**, Fikret, “Empatik Beceri ve İnsan Doğası Anlayışı”, O.M.Y.Ü. Eğit. Fak. Dergisi,Samsun, Ekim, 1998, sayı:11, s.201.

yeterince uzak olan ve sağlıklı iletişime açık bulunan kişiler, başka insanlarla empati kurabilirler.⁷⁴

Empatiyle dineme, iletişimi sürdürmek için gerekli olan bir takım tedavi edici iletişim tekniklerini kullanarak yapıldığında daha etkili olabilmektedir. Örneğin, geniş açıklıklar bırakma, duyguları yansıtma, açıklama isteme, yoğunlaşma, yeniden tekrarlama, keşfetme, konuşmayı sürdürmeyi teşvik gibi çabalar etkin dinlemeyi güçlendiren unsurlardan sayılmaktadır.⁷⁵

Karşımızdakine, onu iyi anladığımızı göstermek için, o kimsenin ifade etmek istediği anlamda bir veya iki cümle sarfedebiliriz. Kuracağımız cümleler kendi kelimelerimizden oluşmalıdır. Ancak önemli bazı yerlerde muhatabımızın kelimelerini kullanmalıyız.⁷⁶

Bazı psikologlar, papağan gibi tepki vermenin, bazı olumsuzluklara sebep olabileceğini belirtmişlerdir.⁷⁷

Empatik anlayışta etkin dinlemeyle birlikte oluşan fiziksel özellikler de önemli görülmektedir. Bunlar; doğrudan göz teması, baş ile onaylama, ılımlı ve yumuşak bir ses tonu, kontrollü yüz ifadesi gibi, fiziksel hareketler sayılabilir.⁷⁸

---

⁷⁴ **Alver**, Birol, age, s.57.

⁷⁵ **Öz**, age, s.10.

⁷⁶ **Rogers**, Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir, s.110.

⁷⁷ **Acar**, Voltan- Nilüfer, “Duygu Yansıtan Sözcüklerin Anlamsal Çözümlemesi”, Medial Nöroloji, Nöroşirürji-Psikiyatri Dergisi. Ankara, 1987. ss.29-33.

⁷⁸ **Yaşar**, İdris, “Hemşirelik Öğrencilerinin Ve Hemşirelerin Psikolojik İhtiyaç Örüntüleri ve Empati Düzeyleri.” yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara,1993, s.18.

Yüzü ve bedeni kullanarak muhatabımızı anladığımızı ifade etmenin ve sözsüz olarak onu anladığımızı göstermenin empatik tepki vermenin en etkili yolu olduğunu belirten Engin Gençtan; bunun için danışmanın eğitim ve uygulama yoluyla bu konuda beceri kazanmış olması gerektiğini belirtmektedir.⁷⁹

Etkili bir dinleme pozisyonu için özetle, muhatabımızla gözgöze gelmek, karşılık verecek durum takınarak katılım göstermek ve tam olarak muhatabımızla ilişkide olduğumuzu tavırlarımızla ortaya koymamız gerekmektedir.⁸⁰

Gerek sınıf ortamında gerekse birebir öğrenciyle gerçekleşen iletişim süreçlerinde, iyi bir dinleyici olabilme becerisini gösterebilen öğretmenlerin daha etkili olacağını söylemek mümkündür.

Bunun için öğretmenin, dikkatini öğrencilerine vermesine engel olabilecek her türlü iç ve dış engelden olabildiğince sıyrılmış olması gerekir. Bu engeller, öğretmenin şahsi problemleri, eğitim ortamının gürültülü olması, öğrenciyle arasındaki psikolojik bir gerilim vs. çok farklı şeyler olabilir.

---

⁷⁹ **Geçtan**, Engin, Psikanaliz Ve Sonrası, Evrim Matbaası, İstanbul, 1993, s.156. **Öz**, Fatma, age, s.10.

⁷⁹ **Rogers**, Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir, s.110.

⁸⁰ **Özbay**, Yaşar, “Danışanı merkeze Alan Psikoterapi Yaklaşımında Empatik Atmosfer ve İnsan İlişkileri”, I. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri, Adana , 28-30 Nisan, 1994, s.106.

2.3.Nesnellik

Empati, diğerk kişinin gözleriyle dünyaya bakmak olduğu halde empati kurarken nesnelliği yitirmemek, danışanın korku, kaygı, incinme, neşee, öfke vb. duygularıyla bunalmamak gerekir.⁸¹ Başka bir ifadeyle, bir diğerk kimsenin iç dünyasını kendi iç dünyamız “imiş” gibi hissederken, “kendimiz” olarak kalabilmeyi becermemiz gerekir. Kendi duruşumuzu yitirerek, muhatabımızın içerisine girdiği psikolojik pozisyonu kendi adımıza içselleştirip benimsediğimiz taktirde sağlıklı çözüm bulmakta zorlanırız.

Nesnel bir bakış açısıyla empati yapan kişi bir yandan kendi iç dünyasını araştırırken diğerk yandan muhatabının dünyasını anlamaya çalışmaktadır. Ancak bu süreç uzar, empati yapan kişi muhatabının yaşantısını çok yoğun bir şekilde yaşarsa, empati yaptığı kişiyle özdeşleşmiş olur ve nesnelliğini yitirmiş olur ki, bu da empati için sakıncalıdır. Bu durumda yardıma ihtiyaç duyan kişinin değerlendirilmesi, anlaşılması ve yardım edebilmesi söz konusu olmayacaktır.

Dolayısıyla, empati yapabilme, bir yandan o kişiyi benimseme, kısa bir süre özdeşim yapmayı gerektirirken; bir yandan da empati yapanın kendi kimliğini koruyabilmesini; yardım alan kişinin kimliği ile kendi kimliğinin ayrımının farkında olmasını gerektirir. Rogers’a göre danışman, empati yoluyla danışanın iç dünyasını, kızmadan, korkmadan ve karamsarlığa

---

⁸¹ **Acar**, Voltan, Nilüfer, Terapötik İletişim ve Kişilerarası İlişkiler,Şafak Matbaası, Ankara, 1989, s.10.

düşmeden, kendi dünyasıymış gibi algılamalı ve fark ettiği duygu ve yaşantıları ona yansıtmalıdır.⁸²

Kısaca nesnellik, muhatabımızla aynı duyguları yaşamadan, onun bakış açısından kendisini anlama ve anladıklarımızı, onunla aynı fikirde olmadan, tarafsız bir şekilde kendisine iletmeektir.⁸³

Bazı uzmanlar, empati kuran kişinin kimliğini kaybetmeksizin yapabileceği empatik anlayış sürecinin dört basamaktan oluştuğunu belirtmektedirler.

Bunlar;

a-Kimlik saptama: kişinin bir an için kimlik bilincini kaybedip empati yaptığı bireyin kişiliğine bürünmesidir.

b-Bütünleşme: Empati yapılan bireyin, duygu ve deneyimlerinin, kendi duygu ve deneyimleriymiş gibi algılanmasıdır.

c-Yansıma: Empati yapılan bireyin duyguları ile kendi duyguları arasındaki etkileşimdir ve karşıdaki bireyin duyguları bu basamakta anlaşılır.

d-Ayrılma: Empati yapan kişinin kendi kimliğine dönmesi aşamasıdır.⁸⁴

Kişiyi değil, davranışını eleştirme anlayışı da nesnellik ilkesi kapsamında değerlendirilmektedir. Kişiyi toptan eleştirdiğimizde yıkıcı oluruz; oysa onun belirli bir

---

⁸² Karahan,, age, s.2001.

⁸³ Öz, age, s.13.

⁸⁴ Öz, age,s.16.

davranışını eleştirdiğimizde ise, ona bu davranışını değiştirme şansı vermiş oluruz.⁸⁵

Herhangi bir sorununu paylaşmak amacıyla veya düzeltilmesi gereken bir davranışla öğretmenin karşısına çıkan öğrenciye yardım etmek için öğretmenin, yukarıda sıralanan süreçleri işletmesi gerekmektedir. Aksi taktirde, ya öğrenci öğretmeni tarafından yeterince anlaşılamadığını düşünecek, ya da öğretmen, öğrencisinin yaşadığı duygusal duruma kendisini kaptırarak, sağlıklı bir çözüm üretemeyecektir.

Diğer yandan, muhatabımızdan herhangi bir davranışta bulunmasını istediğimizde söz konusu talebimizin gerekçesini açıklamalıyız. Eğer bir amir, karşısındaki memura verdiği emrin gerekçesini açıklarsa, onu yetişkin yerine koymuş olur.⁸⁶ Aynı şekilde bir öğretmen, öğrencisine bir ödev veya görev verdiğinde söz konusu görevin öğrenci açısından ne gibi faydaları olacağını uygun bir dille anlatırsa öğrencinin verilen görevi yapmayı isteme oranı daha da yükselecektir.

2.4.Rehberlik Etmek

Empatik yaklaşımın önemli bir esası da muhatabımızı bir tek çözüm yoluna mecbur etmek yerine, ona yollar göstermektir.

Amacımız bireyin sahip olduğu özellikleri ve çevrede kendisine açık olan fırsatları tanımasına, gizli güçlerinin farkına varmasına ve çevreye uyum

---

⁸⁵ **Dökmen**, age, s.282.

⁸⁶ **Dökmen**, age, s.318.

sağlamasına katkıda bulunmaktadır.⁸⁷ Muhatabımıza rehberlik edebilmek için, onunla ilgili olarak bizde oluşan her türlü duygu, düşünce ve yaşantıyı, problemlerini, çatışmalarını ve çıkmazlarını anlayabileceği ve çözebileceği bir biçimde yansıtmalıyız.⁸⁸

Herhangi bir konu ya da sorunla ilgili çok yönlü düşünme, konuyu farklı boyutlarıyla inceleme yerine klişeleşmiş değerlendirmelerle tek yönlü bir çözüm yolunu dayatmak empatik anlayışa uygun bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla çözülmeye çalışılan sorunla ilgili özellikle muhatabımızın da anlayıp benimseyebileceği çözüm yollarının günyüzüne çıkmasını sağlayacak bir ortam oluşturmak gerekmektedir.

Böyle bir yaklaşım tarzının özellikle eğitim açısından faydası, her biri değişik kabiliyet ve istidatlara sahip öğrencilerin söz konusu potansiyellerinin ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Diğer yandan, hayattaki başarısızlıkların en önemli sebeplerinden sayılan, hazır konma ve var olanla yetinme tembelliğinden zihinleri kurtarmak için bu yaklaşım önemli bir araç olabilir. Böyle bir anlayışla eğitilen insanlar, atasözünde ifade edildiği gibi, her gün bir balık dilenmek yerine balık tutmayı öğreneceklerdir.

2.5.Beden Dili

İletişim sürecinde kullanılan beden dili de empatik yaklaşım açısından önemlidir. Beden dili o kadar önemlidir ki, muhatabımıza ilettiğimiz sözlü mesajlarla

---

⁸⁷ **Dökmen**, İletişim Çatışmaları Ve Empati, s.321.

⁸⁸ **Karahan**, agm, s.202.

paralellik arzetmeyen bir beden dili mesajlarımızın ters etki yapmasına yol açabilir. Sınırlı bir yüz hattıyla öğrencilerinin karşısına çıkan bir öğretmen, yumuşak bir ses tonuyla dersini anlatmaya çalışsa bile öğrencileriyle gerilimsiz bir iletişim kuramaz. Fıkralara konu olduğu gibi, sattığınız bal olsa bile, yüzünüz sirke satıyorsa müşteri bulmakta zorlanırsınız.

Empatik tavır göstermeyi, sağlıklı bir benlik durumuyla irtibatlandıran Üstün Dökmen, soru soran bir çocuğa cevap vermeden sadece kafasını okşamayı bir Çocuk-Anababa tavrı olarak, sadece cevap verip yürüyüp gitmeyi bir yetişkin tavrı olarak; hem cevap vermeyi hem de çocuğun başını okşamayı ise empatik topluma özgü daha gelişmiş ve sentezci bir tavır olarak değerlendirmektedir.⁸⁹

Yukarıda verilen çocuk örneğinde olduğu gibi, muhatabımızla yapacağımız beden diline dayalı iletişim empatik yaklaşımın önemli unsurlarından biri sayılmaktadır. Sağlık sektöründe, tedavi edici dokunmayı kullanmak diye ifade edilen bu davranış, hasta ile iletişimde onu anladığımızı, ve sevgimizi iletmek için tedavi edici dokunma diye tanımlanmaktadır. Muhatabımızın elini tutmak, eli omzuna koymak gibi davranışlar her türlü empatik iletişimde vazgeçilmez unsurlardan sayılmaktadır.⁹⁰

Bu yaklaşımın öğretmen-öğrenci iletişimini pekiştirici yönü üzerinde özellikle durmak gerekir. Eğitim ortamında, beden dilini etkili bir şekilde kullanan

---

⁸⁹ **Dökmen**, İletişim Çatışmaları Ve Empati, s.301.

⁹⁰ **Öz**, age, s.14.

öğretmenin öğrencileri tarafından benimsenme oranı ve verdiği mesajların etkisi daha güçlü olacaktır.

2.6.Müsamaha

Muhatabımıza hoşgörüyle yaklaşmak ve ifade ettiği duyguların ötesine geçmek empatik ilişkinin kurulmasında önemlidir. Salt öneri ve moral verme gibi tepkiler ise empatik ilişkiyi zedeleyici etkenlerden sayılmaktadır.⁹¹ Empatik süreci kolaylaştıran asıl etken, muhatabımıza toleranslı yaklaşabilme yeteneğidir.⁹²

Bu yeteneğin gelişebilmesi için insan doğasıyla ilgili olarak olumlu görüş ve düşüncelere sahip olmamız gerekmektedir. İnsanı sevme ve sayma, insanları anlayabilme, insanı her zaman değerli bir varlık olarak görme, yargılamadan ve eleştirmeden insanları olduğu gibi kabul edebilme, hoşgörülülük gibi kişilik özellikleri bu anlamda sayılabilir.⁹³ Nitekim toplumumuzda yaygın olan ve iletişimin kalitesini düşüren bir unsur olarak değerlendirilen akıl ve öğüt verme temayülü yerine empatik dinlemenin faydalı olacağı vurgulanmaktadır: *“Sizden öğüt isteyen, size akıl danışan kişilere elbette öğüt verebilirsiniz. Fakat eğer karşınızdaki kişi sizden öğüt istememişse sadece durumunu betimliyor, halini tasvir ediyorsa lütfen ona akıl vermeyiniz. Sadece onu dinleyiniz, onunla empati kurmaya çalışınız. Salt öğüt vermek, sıkıntı paylaşmak demek değildir.”*⁹⁴

---

⁹¹ **Karahan**, agm, s.202.

⁹² **Tanrıdağ**, age, s.30.

⁹³ **Keççeoğlu**, Muharrem, Psikolojik Danışma Ve Rehberlik, Özerler Matbaası, Ankara, 1992, s.234.

⁹⁴ **Dökmen**, İletişim Çatışmaları Ve Empati, s.232.

Bir olayla ilgili birden fazla bakış açısının olabileceğine inanmak müsamaha yeteneğini besleyen önemli bir anlayıştır. Herhangi bir açının “mutlak doğru” olamayacağı; sadece ve sadece “göreceli bir doğru” olduğunu varsaymak gerekir. Bu nedenle gerçekçi iletişimi benimsemiş bir kişinin amacı, kendi göreceli doğrusunu ve farklılığını çevresindekilere zorla benimsetmek değil; farklılıklar arasında aynılıkları yakalamaktır. Empatik anlayışa dayalı iletişim becerisi, olaylara farklı açılardan bakabilme esnekliğini gerektirir. Tek açığa bağlanıp kalma iletişimsizliğe yol açar. Halbuki, iletişim sürecinin dinlemeyi izleyen aşaması anlamayı hedefler. Gelen iletiyi anlayabilmek en genel anlamıyla konuyu “karşı açıdan” görebilmektir.

İletişim sürecinin sağlıklı ve verimli bir şekilde gerçekleşebilmesi, muhatabınızla iletişime vesile olan konu, olay ve sorunla ilgili aynı açığa geçebilmeye bağlıdır. Kuşkusuz bu ifadeden, amacın, ya sizin ya da muhatabınızın açılarından birinin kabulünü sağlamak olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. İletişimin bir olaya açılmış açılardan hangisi “doğru” veya “haklı” olduğunu gibi saptama gibi bir işlevi asla yoktur. İletişim, bir bütünü, farklı açılardan bakarak anlayabilme becerisidir.

Bir başka deyişle, karşınızdaki kişiyle bütünün farklı kolları olmakla birlikte, aynı bütüne bağlı olduğunuzu görebilmek iletişimin en temel ve nihai amacıdır.⁹⁵

Bu anlayışa sahip olan insanların empatik beceri düzeyleri yüksek olur. Nitekim, Psikolojik ve Rehberlik

---

⁹⁵ Özer, A Kadir, İletişimsizlik Becerisi, İst. Varlık Yay. 1995, s.19 vd.

danışmanlık Bölümü öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, inandığı düşüncelerini savunma, kendi kararlarını verebilme, doğru kabul ettiği görüş ve düşüncelere bağlı kalma, başkalarından bağımsız olarak yeni düşüncelere açık olma gibi konularda olumlu düşüncelere sahip olan öğrencilerin empatik becerilerinin diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Ayrıca, insan doğasını akılcı olarak algılayan ve değerlendiren, başka bir deyişle insanların bilinçli davranışlar sergilediğini ve kendi davranışlarının farkında olduğunu, olaylar ve insanlar karşısında herkesin kendi akıl ve mantığını kullandığını, insanların kendi yaşantılarında denetim gücüne sahip olduğunu, güçlü ve zayıf yönlerini tanıdıklarını düşünen bireylerin empatik becerilerinin, diğer bireylerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁹⁶

Müsamahalı yaklaşıma en fazla ihtiyaç duyan ortamlar arasında eğitimi saymak mümkündür. Çünkü, eğitim sürecinde özellikle öğretmen ve öğrencinin konuları farklı açılardan değerlendirme durumuyla karşı karşıya gelmeleri sözonusu olacaktır.

Her öğrencinin, kişiliğinden, içinde doğup büyüdüğü çevre ve kültürel atmosferin farklılığından dolayı konuları algılama biçimi farklı olabilir. Müsamahalı yaklaşım sahibi bir öğretmen bu gerçeği dikkate alarak, eğitim sürecinde öğrencilerine daha hoşgörülü davranabilir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenleri üzerinde yapılan bir alan araştırmasına göre,

---

⁹⁶ **Karahan**, T. Fikret, “Empatik Beceri ve İnsan Doğası Anlayışı”, O.M.Ü. Eğitim Fak. Dergisi, Samsun, Ekim, 1998, Sayı:11, s.204.

öğretmenlerimiz hoşgörülü yaklaşım konusunda istenen düzeyde değildirler. Nitekim söz konusu araştırmanın verilerine göre, öğrencilerinin hatalarını her zaman hoşgörüle karşılayanların oranı oldukça az (% 13) görünmektedir.⁹⁷

Bu tespitler, eğitim ortamlarında empatik yaklaşıma duyulan ihtiyacı bir kat daha artırmaktadır.

2.7.Geri Bildirim

Muhatabımızla yürüttüğümüz iletişim sürecinin empatik olma özelliğini koruyabilmek için zihnimizde oluşan empatik anlayışı ona yansıtabilmeliyiz. Yüzümüzü, bedenimizi kullanarak, onu anladığımızı kendisine ifade etmeliyiz.⁹⁸ Geri bildirimde bulunurken, profesyonel ve bilimsel kavramlardan, muhatabımızın kulağını tırmalayacak basmakalıp ifadelerden kaçınılmalıdır. Onun dünyasına dönük olarak onun diliyle konuşmalıyız. Sık sık cevaplamalarda bulunarak, anladıklarımızın doğru olup olmadığını test etmeliyiz.

Çünkü muhataba iletilmeyen, onunla kontrol edilmeyen duygu ve düşünceler, yanlış yorumlamalara ve sonuçlara götürebilir.⁹⁹

Olayların dış gerekçelerine değil, kişi üzerindeki etkisini çözümlenici ifadelerle cevaplarımızda yer vermeliyiz. Cevaplarımızda özel ve somut olmak; muhatabımızı böylece detaylara teşvik etmek ve gerekli olan bilgileri ortaya çıkaracak uyarıcı ifadelerle yer vermek gerekir.

---

⁹⁷ Aydın, M. Şevki, age, s. 63

⁹⁸ Dökmen, age, s.138.

⁹⁹ Öz, age, s.11.

Açıkça ifade edilen duyguları ve bunların arkasındaki nedenleri göz ardı etmemeliyiz. İletişim süresince muhatabımızın ses tonuna, vurgusuna, beden diline ve duygularını aktarma yoğunluğuna paralel hareket etmeliyiz.¹⁰⁰

Eğitim ortamında, öğrenciyle sürdürülen iletişimin sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlamak için geri bildirim sisteminin etkili bir şekilde işletilmesi gerekir. Öğretmenin hem sınıf ortamında hem de birebir öğrenciyle olan iletişimde sürekli bir şekilde geri bildirim kontrolü yapması gerekir. Bir yandan verdiği mesajların öğrencileri tarafından doğru bir şekilde anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol ederken, diğer yandan öğrencilerinden gelen mesajlara karşı etkili bir şekilde geri bildirimlerde bulunmalıdır.

3. EMPATİK İLETİŞİM SÜRECİ

Yukarıda sıralamaya çalıştığımız empatik yaklaşım prensipleri çerçevesinde gerçekleşen empatik iletişim süreci bir takım aşamalardan geçerek gerçekleşmektedir. Bu konuda değişik sıralamalara kaynaklarda rastlamaktayız. Özü itibariyle birbirinden çok farklı olmayan bu basamaklandırmalardan birini örnek olarak verelim.

I. Düzey : Danışan yaşantılarını ifade etmekte, danışman aktif olarak danışanla ilgilenmektedir.

II. Düzey : Danışman danışanın anlattıklarını yorumlamaya başlar. Danışanın dolaylı veya dolaysız olarak ifade ettikleri danışman tarafından bilinen tahmin edilen bir durumdur.

---

¹⁰⁰ Özbay, agm, s.106.

III. Düzey : Danışman, danışanın yaşantısından haberdar olduğu mesajını vermektedir.

IV. Düzey : Danışan, danışmanın cevapları ile ilgilenmektedir.

V. Düzey : Danışan görülebilir bir şekilde kendisini ifade etmeye devam etmekte, danışman geri bildirimler vermektedir.

Bu süreci dairesel empati modeli olarak tanımlayan psikologlar, danışman tarafından danışanın iç dünyasının anlaşılması ve empatik dinleme, danışman tarafından empatik kavrayışın ifade edilmesi, danışan tarafından empatinin algılanması şeklinde üç evreyle ifade etmektedirler.¹⁰¹

4. EMPATİK TEPKİ BASAMAKLARI

Empatik iletişim sürecinde, muhatabımıza vereceğimiz tepkilerin empatik açıdan değerlendirmesinde esas belirleyici, sıralamaya çalıştığımız empatik anlayış prensipleridir. Bu konuda yapılan çalışmalarda söz konusu prensipler ışığında çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır.

Örneğin, “Truax ve Carkhuff”ın sınıflaması etkisiz empatik tepkiden etkiliye doğru dokuz basamaktan oluşmaktadır.

- i.* Muhatabımız karşısında ilgisiz ve sıkılmış bir görüntü arz ederek, onun duygularından habersiz bir duruş sergilememizdir.

---

¹⁰¹ Tanrıdağ, age, ss.32-33.

- ii. Muhatabımızın duygularını yanlış anladığımız, onun sözünü kesici ya da onu yanlış yönlendirici bir iletişim tarzı geliştirmemizdir.
- iii. Muhatabımızın açıkça ifade ettiği duyguları anladığımız; derin duygularına da ilgi gösterdiğimiz, fakat, yeterince kavrayamadığımız düzeydir.
- iv. Muhatabımıza doğru teşhis koyabilir, onun yüzeysel duygularını doğru anlayabilir, fakat yeterli düzeyde empati kurmuş sayılmayız. Çünkü henüz onunla “birlikte” değilizdir.
- v. Muhatabımızı eksik anlamaktayızdır, fakat bu durum aramızdaki iletişimi bozamaz.
- vi. Muhatabımızın gerek mevcut duygularını, gerekse açıkça görülmeyen maskelenmiş duygularını fark ederiz, fakat maskelenmiş duygularını zaman zaman yanlış yorumlar; bu yüzden de onun duyu durumunu tam kavrayamayız.
- vii. Muhatabımızın duygularının tam olarak farkındayızdır fakat, onna verdiğimiz geri bildirimler, muhatabımızın kendisi hakkında bildiklerine pek fazla bir şey katmaz.
- viii. Muhatabımızın halihazırdaki duygularını doğru yorumlar, onu anlar, hatta onun pek farkında olmadığı duyguları da yakalarız ve ona iletiriz.
- ix. Muhatabımızın derin duyguları da dahil olmak üzere tüm duygularını ve bu duygular arasındaki küçük farkları, şüpheye yer bırakmayacak şekilde anlar ve bu durumu ona etkili bir şekilde iletiriz.¹⁰²

---

¹⁰² **Dökmen**, Empatinin yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi, s.160-161.

Herhangi bir terapistle danışanı arasında yaşanan terapötik iletişim sürecine göre sıralanan bu basamakları, genel anlamdaki ilişki ve iletişim ortamlarına ışık tutması açısından sıralamış olduk. Örneğin, öğretmen-öğrenci iletişimi açısından konuyu değerlendirdiğimizde, öğretmenin empatik iletişim becerisinin seviyesine göre yukarıda sıralanan seviyelerden herhangi birine uygun iletişim tarzlarıyla karşılaşmamız mümkündür. Empatik yaklaşım düzeyi yüksek olan bir öğretmen, bir terapist gibi olmasa da, belirli oranda, empatik kriterlere uygun bir iletişim süreci sağlayabilir.

Yukarıda sıraladığımız basamaklandırmalara dayalı olarak, “*Aşamalı Empati Sınıflaması*”nı onlar basamağı, ben basamağı ve sen basamağı şeklinde düzenleyen Üstün Dökmen konuya önemli bir somutluk kazandırmıştır. Bu sıralamada, empatik anlamda kalitesiz iletişim sürecinden kalitelisine doğru bir yükseliş görmekteyiz.

Onlar Basamağı

Bu basamakta tepki veren bir kişi, karşısındaki kişinin kendisine anlattığı sorun üzerinde düşünmez, sorun sahibinin duygu ve düşüncelerine dikkat etmez.

Sorunu dinleyen kişinin verdiği geri bildirim, o ortamda bulunmayan üçüncü kişilerin ve toplumun görüşlerini dile getirmektedir. Bu basamakta tepki veren kişi, bir takım genellemeler yapar, atasözleri kullanır.

Ben Basamağı

Bu basamakta empatik tepki veren kişi benmerkezcidir. Kendisine sorununu anlatan kişinin

duygu ve düşüncelerine eğilmek yerine, sorun sahibini eleştirip, ona akıl verir, bazen de kişiyi kendi sorunuyla baş başa bırakıp kendinden söz etmeye başlar. Ben basamağında empatik tepki veren kişiler, bilişsel ve duygusal açıdan karşısındaki kişinin rolünü anlamadıkları için, yeterli düzeyde empati kurmuş sayılmazlar.

Sen Basamağı

Bu basamakta empatik tepki veren bir kişi, kendisine sorununu ileten kişinin rolüne girer, olaylara o kişinin bakış açısıyla bakar. Kendisine iletilen sorun karşısında, toplumun ya da kendisinin düşüncelerini dile getirmez, doğrudan doğruya karşısındaki kişinin duyguları ve düşünceleri üzerinde odaklaşarak, o kişinin ne düşündüğünü ve ne hissettiğini anlamaya çalışır.¹⁰³

Dökmen, sayılan bu üç temel empati basamağını kapsayacak şekilde en kalitesiz tepkiden en kaliteliye doğru on adet alt basamak daha sıralamıştır.

Söz konusu sıralamadaki, yaklaşım tarzları ve ifade tarzlarına günlük yaşamın bir çok alanında olduğu gibi, eğitim ortamında da karşılaşmaktayız.

- Senin Problemin karşısında başkaları ne düşünür ne hisseder: Bu basamakta empati kurmaya çalışan kişi, birtakım genellemeler yapar, felsefi görüşlere, atasözlerine başvurabilir, dinlediği sorunu genelde toplumun değer yargıları açısından eleştirir.
- Eleştirisi : Dinleyen kişi sorunu anlatan kişiyi kendi görüşleri açısından eleştirir yargılar.

---

¹⁰³ **Dökmen**, Üstün, Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi, s.160

- Akıl Verme :Karşısındakine akıl verir, ona ne yapması gerektiğini söyler.
- Teşhis :Kendisine anlatılan soruna ya da sorunu anlatan kişiye teşhis koyar.
- Bende de Var :Kendisine anlatılan sorunu benzerinin kendisinde de bulunduğunu söyler ve kendi sorununu anlatmaya başlar.
- Benim duygularım :Dinlediği sorun karşısında kendi duygularını sözle ya da davranışla ifade eder. Örneğin, “üzüldüm” ya da “sevindim” der.
- Destekleme :Karşısındaki kişinin sözlerini tekrarlamadan onu anladığını onu desteklediğini belirtir.
- Soruna Eğilme:Kendisine anlatılan soruna eğilir, sorunu irdeler, konuya ilişkin sorular sorar.
- Sorunu sahibine yansıtma: Kendisine iletilen sorunu, gerektiğinde sorun sahibinin kullandığı kelimelere de yer vererek özetler bu arada dinlediği kişinin yüzeysel duygularını da yakalayarak, yansıttığı bu mesaja ekler.
- Derin duyguları anlama: Bu basamakta empati kuran kişi, kendisini empati kurduğu kişinin yerine koyarak onun açıkça ifade ettiği ya da etmediği tüm duygularını ve onlara eşlik eden düşüncelerini fark ederek durumu ona ifade eder.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi, basamaklar yükseldikçe, iletişimin empatik olma değeri de buna paralel olarak artmaktadır. Yüzeysel bir iletişim tarzından derinlikli duyguların paylaşımına doğru yoğunlaşan iletişim şekli empatik yaklaşımın kalitesinin gelişimini de resmetmektedir.

---

¹⁰⁴ **Dökmen**, Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi, s.161.

5. EMPATİK YAKLAŞIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsanların empatik düşünebilme ve empatik yaklaşım sergileme düzeyleri bazı değişkenlere göre farklılık arz etmektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda öne çıkan bellibaşlı etkenleri şöylece sıralayabiliriz.¹⁰⁵

Yaş

Bir çok araştırmacıya göre yaş kemale erdikçe insanların empatik davranma düzeyi artmaktadır.

Yaşla empatik beceri arasında herhangi bir ilişki olmadığına dair araştırmalara da rastlanmaktadır.

Tecrübe

Tecrübelerin genişlik, tamlık ve zenginlik bakımından kapsamı arttıkça, empati kabiliyetinin gelişeceği ve daha çok insanı içine alacak şekilde genişleyeceğine dair araştırma sonuçları bulunmaktadır.

---

¹⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz, **Ünal**, Cavit, “İnsanları Anlama Kabiliyeti”, A.Ü. Eğitim Bil. F. Dergisi, Ankara, 1972, Sayı:3-4, s.84, **Köseoğlu**; Sema, “Psikolojik Danışmanların Empatik Becerilerinin ve Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi”, Yayımlanmamış Y.Lisans Tezi, Marmara Üniv, S.B.E., İstanbul, 1994, s.74, **Dökmen**, Üstün, Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki, ss.189-190 **Tanrıdağ**, Şerife R. Age, s.104

Cinsiyet

Bu konuda yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğında cinsiyetin empatik yaklaşım üzerinde herhangi bir etkisi pek yoktur.

Az da olsa bazı araştırmalarda kadınların erkeklere göre daha empatik oldukları ifade edilmektedir.¹⁰⁶ Saydığımız etkenlerin yanısıra, empatik beceri konusunda bireysel farklılıkla ilgili bazı sebepler daha zikredilmektedir.

Bunlar;

Belirli durumlara ilişkin farklı yaşam deneyimleri, dikkatin odaklandığı noktaya bağlı olarak durumun farklı algılanması, zor durumda olan kişi ile yaşanan ilişkinin farklılığı, hem empatik eğilim hem de genel duygu durumu bakımından mizaç farklılıklarıdır.¹⁰⁷

6. EMPATİK DÜŞÜNEBİLME İMKANI

Bu konuda yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğunun üzerinde ittifak ettikleri husus şudur: Empatik eğilim sahibi olmak ve bu eğilimin derecesi büyük ölçüde kişinin doğuştan sahip olduğu kişilik özelliklerine bağlıdır. Ancak kişide doğuştan varolan empatik düşünebilme eğilimi başta eğitim olmak üzere bir takım çevresel faktörler kanalıyla beceriye dönüştürülebilir ve bu beceri geliştirilebilir.

---

¹⁰⁶ Ünal, Cavit, “İnsanları Anlama Kabiliyeti”, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, Ankara, 1972, C: 3-4, ss.84-85.

¹⁰⁷ Aydın, age. ss.9-10.

Nitekim, ilk çalışmalarında empatiyi öğretilbilecek bir yetenek olarak tanımlayan Rogers'a göre, empatik olabilmek bir tür sosyal duyarlılığa sahip olmak demektir. Sosyal duyarlılık ise bir kişilik özelliğidir ve her insanda eşit oranda bulunmaz. Bu özelliğe sahip olan kimseler, bunu eğitimle daha da geliştirebilirler.¹⁰⁸

Empatik eğilimi, kişiliğin bir parçası olarak değerlendiren ve kalıtsal yolla doğuştan geldiğini savunan başka bir çalışmada da empatik becerinin çevresel koşulların oluşturulmasıyla; formel veya informal kanallarla verilecek olan empati eğitimiyle geliştirilebileceği ileri sürülmektedir.¹⁰⁹

İnsanda var olan empatik eğilimin gelişimiyle ilgili olarak Moreno beş temel aşamadan bahsetmektedir. İlk aşamada çocuk, anneyi kendisinin bir parçası olarak algılar; dış dünya ile kendisi arasında bir ayırım yapmaz; dış dünya ile özdeşim içindedir. Bu dönemde çocuk, rollerini; bu rollerin kendisine ait olduğunu bilmeksizin oynar.

İkinci aşamada ise dikkatini, kendisinin özel bir parçası olarak algıladığı anne üzerinde yoğunlaştırır. Üçüncü aşamada, annesini başlıbaşına bir varlık olarak görür; çocuk artık kendisini diğer insanlardan ayırt edebilmekte, rolleri tanıyabilmektedir.

Dördüncü aşamada kendisini annesinin yerine koyabilir, günlük yaşamda annesinin rolünü oynayabilir. Beşinci aşamada ise, annesinin rolünden

---

¹⁰⁸ **Önemli Türk**, Derya, Lise Yöneticilerinin Kendini Gerçekleştirme ve Empati Düzeyleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniv. S.B.E., Kocaeli, 1997, s.30

¹⁰⁹ **Açıklan**, age, s.91

hareketle,kendisinin dışına çıkıp,kendisini yaşayabilir.¹¹⁰ Bazı araştırmalara göre, iki günlük bebekler, ağlamakta olan bir diğer bebeğe, onun vokal özelliklerine uygun bir ağlama ile karşılık vermektedirler. Hoffman bebeklerin bu davranışlarını, ileride ortaya çıkacak olan empatik ilgilerinin bir müjdecisi saymaktadır.¹¹¹

Kısaca özetlemek gerekirse, sosyal psikoloji ve gelişim psikolojisiyle bağlantılı olan empati, doğumdan itibaren işleyen bazı mekanizmalara dayanmaktadır. Çocuk, normal gelişim süreci içinde taklit ve özdeşim yoluyla anne- babasının ya da seçtiği başka bir kişinin rolüne girmektedir. Büyümekte olan çocuk, değerler ve davranışların yanında, duyguların özdeşimini de yaşamaktadır. Çocuk, egosantrizm döneminin sona ermesinden sonra, başkalarının duygularını anlama ve paylaşma aşamasına gelmektedir.

Duygusal geçiş ile anlatılmak istenen, bireyin kendisini, bir başkasının yaşadığı herhangi bir yaşam durumunda tasarlaması ve bu durumdaki rolünü duygusal bir biçimde yaşamasıdır.¹¹²

Çocuklarla ilgili onlarca kitabın yazarı ve birçok ödülün sahibi olan Peg Kehret isimli bir yazar empatik anlayışın gelişim sürecini şu şekilde özetlemektedir:

“Çocuklar kendilerini başkalarının konumunda (derileri içinde) hayal etmeyi öğrenmelidirler. Biz hepimiz yaşama, içimize kapanık (self-absorbed)

---

¹¹⁰ **Dökmen**, Empatinin Yeni bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi,s.168-169.

¹¹¹ **Dökmen**, Empati Kurma Becerisi, s.188.

¹¹² **Tanrıdağ**, age, ss.34 v.d.

başlarız. Çocuklar çevrelerinde olup biten olayları, kişisel olarak ilgilendikleri şeyleri bir “aynadan” izliyormuş gibi düşünürler. Ama çocuk, empati kurmayı öğrenmeye başladığı andan itibaren o ayna bir “pencere” olmaya başlar.

Çocuklarımıza okudukları kitaplardaki, karakterleri tanımlarına yardımcı olursak, böylece onlar dünyayı tek bir bakış açısından daha çok bakış açısıyla göreceklerdir.

Örneğin, bir hikâye kitabındaki karakterlerden birisinin (kafesteki kuşun) söylediği gibi “*Eğer ormanı koruyamıyorsan bir ağaç dik*” ifadesini okuyan kişi empatik olmayı becerebilir.

Eğer yeterince ağaç dikersek (yetiştirirsek) ormanı kurtarız. Eğer yeterince fikir ekersek ve empati tohumu ekersek dünyayı kurtarabiliriz.”¹¹³ Empatik düşünebilmeyi dengeli bir benlik sahibi olmaya bağlayan Üstün Dökmen’e göre, empatik yaklaşım için;

Yetişkin benlik sahibi olmak: bu sayede gerçekler karşısında akılcı davranmamız ve ben-merkezcilikten uzaklaşmamız mümkün olur.(Piaget’e göre fiziksel ve sosyal çevreleriyle kendileri arasında ayırım yapamayan çocuklar ben-merkezci davranırlar.) Çocuk benlik durumu ve empati: Çocuk benlik durumunun özü, merak, spontanlık ve yaratıcılık gibi bazı doğal özelliklerdir.Empati için gerekli bir başka benlik durumu da Ana-baba benlik durumudur.¹¹⁴

---

¹¹³ **Kehret**, Peg, “Encouraging Empathy”, School Library Journal, Ağustos 2001, C:47, s 8

¹¹⁴ **Dökmen**, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, s.159.

7. EMPATİK BECERİNİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Bir kişilik özelliği olarak değerlendirilen ve empatik becerinin de temeli sayılan empatik eğilim, doğuştan gelen bir özellik olarak değerlendirildiği için sonradan geliştirilmesi pek mümkün görülmemektedir. Ancak kişide doğuştan varolan empatik eğilimin beceriye dönüştürülmesi ve geliştirilmesinin başta eğitim olmak üzere değişik tecrübi kazanımlarla geliştirilebileceği ileri sürülmektedir. Bu konuda yapılan çeşitli araştırma ve incelemeler de bu varsayımı doğrulamaktadır.

Literatürde empati ve iletişim eğitiminin hemen herkese yararlı olabileceği fakat belirli meslek gruplarında çalışan kişilerin bu tür bir eğitime özellikle ihtiyaçları bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu grupların içinde Öğretmenler de zikredilmektedir.¹¹⁵

Tecrübenin de empatik anlayışın gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu savunulmaktadır.

Daha deneyimli terapistler, daha empatik olabilmektedirler. Yıllar geçtikçe ve tecrübe arttıkça, terapistler ideal terapist düzeyine yaklaşmakta ve daha duyarlı bir anlayış geliştirmektedirler.¹¹⁶

Empatik becerinin kazanılmasında yaşanan ortam ve yetişmemizde etkin olan kişilerin empatik yaklaşım sahibi olmalarının büyük bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır.

---

¹¹⁵ Aydın, age, s.20

¹¹⁶ Rogers, Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir, s.114.

Terapistler, anne-babalar, öğretmenler empatik olmaya yardımcı olabilirler. Özellikle bu kimselerin öğretmenleri ve danışmanları da eğer duyarlı bir anlayışa sahip ise, bu yardım büyük bir olasılıkla gerçekleşecektir. Burada verilen fikirlerden belki de en önemlisi, doğru empati kurabilme yeteneğinin eğitim yoluyla geliştirilebilmesidir.¹¹⁷

Yaşanılan ortamın etkisiyle ilgili olarak yapılan bir araştırmada, meraklarına karşılık bulan çocukların yetişkin olduklarında daha yüksek empatik beceri gösterebildikleri gözlenmiştir.Yine, diğer insanlara kişisel duygu ve düşüncelerini iyi ifade edebilen, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı yüksek olan kişilerin aynı zamanda empati kurma becerisine de sahip oldukları gözlenmiştir. Kaygılı ve depresyon düzeyi yüksek olanların başka insanların iç dünyalarına ilgi göstermeleri ve onlarla empati kurma ihtimalleri ise düşük görülmektedir.¹¹⁸

İnsanların uğraş alanları da empatik becerileri üzerinde belirli bir etkiye sahiptir. Bir araştırmada, piyano ve keman çalan gençlerin empatik becerileri ve kendilerine saygı düzeyleri, müzikle uğraşmayan gençlere oranla daha yüksek bulunmuştur.¹¹⁹

Başka bir araştırmada evcil hayvanların beslendiği evlerdeki çocukların empatik becerileri, evcil hayvanların

---

¹¹⁷ **Rogers**,Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir, s.112-114.

¹¹⁸ **Dökmen**, age, s.150.

¹¹⁹ **Dökmen**, age, s.148

barındırılmadığı evlerdeki çocukların empatik becerilerine oranla daha yüksek bulunmuştur.¹²⁰

8. EMPATİK YAKLAŞIMIN ÖNEMİ

Bireyler arası ilişkilerin her türünde ve düzeyinde, sağlıklı bir seviye oluşturabilmek için gerekli olan şartların başında doğru anlamak ve doğru anlaşılacak gelmektedir. Çünkü, kişiler arası ilişkilerin olumlu yönde gelişmesi için üç temel ilke sıralanmaktadır: Saygı, içtenlik ve empati.¹²¹

Empatik yaklaşım günlük yaşamın hemen her alanında insanların çatışmasız bir iletişim kurmasında, birbirlerini doğru anlamsında yapıcı bir etkiye sahiptir. Çünkü, bir duygu ortaklığı türü olarak nitelendirilen empati sürecinde insanlar birbirlerinin karşısında değil, yanında yer aldıklarını anlayacaklardır.¹²²

Günlük yaşamdan, karmaşık ilişkilere kadar; insanların karşılaştığı problemlerde yanlış anlamak, yanlış anlaşılacak, kendini ifade edememek, doğru anlaşıldığından emin olmamak, beklentilerine cevap bulamamak, beklenmedik tavır ve davranışlarla karşılaşmak gibi şikayetler hep ön planda görülmektedir.

Empatik yaklaşım, insanın hep arayışı içerisinde olduğu iç huzuru ve sosyal uyumu yakalamasında önemli katkılar sağlayabilecek bir anlayıştır. Çünkü sosyal uyum

---

¹²⁰ **Dökmen**, agm, s.149

¹²¹ **Baymur**, Feriha, Genel Psikoloji, Anka Ofset, İstanbul, 1990, s.37

¹²² **Özgüven**, Erol, Görüşme İlke ve Teknikleri, Bireyi Tanıma Teknikleri Serisi, 1, Ankara, 1992, s.58

büyük ölçüde, bu anlayışa dayanmaktadır. İnsanların davranışlarını değerlendirebildiğimiz oranda tepkilerimizi çevremize uydurabilmekteyiz. Uyum, bu temel kabiliyete bağlı olarak, yaşamımız boyunca bir öğrenme sürecidir.¹²³ İşin özünde insanı doğru bir şekilde anlama çabası, onu dikkate alma ‘adam yerine koyma’ inceliği vardır.

Psikolojik danışma ilişkilerinden günlük anlamdaki ilişkilere kadar kullanım alanı olan empati kavramı, Nissim- sabat tarafından özetle, insanca olmanın ölçütlerinden biri olarak gösterilmiş ve insan ilişkilerinde ve insanın kendi içerisindeki hayati önemi açısından özellikle vurgulanmıştır.¹²⁴

Empatik yaklaşım, bu anlayışa sahip olan kişi açısından ve böyle bir anlayışla karşılaşan kişi açısından çok yönlü faydalara sahiptir. Söz konusu faydaları muhatap açısından ve empatik anlayışa sahip kişi açısından iki başlık altında incelemek mümkündür.

8.1.Muhatap Açısından Empatik Yaklaşımın Önemi

Empatik yaklaşım her şeyden önce yalnızlığı çözmektir. Empatik anlayış gören kimse en azından bir an olsun, kendisinin insan ırkının bir parçası olduğunu hissetmektedir. Empatik anlayışla karşılaşan bir kimse için bunun anlamı, birisinin ona değer vermesi, onu olduğu gibi kabul etmesidir.

---

¹²³ Ünal, Cavit, “İnsanları Anlama Kabiliyeti”, Ankara Üniv. E.B.F. Dergisi, Sayı:3-4, 1972, Ankara, s.71

¹²⁴ Nissim-Sabat, M. “Towards a Phenomenology of Empathy”, American Journal of Psychotherapy, Sayı:49, 1995, ss.163-170

Gerçek empati herhangi bir değerlendirici veya tanılayıcı yapıdan her zaman uzaktır. Gerçek empatiyle karşılaşan kimseyi engin bir hoşgörü kaplamaktadır: *“Eğer ben yargılanmıyorsam, ben belki de düşündüğüm kadar anormal ve kötü değilim. Ben belki de kendimi bu kadar kötü değerlendirmemeliyim.”* Böylece o kişinin giderek artan bir şekilde kendini kabul etme olasılığı artmaktadır.¹²⁵

Açıkça söylenmemiş olsa bile, empatik yaklaşım ortamında şöyle bir deneyim yaşanır. *“Ben burada gizli şeylerimi, tuhaf, belki de anormal duygularımı, ne açıkça kendimle ne de bir başkasıyla konuştuğum duygularımı ifade edemiyorum. Buna rağmen, o benim duygularımı anlıyor, beni benim anladığımdan daha iyi anlıyor. Söylediklerimden benim ne demek istediğimi anladığında, o derecede kendimi yabancı ve uzak hissetmiyorum. Başka bir insan için benim bir anlamım var. Öylesine ki, bu ilişki içinde iken bile dünyadaki diğer insanlarla ilişki kurmuş gibiyim artık yalnız değilim.”*

Burada empatik yaklaşımı etkili kılan temel sebep, empatiyle karşılaşan kişinin yalnızlıktan kurtulmasıdır; çünkü empatik anlayış gören kişi, Rogers’ın deyişiyle *“insan ırkının”* bir üyesi olduğunu hissetmeye başlar.¹²⁶

Yine Rogers’a göre, kendisiyle empati kurulmayan bir kişi, *“duygularımı, yaşantımı kimse anlamadığına göre, demek ki ben gerçekten kötü durumdayım,*

---

¹²⁵ **Rogers**, Carl Rogers, “Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir”, (Çev: Füsün Akkoyun), Eğitim Bil. Fak. Dergisi, Ankara, 1983, C:14, s. 114-117.

¹²⁶ **Rogers**, agm, s.114

*anormalim” şeklinde bir düşünceye kapılacaktır. Aynı kişi, gerçek bir empatik anlayışla karşılaştığında ise “Şu anda yargılanmadığıma ve bir başkası tarafından anlaşılabilirliğime göre, demek ki sandığım kadar yalnız ve anormal değilim” diye düşünecektir. Bu düşünce ise o kişinin giderek kendisini tanımasını ve kabul etmesini sağlayacaktır.*¹²⁷

Başka bir ifadeyle kişinin kendisini keşfetmesi, tanınması ve olumlu yönde değişmesi için gerekli koşulların başında empatik yaklaşım gelmektedir.¹²⁸ Çünkü anlaşıldığını hisseden kişi rahatlar, huzur duyar ve böylece doğallığını ve yaratıcılığını olduğu gibi ortaya koyar.

Covey, insanların birbirini anlamaya başlamasıyla adeta bir mucize gerçekleştiğini ileri sürer. Çünkü böyle bir atmosferde insanlar mantıklı davranır, etkilenmeye daha açık hale gelir ve sürekli ilişkide empatik becerisini kullanmaya başlar. Empati, bu özelliğinden dolayı, eğitimin yanısıra, özellikle ortaklık, aile ve toplumsal ilişkilerde önemlidir.¹²⁹

Yapılan araştırmalar da empati kurma becerisi ile insanlar arası işbirliğinin sağlanması arasında yakın bir ilişki olduğunu saptamıştır. Gruplar arası ilişkiler genelde işbirliği ya da rekabet boyutunda gelişir. İşbirliğine

---

¹²⁷ Rogers, agm s.115

¹²⁸ Karahan, agm, s.201

¹²⁹ Açıkalın, Azize, İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Dönüşümlü Liderlik Özellikleri İle Empatik Becerileri Arasındaki İlişki Ankara İl Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 2000, s.87.

yönelik grup içi ilişkiler örgüt verimliliğini artıran yapıcı çatışmaların yaşandığı durumlara sebebiyet verirler.

Çünkü bu durumda gruplar ve üyeler daha çok fikir alışverişine bulunmakta, bilgilerini daha çok paylaşmaktadırlar. Düşünce ve bilginin paylaşımı arttıkça, anlaşmazlık ve tartışmaların artması kaçınılmaz olur. Ancak ilişkiler rekabete dayalı ise, işbirliği durumundan farklı olarak, tartışmalar yapıcı değil, yıkıcı olmaya başlar.¹³⁰

Rehberlik merkezlerinde ve şizofrenilerle yapılan çalışmalarda, alt düzeyde empatik anlayış ile, uyum veya patolojide biraz daha kötüleşme arasında bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Bir hastanın, Psikiyatristlerle olan deneyimleri şu şekilde ifade edilmektedir: *“Doktorun sizdeki gerçek sizi görmemesi, ne hissettiğinizi anlamaması, kendi düşünceleri ile ilerlemesi çok korkutucu bir duygu. Böyle zamanlarda, görünmeyen birisi olmayı veya hiç orada olmamayı istediğimi hissederim”*. Anlaşılan o ki, bir kimseye değer vermedikçe, o kimseyi doğru olarak algılayıp hissedebilmemiz mümkün değildir.¹³¹

Anlayışlı bir insan tarafından dinlenilmek, kişinin kendi iç dünyasını, tam olarak ne olduğunu hissedemediği anlamalarını ve kendini daha doğru olarak dinlemesini sağlar.

---

¹³⁰ **Demirbolat**, agm, s.82

¹³¹ **Rogers**, Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir, s.116

Yetişkin, empatik anlayışla dinlerse çocuk, kendi sorunun çözebilir. Çocuk böylece durum ve kendisi hakkında daha olumlu duygulara sahip olur.

Empatik anlayış, paylaşmayı kolaylaştırır, çatışmayı ve acı veren duyguları boşaltmayı sağlar.¹³²

İnsanlar, kendileriyle empati kurulduğunda, anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler. Aynı zamanda insanlar, yetişkin yerine konulmaktan ve kendileriyle empati kurulmasından, kısacası anlaşılmaktan hoşlanırlar. Bir insan, değerli olduğunu, kabul edildiğini hissedince bulunduğu yerden hareket etmeye başlar.

Gerçek empatiyle karşılaşan kişi, “*eğer ben yargılanmıyorsam, ben belki de düşündüğüm kadar anormal veya kötü değilim. Ben de belki kendimi bu kadar kötü değerlendirmemeliyim.*” Böylece giderek artan bir şekilde kendini kabul etme olasılığı artmaktadır.¹³³

Bir kimsenin karşısındaki insana çok iyi yönelerek ona anlayış göstermesi, o kimseye kimlik ve kişilik kazandırmaktadır. Empati, bir kimsenin, psikolojik olarak ihtiyaç duyduğu, onun ayrı ve kimliği olan değerli bir insan olduğu gereksinimini onaylamaktadır.

Empatik anlayışla karşılaşan kişi, daha önce iletişim kurmadığı, kendini bulacağı malzemeyi görür ve bu süreçte daha önce kendisinin bilmediği özelliklerini keşfeder.

---

¹³² **Tanrıdağ**, age, s.2

¹³³ **Rogers**, Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir, s.117

Empatinin psikoterapide danışana kendini daha çok tanıma olanağı yaratması gibi, anlayışlı bir öğretmenle karşı karşıya olan bir öğrenci de, konularını öğrenme ortamı bulmaktadır.

Anlaşıldığını anlayan bir kimse yaşantıları ile daha kapsamlı ilişkiler kurmaya başlar. Böylece, artık onun kendini anlaması ve davranışlarını değiştirmesi için rehber olarak kullanacağı, giderek genişleyen bir referans çevresi oluşmuş olmaktadır.¹³⁴

Empatik ortamın, değerlendirici olmayan ve kabul edici özelliğiyle kendisine karşı özenli ve ödüllendirici bir tutumun geliştiğini görür.

Yaşantılarını daha doğru ben'ine dayandırarak, kendini daha iyi anlar, ödüllendirir ve yaşantılarına yeni bir yön verir. Böylece, kendine karşı olan tutumları daha özenli ve kabul edici, daha empatik, daha anlayışlı, daha gerçek ve tutarlı olur.¹³⁵

İnsan yetiştirmenin her alanında insanları, bağımlı kılmayacak şekilde desteklemek gerektiğini biliyoruz. Böylece o insanlar, yaşamın güçlükleriyle mücadele edebilen yetişkinler haline gelirler.

Örneğin, çocukları aşırı korumak, onları yetişkin yerine koymamak, çocukların yaşayarak öğrenmelerini, engellemeye götürür. Böylece geleceğin bağımlı çocuk- Ana babalarını yetiştirmiş oluruz.¹³⁶ Bir insana her gün

---

¹³⁴ **Rogers**, agm. s.118-119

¹³⁵ **Rogers**, agm. s.95

¹³⁶ **Dökmen**, age, s.217-219.

balık yardımında bulunmaktansa o kişiye balık tutmayı öğretmek empatik yaklaşımın bir neticesidir.

8.2.Etkili İletişim Açısından Empatinin Önemi

Sosyal uyuma olan katkısı dolayısıyla temel insani özelliklerden biri sayılan empatinin sadece terapi/danışma ortamında değil, günlük yaşamın her alanında önemi büyüktür. Özellikle, insanlarla yoğun iletişimde bulunmayı gerektiren mesleklerde çalışanlar, örneğin yöneticiler ve öğretmenler, empati kurmalarını gerektiren durumlarla çok karşılaşır. Dolayısıyla bu alanlarda başarı gösterebilmek için gerekli yeteneklerin başında insanları anlama kabiliyeti gelmektedir. Örneğin, öğretmenlerin başarısında ve öğrencilerinin motivasyonunda empatik yaklaşımın olumlu etkisi tespit eden gözlemlerle karşılaşmaktayız.¹³⁷

Empatik anlayışla bir kişiyi dinlemek, o kişiye saygı gösterildiğini iletir ve sağlam bir ilişki kurulmasında yardımcı olur.¹³⁸

Empatinin yalnızca birebir ilişkilerde etkili olduğunu düşünmek doğru değildir. Sınıf ortamında bile gözlenmektedir.

Öğretmenlerin, ders yaşantılarının öğrenciler için olan anlamının anlaşıldığının gözlemlendiği durumlarda, öğrenmede artış olmaktadır.

---

¹³⁷ Ünal, agm, s.71

¹³⁸ Acar, Nilüfer Voltan; Jeffries, Mc. Whriter; Çocukla İletişim: Öğretme Destekleme ve Çocuk Yetiştirme Sanatı, Usa Yayıncılık, Ankara, 2000,s.112

Yapılan bazı çalışmalarda, üst düzeyde empatik anlayışlı öğretmenlerin olduğu sınıfların başarısı, bunun olmadığı sınıflara göre anlamlı bir farklılık arz etmektedir. Bu bulgular birçok sınıfta tekrarlanmıştır. Bunu en önemli sebebi, empatik olan iletişimde problem değil, paylaşımın olmasıdır. Sağlıklı iletişim ve bireylerin birbirlerini anladıkları bir ortam ve kabulün varlığıdır.¹³⁹ Gerek eğitim ortamında ve gerekse diğer ilişkilerde insanın tutumları bilindiği taktirde, davranışlarını önceden kestirmek mümkündür.¹⁴⁰ Empatik yaklaşım da muhataplarımızın tutum ve davranışlarını tahmin etmek açısından bize önemli ipuçları verir.

Empatik becerileri ve eğilimleri yüksek olan, bu yüzden diğer insanlara yardım eden kişilerin, çevreleri tarafından sevlmeleri ihtimali artar. Araştırmalar, liderlik özelliğine sahip kişilerin empati kurma becerilerinin yüksek olduğunu belirlemiştir.¹⁴¹

Empati, sadece eğitimin etkinliği açısından değil, aynı zamanda uygar bir toplumun üzerinde inşa edilebileceği temel dinamik olarak değerlendirilmektedir. Empatinin yokluğu ise, toplumu sarsan suçların kökeni sayılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, empatik düşünen bir

---

¹³⁹ **Günaydın**, Murat, Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeyleri İle Çatışma Eğilimi Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, S.B.E., Samsun, 1999, s.8

¹⁴⁰ **Krech**, David, R. S. Crutchfield ve E.L.Ballachey, Cemiyet İçinde Fert, (Çev.M. Turhan), İstanbul, M.E.B. Yayınevi, 1983, s.227

¹⁴¹ **Dökmen**, age, s.148 v.d.

insanın başkalarına zarar vermesi veya şiddete başvurma ihtimali oldukça zayıftır.¹⁴²

Empatik eğilim ile yardım etme isteği arasında olumlu bir ilişki vardır. İhtiyaç duyulan yardım ister kolay ister zor olsun, yardım etmediği zaman yargılanmayacağını bildiği halde yardıma ihtiyacı olan kişiye empatik eğilimi yüksek olan kişilerin yardım ettikleri, empatik eğilimi düşük olan bireylerin yardım etme isteğinin az olduğu belirlenmiştir.

Buradan da empatik eğilimi yüksek olan bireyin, yardım ihtiyacı olan bireye, yardım etme isteğiyle motive edildiği (güdülendiği), bu yardımı yaparken, çevresindeki insanların değerlendirmelerine ya da kendi benlik gereksinimini karşılamaya özen göstermediği anlaşılmaktadır.¹⁴³

Duygusal sıkıntısı olan bireye yardım eden kişinin yardım şekli, empatik eğilimi doğrultusunda muhatabının duygularını anlamasını sağlamakta, bu doğrultuda danışana rol modeli olabilmekte, ona ilerideki yaşamında oluşabilecek sorunlara çözüm gücü kazandırmasına ya da bu sorunlarla baş etmesine kısaca daha güçlü bir kişilik geliştirmesine yardım edebilmektedir.¹⁴⁴

Görüldüğü gibi, empatik yaklaşım hem kişinin iç dünyasında uyumlu bir denge kurmasında, hem sosyal uyumun sağlanmasında, hem de insanlarla iletişimin yoğun olarak yaşandığı belirli meslek gruplarında adeta olmazsa olmaz derecesinde bir önem taşımaktadır.

---

¹⁴² **Kehret**, agm, s.44.

¹⁴³ **Öz**, age, s.18

¹⁴⁴ **Öz**, age, s.19

Bunun yanısıra, ahlâki gelişimle empatik davranış arasında da ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır.

Birisine zarar veren bir çocuğun dikkati verdiği zarara çekilir, kendisini zarar verdiği kişinin yerine koymayı yani onunla empati kurmayı öğretebilirsek, bu yaklaşımımız, çocuğun moral gelişimini olumlu yönde etkileyebilir.¹⁴⁵

Empatik yaklaşımın bu yönü, konumuz oluşturan din eğitimi açısından özellikle önem arz etmektedir. Din ve Ahlak eğitiminde öğrencilere kazandırılmak istenen ahlaki prensiplerin öğrenci tarafından benimsenmesi hususunda öğrencilerin empatik düşünebilmesini özellikle sağlamak gerekmektedir.

Eğitim de içerdiği yoğun iletişim süreçlerinden dolayı empatik yaklaşıma bütün yönleriyle ihtiyaç duyan bir alan olarak görülmektedir. Din eğitimi bağlamında konuyu işlerken, eğitim- empati ilişkisini daha detaylı irdelemiş olacağız.

---

¹⁴⁵ **Dökmen**, Empati Kurma Becerisinin Yeni bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi, s.189

İKİNCİ BÖLÜM

BİR İLETİŞİM SÜRECİ OLARAK DİN EĞİTİMİ VE EMPATİK YAKLAŞIM

1. BİR İLETİŞİM SÜRECİ OLARAK DİN EĞİTİMİ

Din eğitiminde öğrenme, öğretme ve iletişim kavramlarını, fonksiyonlarının ve gerçekleşme süreçlerinin benzerliğinden dolayı, bir bütün halinde ele almak mümkündür. Nitekim, öğretmenin, eğitim programında öğrencilere bir takım hedef davranışlar kazandırılmasıyla ilgili görevine öğretme denilmektedir. Öğretmen, söz konusu olan hedef davranışları öğrencilere kazandırmak için bir konuyu ele alırken, o konuda sahip olduğu fikir, bilgi, tutum, duygu ve beceri türündeki davranışlarını öğrencileriyle paylaşmaktadır. Bir diğer ifadeyle, öğrenciyle öğretmen arasında değişik iletişim süreçleri yaşanmaktadır. Bu sürecin neticesinde öğrenciler de öğretmenlerinin davranışlarına benzer davranış şekilleri kazanmaktadırlar.¹⁴⁶

Öğrencilere din ve ahlakla ilgili bir takım hedef davranışlar kazandırmaya çalışan öğretmen, bu davranış konusunda sahip olduğu fikir, bilgi, tutum ve becerilerini öğrencileriyle paylaşmak durumundadır. Öğrenciler de öğretmenlerinden aldıkları mesajlara göre birtakım dini davranış ve tutumlar edinmektedirler.

---

¹⁴⁶ **Büyükkaragöz**, Savaş ve Cuma Çivi, Genel Öğretim Metodları, Öz Eğitim Yayınları İstanbul, 1997, s.32

İletişim ve öğrenme arasındaki bu ilişki, öğrenme ve öğretmeyi, iletişim açısından analiz etmeyi gerektirmektedir. Çünkü eğitimin ve öğretimin etkisi bu süreçlerde gerçekleşecek olan iletişimin etkisine ve kalitesine bağlıdır. Dolayısıyla din eğitimi ve iletişim ilişkilerinin dikkate alınması eğitimin başarısı açısından faydalı olacaktır.

Genel bir tanımla, insanların birbirlerine anlam gönderme, birbirini yanıtlama çabaları¹⁴⁷ şeklinde tanımlanan iletişim süreci, eğitim esnasında çok etkili bir şekilde işlemektedir. Çünkü, eğitim sürecinde yoğun bir şekilde mesaj alışverişi olmaktadır. Bu mesajları, sadece belirli bir konuda karşılıklı olarak dile getirilen sözlü ifadeler olarak anlamamak gerekir.

Nitekim, iletişimle ilgili başka bir tanımlamada, davranış değişikliği meydana getirmek üzere fikir, bilgi, haber, tutum, duygu ve becerilerin paylaşılma süreci¹⁴⁸ denilmesi, karşılıklı olarak paylaşılan iletilerin ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü gibi eğitim ve iletişim, davranış değişikliği meydana getirme ortak paydasında birleşmektedirler. Genellikle tutum değişimi iletişim ve etkileşim sonucunda meydana gelir. Öğretmen, iletişim yoluyla öğrencilerin dinle ilgili varolan tutumlarını değiştirme, pekiştirme veya yeni tutumlar kazandırma imkanına sahip olmaktadır.

---

¹⁴⁷ **Başaran**, İbrahim Ethem, Eğitim Yönetimi, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1994, s.74

¹⁴⁸ **Çilenti**, Kamuran, Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1984, s.43.

Etkili bir iletişimle, öğrencilerler tek başlarına elde etmeleri mümkün olmayan kavrayışlara ulaşırlar. Zaten iletişimin amacı, herhangi bir bireyin anlayışının ötesine geçmektir. Sağlıklı bir diyalogla, hem öğretmen hem de öğrenci kazanmış olur. Her iki tarafın aktif katılımına dayalı iletişim süreçleri neticesinde, ortak bir anlama havuzunun oluşturulacağı ve bu havuzun sürekli bir gelişme ve değişme yeteneğine sahip olacağı belirtilmektedir.¹⁴⁹

Bu özelliklere sahip iletişim süreçleriyle gerçekleşen bir din eğitiminin öğretmen ve öğrenci için verimli olacağını söyleyebiliriz.

Din eğitimcileri, öğrencilerin dini tutumlarını olumlu yönde değiştirmeye ve pekiştirmeye çalışırlar. Din eğitiminin iletişim dışında bir gerçekleşme yolu da görünmemektedir.¹⁵⁰

Din eğitimini iletişimle irtibatlandırmamızın bir diğer yönü de, eğitim esnasında öğretmen ve öğrencinin, iletişimin temel unsurları sayılan kaynak ve hedef rollerini dönüşümlü olarak kullanmalarıdır. Öğretmen-öğrenci iletişiminin aracı ders kitapları, ders araç ve gereçleri, yazı tahtası, bazı teknik cihazlar vs. gibi araçlardan oluşmaktadır. Sözkonusu mesaj alışverişinin etkin ve sağlıklı olup olmadığı da karşılıklı ortaya konan geri bildirim (feedback)'e göre tespit edilmektedir.

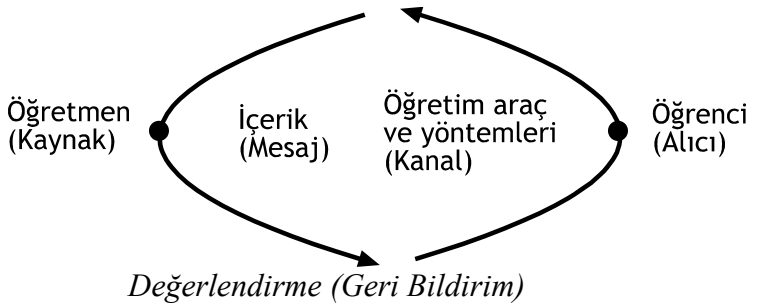
¹⁴⁹ **Senge**, Peter, Beşinci Disiplin, (Çev: Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.262

¹⁵⁰ **Kaya**, Mevlüt, age, s.75

Kısacası, eğitim ortamında bir iletişim sürecinin temel unsurlarının hepsi aktif rol almaktadır.

- i) Kaynak:Öğretmen (bilgilerin aktarıcısı ve iletişimi başlatan taraf).
- ii) Hedef:Bilgi, duygu ve davranış kazandırılacak olan kişi konumundaki öğrenci.
- iii) Araç:Eğitim araç ve gereçleri, ders anlatılırken kullanılan metod ve yöntemler.
- iv) Mesaj:Öğretmenden öğrenciye verilmek istenen dinle ilgili bilgiler ve yansıtılan duygular; öğrencinin öğretmene verdiği iletiler.
- v) İletişim Ortamı : Eğitimin gerçekleştiği ortam
- vi) Geri Bildirim (Feed Back):Öğrencinin öğretmenin mesajlarına verdiği tepkiler. Öğretmen sınıf içi iletişimin, amacına ulaşip ulaşmadığını kontrol etmek için sözlü ve yazılı değerlendirmelerle, soru cevap yöntemiyle vs. gözlemlerle feedback alacaktır.

İletişim sürecinin öğelerini sınıf içindeki öğretmen-öğrenci iletişimine uyarladığımız zaman aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Gerçekleşen iletişim süreci içinde, sınıf içi iletişimin yönü, alıcı ve kaynak açısından sürekli olarak değişiklik gösterecektir. Eğer konunun sunumunu öğretmen anlatma yöntemi ile yapıyor, öğrencinin herhangi bir katılımı sözkonusu olmuyorsa, tek yönlü bir iletişim ve kaynak öğretmen, alıcı ise öğrenci olacaktır. Böylece tek yönlü; öğretmen-öğrenci iletişimi olacaktır¹⁵¹.Eğer öğretmen konuyla ilgili anlatım sırasında öğrencilerin aktif katılımını sağlıyorsa zaman zaman öğrenci kaynak, öğretmen alıcı pozisyonuna girecektir.

Bir de sınıfta çok sayıda öğrencinin söz alabildiği, tartışma ortamının yaşandığı, çok yönlü iletişimden söz edebiliriz ki, bu iletişim türünde öğrenci hem kaynak hem alıcı, öğretmen hem kaynak hem alıcı durumundadır. Aynı zamanda öğrenciden öğrenciye de bir mesaj alış verişinin yaşandığı çok yönlü iletişim ortamında öğrenci-öğrenci iletişim türü de görülmektedir. Yani kaynak öğrenci, alıcı da diğer öğrenci veya öğrencilerdir.¹⁵²

Eğitimle iletişim arasında fonksiyonları açısından da sıkı bir bağlantı olduğunu görüyoruz. İnsanlar arası ilişkilerden bahseden araştırmalarda iletişimin fonksiyonları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Dinleyicide yeni bir tutum geliştirmek,
- Dinleyicinin var olan tutumunun şiddetini artırmak,

---

¹⁵¹ **Büyükarağöz**, age, s.25

¹⁵² **Güçlü**, Nezahat, Sınıf Yönetimi, Nobel yayınları, Ankara, 2000. s.76

- Dinleyicinin var olan tutumunu değiştirmek.¹⁵³

Eğitimin temel amaçlarına baktığımızda da benzer fonksiyonların söz konusu olduğunu görürüz. Din eğitimi açısından konuyu irdeleyecek olursak, eğitim vesilesiyle öğrencide dinle ilgili yeni bir tutumun gelişmesi, varolan tutumunun şiddetlenmesi veya varolan tutumunun değişmesi sözkonusu olacaktır. Tutum değişikliğinin gerçekleşme süreçlerini de aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- Öğrenci kendisine sunulan mesajı inanılır ve doğru bulduğu için, dini tutumunu olumlu yönde değiştirebilir.
- Öğrenci zihnindeki dini tutum ile sunulan mesaj arasındaki tutarsızlığı mantıkla çürütme yoluna giderek kaldırabilir.
- Eğer öğrencinin zihninde, mesajı sunan öğretmenle ilgili olumsuz bir intiba varsa, öğretmenin mesajını benimsemeyebilir.
- Öğrenci öğretmenle arasındaki iletişimi, var olan dini tutumu doğrultusunda yorumlayabilir. Durumu bir bütün olarak değil, kendine uygun olan yönlerini alarak çarpıtabilir.
- Öğrenci, kendisini rahatsız eden; gerilime düşüren ve huzursuz eden çatışma ve tutarsızlıktan kurtulmak için mantığa büründürme, akla uydurma, neden bulma, yön değiştirme ve bilinç altına bastırma gibi çeşitli savunma mekanizmalarını kullanabilir.¹⁵⁴

---

¹⁵³ Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, Duran Ofset, İstanbul, 1979, s. 165

¹⁵⁴ Kağıtçıbaşı, age, s. 166.

Öğretmen ve öğrenciler arasında gerçekleşen iletişimin niteliği, yukarıda sıralanan tutumlardan herhangi birisinin gerçekleşmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Sağlıklı ve özellikle öğrencilerin aktif katılımına dayalı iletişim süreçlerinden oluşan bir eğitim ortamında öğrencilerin, hedeflenen tutum ve davranışları benimsemeleri daha kolay olacaktır.

Öğretmenin, eğitim ortamında öğrencisiyle gireceği iletişim sürecinde sıralanan tutumlardan biriyle veya bir kaçıyla karşılaşacağını bilincinde olması ve bu konuda bir öngörude bulunabilecek kadar öğrencilerini tanıması gerekir.

1.1. EĞİTİM SÜRECİNDE ÖĞRETMEN – ÖĞRENCİ İLETİŞİMİNİN ROLÜ

Din eğitimini bir iletişim süreci olarak düşündüğümüzde, sağlıklı neticeler veren, hedefine varan bir eğitimin gerçekleşebilmesinde sıraladığımız iletişim unsurlarının etkinliğini dikkate almak gerekmektedir. Başka bir ifadeyle öğretmen- öğrenci iletişimi ne kadar etkin ve sağlıklı olursa eğitimin hedefine varma olasılığı da o ölçüde kuvvetli olur. Sadece eğitim sürecinde değil, her türlü kişiler arası ilişkinin, birincil özelliği etkili iletişimle irtibatlandırılmaktadır. Çünkü, uygun problem çözme, etkili iletişimle gerçekleşir. Etkili iletişim, tüm problem çözme yaklaşımlarının ortak paydası olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁵

---

¹⁵⁵ Jeffries ve Acar, Çocukla İletişim, ss.103-104.

Din eğitimi için iletişimin önemini ikiye katlayan sebep, eğitimin iletişime dayanmasıdır. Eğitim bir iletişim sürecidir. Etkileşimin aracı ise iletişimdir.¹⁵⁶ Bir çok eğitimci öğrencinin başarı durumunun, öğretmen ve öğrenci arasındaki etkili iletişimle ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Dolayısıyla, öğretmenlere konuları nasıl öğretecekleri, dersleri nasıl planlayacakları, sınıf ve aktiviteleri nasıl düzenleyecekleri, öğrencinin gidişini nasıl değerlendireceklerini kapsayan içerik eğitiminin yanısıra, iletişim eğitiminin de verilmesi gerekmektedir.¹⁵⁷

Eğitim iletişime dayalı olduğundan, din eğitiminin kalitesinde ve hedefine varmasında iletişimin niteliği önemli bir belirleyicidir. Sağlıklı iletişimin olmadığı bir ortamda, kişiler karşılıklı olarak savunucu iletişim öğelerini kullanacaklardır. Savunucu iletişim ortamında ise taraflar birbirlerinin eleştirileri karşısında hemen savunmaya geçecek ve kendilerini haklı çıkarmak için çabalayacaklardır. Bu durumda da kişilerin karşısındakinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak algılaması, değerlendirmesi beklenemez. Açık, sağlıklı iletişimde ise kişiler dikkatini savunmaya değil, karşısındakinin mesajlarını anlamaya harcayacaklarından böyle bir problem olmayacaktır.¹⁵⁸ Böylece, eğitimde hedeflenen neticelere varılması daha kolay olacaktır.

---

¹⁵⁶ **Başaran**, İbrahim Ethem, Eğitim Yönetimi, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1994, s.63.

¹⁵⁷ **Şimşek**, Esin Uçak, age, s.22

¹⁵⁸ **Açıklan**, age, s.88

İletişimin temel fonksiyonlarından bahsederken belirtildiği gibi, din eğitiminde öğrencide istenen düzeyde ve olumlu yönde bir dini tutum oluşturabilmek için, öğretmen-öğrenci iletişimi, “sen-ben” cepheleşmesi tarzında değil, “biz” bütünleşmesi şeklinde olmalıdır.

Eğitimin asıl yönlendiricisi ve belirleyicisi pozisyonundaki öğretmenin iletişim becerisi bu hususta önemli bir etkidir. Öğretmen demokratik bir tutum sergileyerek öğrencileri aşağılamadan onlara anlayışla yaklaşan bir atmosfer oluşturduğunda, öğrencilerin de seyerek ve isteyerek öğrenmeye çalıştıkları görülür.

Öncelikle öğretmenle öğrenci arasında karşılıklı güven ve saygı olmalıdır. Öğretmenin bu ortamı sağlayabilmesi için iyi bir iletişim becerisine sahip olması gerekir. Kişiliğini kabul edip öğrenciyi rencide etmeyen, ona soru sorma, tartışmalara katılma hakkını, diğer öğrencilerle eşit oranda verip, adil davranan öğretmen etkili iletişim becerisine sahiptir diyebiliriz. Bu tutum öğrencilerin kendilerine olan güvenini arttıracak, diğer arkadaşlarına saygı duyacak ve davranışlarının sorumluluğunu almalarını sağlayacaktır.

Böylece daha olumlu bir sınıf atmosferi oluşturan öğretmen, hem kendisini mutlu hissedecek, hem de saygı ve sevgiyi bilen, kendi kararlarını kendisi verebilen, problemini çözebilen, risk alabilen, diğer arkadaşlarıyla grup çalışmaları yapabilen, başarılı ve mutlu öğrencilere sahip olacaktır.¹⁵⁹

---

¹⁵⁹ **Büyükkaragöz** ve Cuma Çivi, age, s.26

Öğretmen-öğrenci iletişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için bazı temel kriterler sayılmaktadır.

Öğretmenin, öğrenciyi her şeyden önce bir insan olması dolayısıyla başlı başına bir değer olarak görmesi, insan olduğu için ona saygı duyması, önemli ve değerli olduğunu, onu olduğu gibi kabul ettiğini hissettirmesi gerekir. Bu saygı, öğretmenin, sözel iletişiminden, yüz ifadesinden ve davranışlarından anlaşılmalıdır. Bu da zorlamadan ve gösterişten uzak olmalıdır. Başka bir ifadeyle gerçekçi ve doğal davranmak önemlidir.

Öğretmenin, öğrencisini olduğu gibi kendi gerçeği içinde bir bütün olarak kabul etmesi, kişisel sorunlarına duyarlılık göstermesi, çözüm yolu bulmasında yardımcı olması, her öğrencinin öğrenme süresinin, başarı düzeyinin farklı olduğunu kabul etmesi, öğrencileri birey olarak önemseyip, onların özsaygılarını geliştirmeleri için destek olması, öğrencilerin sorunları üzerinde değil; çözüm yolları üzerinde durması, öğrencilere karşı tehdit, fiziksel ceza gibi olumsuz davranışlar sergilememesi, öğrencilerin anlayabileceği açık bir dil kullanıp, ses tonunu anlattığı konuya uygun ayarlaması iletişimin başarısında önemli etkenlerdir.¹⁶⁰

Dini inanışın, insanı varlık olarak üstün ve saygın gören bakış açısının, din dersi öğretmenin de bakış açısının yegane belirleyicisi olması gerekir. Öğrencilerine bu anlayışla yaklaşabilen bir öğretmenin öğrencileri tarafından benimsenme oranı yüksek olacaktır. Aynı zamanda bu yaklaşım, bazı bilinçsiz ailelerin çocuklarının kafasında dinle ilgili oluşturduğu

---

¹⁶⁰ **Aydın**, Aydın, Sınıf Yönetimi, Anı Yayınları, Ankara, 1998, ss.25 vd.

bazı olumsuz anlayışların silinmesine de katkı sağlayacaktır.

Mesela, bir çok anne babanın çocuklarını, işlediği herhangi bir suçtan dolayı “*Allah taş yapar*” gibi ifadelerle korkuttuklarını biliyoruz. Böyle bir aile ortamında yetişen çocuğun zihninde Allah korkusu ve sevgisi, insanın Allah katındaki değeri gibi konulardaki inancının pozitif olmasını beklemek güçtür. Çocukların zihninde oluşan bu tür yanlış anlayışları gidermede öğretmenin yukarıda ifade edilen tarzdaki yaklaşımı önemli bir etkidir.

İkinci husus, etkin dinlemedir. Öğrencinin sözünü kesmeden, anlattıklarını beynimizde çözümlenmeye çalışarak ve onu, söylediklerini geribildirimlerle iletmektir. Etkin dinlemede sözel iletişimin yanı sıra karşılıklı jest ve mimikler, kabul tepkileri (*evet, devam et, anlıyorum vb.*) de son derece önem taşır.

Etkin dinleme sayesinde öğrenci, fikirlerini rahatlıkla söyleyebilecek, bağımlı ve zayıf öğrenciler yüreklenecek böylece sınıf yönetiminde öğretmenin işi daha da kolaylaşacaktır.¹⁶¹

Özellikle, dini konularla ilgili olarak öğrencilerin ailelerinden ve çevrelerinden edindikleri bilgileri rahatlıkla ortaya koymalarını sağlayabilmek, bu arada zihinlerde yer etmiş bir takım yanlış anlayışları tespit edip giderebilmek için etkin dinleme becerisine büyük ihtiyaç vardır.

---

¹⁶¹ **Yakut**, Erdoğan, “Öğrenci Öğretmen İletişimi Üzerine”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Şubat, 2004, Yıl:4, Sayı:48, Ankara, s.1-2

Bilindiği gibi, toplumda dinle ilgili yaygın olan bazı yanlış inanış ve kanaatler çocukların düşünce dünyasına yerleşebilmektedir. Bu tür yanlış algılamaların çözümlenebileceği en sağlıklı yerler eğitim ortamlarıdır. Öğrencisiyle etkili ve sağlıklı bir iletişim gerçekleştiren öğretmenler, öğrencilerine bu konuda daha rahat yardımcı olabilirler.

İletişim becerisi yüksek olan öğretmenlerin sınıfındaki öğrenciler, kendilerinin dinlenildiğinin farkına varacaklar ve özgür düşünme ve davranma yoluna gidecekler, dolayısıyla kendi problemlerini kendi başlarına çözebilecek duruma geleceklerdir.¹⁶² Zaten iletişim becerisi de her şeyden önce dinleme becerisiyle başlamaktadır.

Bir konuşma süreci, konuşmayı başlatma, konuşmayı sürdürme, soru sorma, teşekkür etme, kendini tanıtmaya, başkalarını tanıtmaya, başkalarını takdir etme gibi davranışlarla sürer.¹⁶³

İletişim becerisini destekleyen bu özellikler, iletişimin temel bir ilkesi olan, karşımızdaki kişiye empatik duygularla yaklaşma ilkesinin önemini bir anlamda ortaya çıkarmaktadır. Empatik anlayışa göre, iletişimin sağlıklı olabilmesi için bireylerin benimseyip kullanmaları gereken bazı ilişki ilkeleri vardır. Bu ilkeler şu şekilde özetlenmektedir.

---

¹⁶² Şeker, age, s.25

¹⁶³ Bacanlı, Hasan, Sosyal Beceri Eğitimi, , Nobel Yayınları, Ankara, 1999, s.37

- Her bireyin kendine has özellikleri ile değerli olduğuna inanması ve ona iletişim sürecinde koşulsuz olumlu ilgi göstermesi .
- Karşısındaki bireyi koşulsuz kabul etmesi .
- Her bireyin kendi problemini kendisinin çözebilme gücüne inanması.
- Maske takmadan kendini olduğu gibi gösterebilmesi.
- Duygu,düşünce ve davranışlarının tutarlı olması.
- Kendini karşısındaki kişinin yerine koyup nesnellliğini yitirmeden onun sorunlarına onun gibi bakabilmesi, onun hissettiklerini yaşayabilmesi.
- Yukarıda sözü geçen tüm ilkelerin herhangi bir iletişim durumunda bir arada olması ve karşısındaki kişiye iletilebilmesidir.

Böylece, iyi bir iletişim ortamı hazırlanmış olur. İletişim kurulacak olan birey rahatlar, kendini ifade etmesi kolaylaşır, kendini daha iyi tanıma olanağı bulur ve sağlıklı ilişki kurmak için temel atılmış olur.¹⁶⁴

Sıralanan bu ilkelere dayalı ve öğretmen-öğrenci iletişimi için de vurgulanması gereken iletişim becerileri

---

¹⁶⁴ **Ersever**, Oya. G, “Etkili İletişim”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Ankara, Şubat-2003, s.36,

arasında Şu hususlar sayılmaktadır: Kendini açma, sosyal maskeleri kullanmamak, etkili dinleme, sözel olmayan iletişim tarzını etkili bir şekilde kullanmak, içeriği yansıtmama, duyguları yansıtmama, empatiyi, saygıyı, somutluğu ve saydamlığı etkili bir şekilde kullanmak, ben dilini kullanmak, kişiye ait olan duygu düşünce ve davranışların sorumluluğunu alıp, başkalarına o sorumluluğu vermeme bilincine sahip olabilmek, etkili bir biçimde soru sorabilme, mesajın açık ve tam olarak iletilmesi gibi hususlar sıralanmaktadır.¹⁶⁵

Yukarıda sıralanan kriterlere uygun bir anlayışla öğrencilerine yönelen bir öğretmenin, onlarla kuracağı iletişimin etkili ve verimli olmaması için pek bir sebep kalmamaktadır.

Bu şekilde etkin bir iletişim iki yönlü mesaj alışverişi şeklinde olacağı gibi, öğrenciye de önemsendiğini, kabul edildiğini hissettirecektir. Böylece sorunların zaman kaybetmeden ortaya çıkması ve zaman kaybetmeden çözülmesi sağlanmış olacaktır.

İki yönlü etkin iletişimde, karşımızdakini, bizden bağımsız ve özgür bir birey olarak yargılamadan kabul etmek, onu aktif olarak iletişime katılması için teşvik edici tavır ve sözel ifadeler kullanmak, kapı aralayıcı ifadelerle (“anlıyorum”, “ilginç”, “Yaptın ha!”, “öyle mi?”, gibi), muhatabımızın açılmasını sağlamak gerekli davranıŐlardan sayılmaktadır.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ **Şahin**, Mustafa, Üniversite Atmosferinin Algılanan Empatik İletişim Düzeyleri Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ,S.B.E., Trabzon, 1997, ss.18 vd.

¹⁶⁶ **Önder**, Alev, www.avrupakoleji.com/code/tr-yasadikca.asp, Erişim Tarihi: 29.03.2005

İletişimde başarılı olan kişinin genellikle kendisine güvenen, saygılı, işbirliği ve paylaşmakta istekli, kendisinin ve başkasının sorunlarına dönük ve çözüm arayıcı kişiler olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁷

Sağlıklı iletişimin temelinde çok açılı düşünme biçimi yatar. Kendini anlatma çabasından önce başkalarını anlama çabaları ön planda gelmelidir. Bunun diğer adı empatik yaklaşımdır.

Bu sayede etkin dinleme gerçekleşir ve çocuğun sorunlarını çözmek kolaylaşır. Duyulduğunu, anlaşıldığını hissetmek hoş bir duygudur. İnsanlar sorunları hakkında konuştuklarında çözümü daha kolay bulurlar.¹⁶⁸

Bir eğitiminin temel görevi de ilgilendiği kimselerin kendilerini tanımalarına yardımcı olmaktır. Bir eğitiminin kendi öz değerlendirmesini yaparak, en azından çevresi ile olan ilişkilerinde empatik olup olmadığının farkında olması ve bu özelliğini geliştirme yolunda çaba sarfetmesi, zamanla onu daha iyi bir eğitimci yapabilir.¹⁶⁹

Öğretmenlerin etkili iletişim sağlamak için titizlikle riayet edeceği yöntemlerle ilgili olarak sıralanan; yargılayıcı mesajlar kullanmama; kabul edilmeyen davranışın ne olduğu ile ilgili bilgiyi, azarlamadan, eleştirmeden, suçlamadan, tehdit etmeden öğrenciye iletme, duyguları kabul etmek önerilmektedir.

---

¹⁶⁷ **Bilen**, age, s.9

¹⁶⁸ **Akkol**, Özden, www. Avrupakoleji. Com/code/tr-yasadikca.asp, Erişim Tarihi: 29.03.2005

¹⁶⁹ **Akkoyun**, agm, C:15, Sayı:2, s.68.

Örneğin, “Hiç arkadaşım yok” diyen öğrenciye, “Olur mu hiç? Arkadaşların seni seviyor, sen yanlış hissediyorsun” demek yerine; “Hiçbir gruba ait olmadığını hissediyorsun öyle mi?” şeklinde duygusal yakınlaşmayı daha fazla sağlayıcı özellikte ifadeler kullanmak, öğrencilere “tembel”, “dağınık”, “sorunlu”, “zeki” vb. ad koyma ve etiketlemeden kaçınmak, işbirliğine yönlendirme, duygularını yansıtmaya gibi hususlar öğretmen öğrenci iletişimin etkin kılma dikkat çeken özelliklerdir.¹⁷⁰

Ayrıca öğretmenin, iletişimi etkileyen psikolojik öğrenme engellerini de iyi tanıması gerekmektedir. Öğretmen, öğrenciye vermek istediği mesajları sürekli ve verimli bir şekilde iletme yollarını iyi bilmelidir. Öğrencilere kazandırılacak davranışlar, derslerin içeriği ve özellikleri, öğrencilerin nicel ve nitel durumları, maddi imkanları, eğitim ortamının seçimi ve sağlanmasında dikkate alınması gereken hususlardır.¹⁷¹

Bu hususların sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için öğrencilerin bütün yönleriyle tanınması gerekir. Sadece bilgi vermek, zihni açıdan gelişimini sağlamak yetersiz kalmakta, kişiyi bir bütün olarak değerlendirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla öğrenciyi tanımaya dönük çalışmaların önemi artmıştır.¹⁷²

---

¹⁷⁰ **Gürşimşek**, Işık, “Etkin Sınıf Yönetimi İçin Etkili İletişim Becerileri”, Dokuz Eylül Üniv. Buca Eğitim Fak. Dergisi, Sayı: 6, 1987, s.26

¹⁷¹ **Alkan** Cevat, Eğitim Teknolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 1998, s.27

¹⁷² **Kepeçoğlu**, Muharrem, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Özerler Matbaası, Ankara, 1992, s.29

Çünkü tanımak, öğrencilerin sıkıntı ve buhranlı dönemlerini anlamamıza, anlayışla yaklaşmamıza imkan sağlar.

Özellikle ülkemizde eğitim alanında yaşanan sorunlarla ilgili araştırmalarda ve analizlerde dile getirilen hususların başında öğrencilerin ilgi ve kapasitelerinin dikkate alınmaması, yeterince tanınmaması gibi konular dile getirilmektedir.

Eğitim programlarımızın öğrenci ilgi ve kapasitelerini dikkate almadan herkesi aynı kefeye koyması nedeniyle çok sayıda öğrencinin bir üst sınıfa geçmesiyle başarı sağlanamamaktadır.¹⁷³

Eğitim programlarının bu şekilde kişisel farklılıkları dikkate almayan özellikleri bir çok yönden eleştirilmektedir.¹⁷⁴

Bu yapı sayesinde genç beyinler rasgele ezber bilgi doldurduğumuz birer depo haline getirilmiştir. Sadece verdiğiniz alan, aldığını nasıl kullanacağını bilmeyen öğrenciler yetiştiriliyor. Uyguladığımız yöntemler ve programlarda insanlarımıza, olaylara belirli bir dar açıdan bakan, doğru ve yanlışları başkalarından öğrenmek alışkanlığı kazanmış kişiler olmalarına neden oluyor onları kimlik bunalımlarına itiyoruz.¹⁷⁵

---

¹⁷³ **Gökbunar**, Ramazan, Naci B., Muter; “21. Yüzyıla Doğru Türkiye’de Eğitim Hizmetlerinin Çağdaştırılması”, Marmara Üniv. Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No.600/13, İstanbul,2000, s.6

¹⁷⁴ **Kaya**, Y.Kemal, Devlet/ Bürokrasi/İnsan, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1991, s.191

¹⁷⁵ **Gökbunar**, age, s.6

Kısacası eğitilecek kişinin bireysel özelliklerini bilmek ve göz önünde bulundurmak eğitimin temel ilkelerinden sayılmaktadır.¹⁷⁶

Burada öğrenciyi tanımının önemi ortaya çıkıyor. Eğitimde hedef varlık insandır. Mamul madde haline getirmek istediğimiz bir hammaddeyi tanımak ne kadar önemli ise, aynı şekilde, hedeflenen basamağa yükseltmek için, çeşitli yönleriyle insanı tanımak da o derece önemlidir. Bir bakıma insanı tanımak, onun nasıl bir eğitim sürecine tabi tutulması gerektiği sorusuna cevap vermemizi de kolaylaştıracaktır.¹⁷⁷

Çünkü bireyler, bir alanda yetenekli olabilecekleri gibi, farklı yeteneklerde düşük ya da zayıf veya birden fazla alanda yetenekli olabilirler. Eğitim bakımından önemli olan bu yetenekleri belirlemek ve bireyin yeteneğine uygun, kendini yetiştirmesini desteklemek, onun yeteneklerini kullanmasına yardım etmek ve gerekli katkıları sağlamaktır. Eğitimin temel görevi bu olmalıdır.

Her yeteneğe eşit mesafede yaklaşılmalı ve öğrenciye değer verildiği, önemsendiği eğitim uygulamaları ile kendini göstermelidir. Çağdaş eğitim sistemlerinde, yetenekleri eğitim koşulları ile geliştirmek, üst seviyelere çıkarmak; bireyin bu alanlarda uzmanlaşmasına katkı sağlamak önemli ve hayati bir konudur. Aksi takdirde bireyi yeteneği dışında

---

¹⁷⁶ **Dodurgalı**, Abdurrahman, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve yöntemler, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999, s.72

¹⁷⁷ **Özbek**, Abdullah, “Din Eğitiminin Problemleri” Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, İstanbul Sayı:6,1999, s.115

yönlendirdiğimizde yeteneklerinin körelmesine katkıdan başka bir kazancımız bulunmayacaktır.

Bireyin, yeteneklerini özgürce kullanmasına katkı sağladığımız, özendirdiğimiz, destek verdiğimiz ve benimsediğimiz, kısaca yeteneği ile ilişkili mesleklere olumlu tavırlar geliştirdiğimiz oranda; bireyin yeteneği çok üst seviyelerde gelişecek, benimsenip kalıplaşacak, birey ilgili alanda uzmanlaşarak, üretken birey olarak toplum içinde yerini alacaktır. Bu hassas yaklaşım;“ Kabiliyet + Bilgi = Yetenek” şeklinde formüle edilmektedir.¹⁷⁸

Din eğitimi için önemli bir referans olan İslam’a davet metodundan bahseden araştırmalarda, muhatabı tanımının askerlikteki istihbarat kadar önemli olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁹

Öğrenciye, yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda hoşgörülü bir tutum sergileyebilmek için başta öğretmenler olmak üzere eğitim sürecini oluşturan bütün ilgililerin öğrenciyi tanımının, onun ilgilerine saygı duymanın gerekliliğine inanmaları gerekir. Her şeyden önce onu bir insan olarak değerlendirip, temel gereksinimlerine karşı duyarlı bir yaklaşım sergilenmesi önemlidir.

Öğrencileri tanımaktaki amaç, aynı zamanda onların kendilerini tanımalarına yardımcı olmaktır. Öğrencileri tanımak için:

---

¹⁷⁸ **Türkmen**, Halil, <http://www.avrupakoleji.com/code/tr/yasadikca.asp>, Erişim Tarihi: 09.11. 2004.

¹⁷⁹ **Uludağ**, Süleyman, İslam’da İrşad , Marifet Yayınları, İstanbul, 1981, s.66

Bütün öğrencilere tanıma hizmeti verilmelidir. Öğrenciler hakkında edinilen bilgiler, objektif, geçerli ve güvenilir olmalıdır. Kişisel tespitlerden önce, psikolojik ölçme ve tanıma teknikleri kullanılmalıdır. Toplanan bilgiler bütünlük içinde tasnif edilip ilgililerle paylaşılmalıdır.¹⁸⁰

Empatik bir yaklaşımla muhatap alınan bir öğrenciyi ilgi, yetenek ve eğitimdeki başarısında etkili olan her türlü yönüyle tanımak daha kolay olacaktır. Kişilik oluşumunda belirleyici bir etkiye sahip olan dini inanış ve anlayış bakımından öğrenciyi tanıyabilmek ve öğrenciye uygun bir din eğitimi verebilmek için de empatik yaklaşım öğretmenlere büyük kolaylıklar sağlayabilir.

1.2. EĞİTİM SÜRECİNDE İLETİŞİM ENGELLERİ

Diğer iletişim süreçlerinde olduğu gibi, din eğitiminde de gerçekleşen iletişim süreçlerini olumsuz yönde etkileyen, iletişim çatışmalarına sebep olan bir takım fiziksel, psikolojik ve sosyal etkenler vardır.

Öğretmenin, bu etkenlerin bilincinde olması ve mümkün olduğu kadar bu tür iletişim engellerine ortam oluşturmaması eğitimin başarısı için gereklidir. Söz konusu iletişim engellerini, Dökmen'in genel iletişim engelleriyle ilgili tespitleri¹⁸¹ doğrultusunda, aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

---

¹⁸⁰ **Bulut**; Aytekin, age, s.97

¹⁸¹ **Dökmen**, İletişim Çatışmaları ve Empati, ss.83 vd.

1.2.1. Bilişsel Sebepler

Organizmanın algılamasında, hatırlamasında ve düşünmesinde gerçekleşen zihinsel faaliyetlere biliş denmektedir.¹⁸²

Çevremizdeki insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmek ve bunları sürdürebilmek için, güçlü ve zengin bir bilişsel yaşantıya ihtiyacımız vardır. Nüktedan olmak, güçlü bir hafızaya sahip olmak, insanlara adlarıyla hitap etmek. Öğrencilik yıllarımızla ilgili olarak zihnimizde kalan hatıraların içinde genellikle nüktedan öğretmenlerimizin anıları ve öğrencilere adlarıyla hatta numaralarıyla hitap eden öğretmenlerimize duyduğumuz hayranlık kalmıştır.¹⁸³

Öğretmenlerimizin sahip olduğu bu bilişsel zenginlik onları diğer öğretmenler arasında ayrıcalıklı kılmaktadır. Buna karşın, öğretmenin zihinsel işleyişini etkileyecek olan bir takım kalıplaşmış düşünceler, öğrencisiyle sürdürdüğü iletişim sürecinde sorunları kişiselleştirmesi, bütün öğrencilerini belli bir kalıba sokmaya çalışması, mükemmeliyetçi bir beklenti içerisine girmesi gibi bakış açıları öğretmen-öğrenci iletişiminde çatışmalara yol açabilir.

Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmeni, işlediği konuların özelliği dolayısıyla, diğer branş öğretmenlerine göre öğrencilerle daha sıcak ve özel diyaloglara girmek durumunda kalmaktadır. Bu tür diyaloglarda öğretmen öğrencilerine, onları gerçekten

---

¹⁸² **Cüceloğlu**, Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 213

¹⁸³ **Dökmen**, İletişim Çatışmaları ve Empati, s.84

tanıdığına, onlardan gelen her türlü sözlü ve söz ötesi mesajı anladığına dair tavır geliştirebilirse ve öğrenciler de bunu fark edebilirlerse bu durumda öğretmen-öğrenci iletişimi çok daha verimli olur.

Öğretmen, müfredattaki konuları işlerken, öğrencileri hakkında sahip olduğu kişisel bilgilerle, dile getirdiği hususlar arasında ne kadar çok bağlantı kurabilirse, öğrencilerine o düzeyde içten mesajlar vermiş olur.

Başka bir ifadeyle, öğrenci anlatılan konularda kendini bulur ve benimsemesi, eğitim sürecine katılımı daha kolay olur.

Değişik okullarda on yılı aşkın bir süreden beri çalışmakta olan bir din dersi öğretmeniyle yaptığımız görüşmede, kalıplaşmış düşüncelerle ilgili şu tespitini aktardı: “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin çoğunda, öğrencilerin anlatılanları bu yaşta benimsemelerinin çok zor olduğuna dair kalıplaşmış bir kanaat vardır. Bu kanaaten dolayı, öğretmenler öğrencilerle ilgili genellikle ümitsiz olurlar. Bu kalıplaşmış düşünce, öğretmen öğrenci iletişimini engelleyebilir.”

1.2.2. Algı

Duyu organlarından beynimize ulaşan verilerin örgütlenmesi, yorumlanması, anlamlandırılması sürecine algı denilmektedir.¹⁸⁴

---

¹⁸⁴ Dökmen, İletişim Çatışmaları ve Empati, s.98

Aynı duygusal uyarıcının farklı kişilerce farklı şekillerde algılanması, kişiler arası çatışmalara sebep olabilir. İnsanların neyi nasıl algılayacaklarını büyük ölçüde içinde yaşadıkları kültür ve geçmiş yaşantıları belirler.

Empatik yaklaşım sahibi olan bir öğretmen, öğrencisiyle sürdürdüğü her türlü iletişim sürecinde onun içinde doğup büyüdüğü kültürü ve sosyal çevreyi dikkate alarak, aralarında herhangi bir çatışmanın meydana gelmesine fırsat vermez. Çünkü, empatik yaklaşımın önemli gereklerinden biri de muhatabımızın kültürel yapısını dikkate almak ve mesajlarımızı ona göre oluşturmaktır.

Toplumdaki algılama biçiminin sebep olduğu iletişim çatışmalarına örnek olarak Nasreddin Hocanın Kavuk fıkrası verilebilir. Meşhur fıkraya göre, elindeki mektubu okuması için hocaya getiren vatandaş beklediği gibi, hocanın mektubu okuyamadığını görünce, “-ayıp ayıp hocam, başındaki kavuktan utan bari!” der. Vatandaşın algısına göre, hocanın hertürlü evrakı okuyup çözümleyebilmesi gerekir. Hoca, sözkonusu algının yanlışlığını muhatabına anlatmak için, başındaki kavuğu vatandaşa uzatarak, “-keramet kavuktaysa, al da sen oku mektubu bakalım!” der.

Görüldüğü gibi, soruyu soran kişinin “hoca” algısı bir iletişim çatışmasına sebep olmuştur. Bu iletişim engelinin ortadan kaldırılabilmesi için, hocanın öncelikle o kişinin “hoca” algısını değiştirmesi gerekmektedir.

Verdiği eğitim ve sunduğu mesajlarla insanların hayata bakışını etkileyen din eğitimcisinin bu konuda

daha çok hassas olması gerekmektedir. Çünkü insan hayatının bütün evrelerinde belirleyiciliği olan dinin kültürel yapıdaki yeri de oldukça önemlidir. Araştırmalar, gerek çatışma biçimleri gerekse çatışmaları çözme stilleri açısından, kültürler arasında farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. O halde insanı anlamanın boyutlarından birisi de onun mensup olduğu kültürü tanımadır. Toplumda geçerli olan kurallar, konuşulan dil gibi unsurlar kültürün önemli belirleyicileridir. Toplumun neredeyse tamamının kültür hayatında belirli bir din anlayışı bulunmaktadır. Öğretmenin doğru veya yanlış olan bu anlayışların farkında olması ve eğitim sürecinde buna dikkat etmesi, bir takım yanlış algılamalara zemin hazırlamayacak şekilde mesajlarını oluşturması gerekir.

Öğrencilerin, içinde yaşadıkları çevre ve toplumdan edindikleri belirli bir din algısı vardır. Öğretmenin, söz konusu algıyı doğrusuyla, yanlışıyla bilmesi, anlatacağı konuları ve anlatım üslubunu belirlemede önemli bir referanstır.

1.2.3. Duygular

Duygular, vücutta gözlenen değişikliklerle tanımlanır. Niyet edilmeksizin yapılan davranışlar, duygusal davranışlardır.

Yerine göre duygularımızı, bazen yüzümüzle, bazen kol, bacak gibi vücut bölgelerimizle, bazen de ses tonumuzla ifade ederiz.¹⁸⁵

---

¹⁸⁵ **Dökmen**, İletişim Çatışmaları ve Empati, s.101

Öğretmenin, eğitim ortamında hem kendi duygusal ifadelerini kontrol etmesi ve dengeli bir duygusal tepki sistemi geliştirmesi, hem de öğrencilerinin duygusal ifadeleri karşısında duyarlı davranması aralarındaki iletişimin etkinliğini artırır.

Din dilinde, duygusal ifadelerin yeri ve önemi büyüktür. Dolayısıyla dini konuların anlatımında duygusal ifadeleri kullanmada, öğretmenin dengeli bir yaklaşım sergilemesi gerekir. Duygusal davranışlarla anlatılan konular arasında bir paralellik olmak zorundadır. Özellikle ses tonunun anlatılan konunun içeriğine uygun olmasına dikkat etmek gerekir.

Duygusal ifadelerle ilgili olarak, empatik yaklaşımın önemli esasları arasında sayılan, etkili dinleme becerisini özellikle vurgulamak gerekiyor. Etkili dinlemede, muhatabamızın sadece sözlü ifadelerini değil, aynı zamanda söz ötesi diye adlandırılan ve beden diliyle ifade ettiği duygularını iyi algılamak ve anladığımızı doğru bir şekilde kendisine iletmek esastır. Öğretmeni tarafından, duygusal anlamda doğru bir şekilde anlaşıldığını hisseden öğrenci öğretmeniyle ve eğitim ortamıyla daha aktif bir iletişim sağlamaya çalışacaktır. Anlaşıldığını hissetmek, anlamaya hazır oluşun zeminini oluşturur.

1.2.4. Bilinçdışı

Psikanalitik yaklaşıma göre, insanların bilinçdışlarında bulunan bir takım duygular, çatışmalar, onların görünürdeki duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını yönlendirmektedir.

Küçük yaşlardan itibaren bilinçdışımızda depolanan bir takım istekler, çatışmalar şu andaki tüm davranışlarımızı ve onların önemli bir kısmı olan iletişim tarzımızı etkilemektedir. Örneğin, kalıplaşmış birtakım düşüncelerimiz zaman zaman karşımızdaki insanlarla iletişim çatışmaları yaşamamıza sebep olabilmektedir.¹⁸⁶

Örneğin Kur'an kursunda ders hocasıyla olumsuz bir diyalog yaşayan çocuk, zihninde oluşan olumsuz intibayı din eğitiminin geneline teşmil edebilir ve zihninde oluşan bu kalıplaşmış düşünceyi din eğitimiyle ilgili bütün eğitimcileri karşı genelleştirebilir. Dolayısıyla, çocuğun zihninde oluşan bu olumsuz intiba, din kültürü öğretmeniyle iletişim çatışmaları yaşamasına sebep olabilir.

Dini inanıştaki itaat anlayışından hareketle, anlattığı her şeyin karşısındaki kişi tarafından hemencecik algılanıp anlaşılması gerektiğine inanan bir din eğitimcisinin karşısında, anlattığı konu iyice anlaşılın diye defalarca konuyu tekrarlaması gerektiğine inanan bir öğrenci olursa bunların iletişim çatışması yaşamaması mümkün değildir. Çünkü her ikisinin de kalıplaşmış ve birbirine zıt ön kabulleri bulunmaktadır.

Bu tür ön kabullerden kurtulmak için asıl görev öğretmene düşmektedir. Öğretmenin öncelikle kendi zihninde oluşan ön kabulün etkisinden kurtulmuş olması gerekir. Ayrıca, öğrencilerin de çoğunlukla farkında olmadan etkisinde kaldıkları ön kabullerini tanımlarını ve etkisinden sıyrılmalarını sağlamak gerekir.

---

¹⁸⁶ Dökmen, age, s.102

1.2.5. İhtiyaçlar

Açlık, susuzluk gibi fizyolojik kökenli güdüler ve merak, başarma gibi sosyal güdüler organizmayı davranışta bulunmaya iten güçlerdir. İhtiyaçlarımız davranışlarımızı yönlendirdiğine göre, insanlarla kuracağımız iletişimlerin ve meydana gelecek olan çatışmaların niteliğini belirleyen faktörlerden birisi de güdülerimiz olacaktır.¹⁸⁷

Psikolojide genel kabul gören yaklaşıma göre, insanların ihtiyaçları sırasıyla, fizyolojik, güvenlik, aidiyet ve sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme şeklinde basamaklara ayrılmaktadır. Eğer bir öğretmen, sıralanan bu ihtiyaçlarından herhangi biriyle ilgili bir tatminsizlik yaşıyorsa, o öğretmenin öğrencileriyle iletişim çatışmalarına girmesi mümkündür. Bu açıdan öğretmenlerin mümkün mertebe söz konusu ihtiyaçlarıyla ilgili sorunlarının asgariye indirilmiş olması gerekir.

Diğer yandan öğrencilerinin fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarını dikkate almayan bir öğretmenin onlarla sağlıklı bir iletişim düzeyi oluşturması pek kolay görülmemektedir.

Çünkü bir insan olarak öğrenci de yukarıda sıralanan ihtiyaçlarıyla ilgili belirli oranda bir doyumluk ihtiyacı hissedecektir. Bu konuda sorun yaşayan öğrencinin eğitim ortamında yeterince performans göstermesi beklenemez. Mesela, öğretmeni tarafından sevilmediğini düşünen bir öğrencinin veya ders anında açlık hisseden bir öğrencinin eğitime aktif bir şekilde

---

¹⁸⁷ Dökmen, age, s.104

katılımı mümkün değildir. Öğretmenin bu gerçekliğin farkında olması gerekir.

Din eğitiminde işlenen konular ve öğrenciye kazandırılmak istenen davranışlarla, psikolojide kabul gören güvenlik, aidiyet, sevgi ve saygı gibi ihtiyaçlar arasında bir çok açıdan paralellikler vardır. Konular işlenirken, bu paralelliklerin dikkate alınması öğrencilerin eğitim sürecine aktif katılımı açısından önemlidir.

Empatik yaklaşım sahibi bir öğretmen, konuya/konulara öğrencilerinin gözüyle bakarak onların hangi ihtiyaçtan dolayı hangi davranışı sergilediklerini veya sergileyeceklerini de kestirebilir.

1.2.6. Kişisel Faktörler

Kişilerin sahip olduğu fiziksel görünüm, cinsiyet ve tutumları gibi kişisel özellikleri zaman zaman iletişim çatışmalarına sebebiyet verebilmektedir.

Öğretmenin öğrencileriyle sağlıklı bir iletişim kurabilmesi için fiziksel görünümüne dikkat etmesi, cinsiyet ve tutum kaynaklı çatışma unsurlarına karşı duyarlı olması gerekir.

Öğretmen, bir yandan kişisel durumunu kontrol ederken, öğrencileriyle ilgili olarak da zihninde mevcut olabilecek birtakım tutumlara karşı da dikkatli olmalıdır. Örneğin, öğrencisinin giyim tarzına veya fiziksel görünümüne bakarak onun hakkında kesin bir tutum geliştirmemelidir. Bu tür dış unsurlar ilk etapta muhatabımız hakkında bazı izlenimler verse de o kişinin

gerçek kişiliğini değerlendirmede yeterli değildir. Bu konuda öğrenciyle iletişim çatışmaları yaşamamak için onun iç dünyasıyla tanışmaya çalışmak gerekir.

Bu çalışmayla ilgili olarak okullarda yaptığımız gözlem çalışmalarında, öğrencilerin öğretmenlerinin giyim kuşamlarından hareketle, öğretmenleri hakkında müsbet ya da menfi değerlendirmelerde bulduklarına çokça şahit olunmuştur.

1.2.7. Sosyal ve Fiziksel Çevre

Sosyal ve fiziksel çevre ile kişilerin davranışları arasında bir takım paralellikler bulunması, çevre ile kişiler arası iletişim arasında da bir paralellik olduğu anlamına gelmektedir.¹⁸⁸

“Yemeğin kabı değişince, tadı da değişir” deyişinde de ifade edildiği gibi, farklı ortamlarda olayları farklı algılar, farklı tepkilerde bulunuruz.

Aşırı derecede soğuk veya sıcak, gürültülü, karanlık, aşırı kalabalık ve gürültülü bir sınıf ortamında sağlıklı bir iletişimin olmasını beklemek böyle bir ortamda verilen eğitimin hedefine varmasını beklemek ancak insanı tanımamakla izah edilebilir.

Uygunsuz çevrenin eğitime olan olumsuz etkisine karşın, olumlu çevrenin de olumlu yönde etkisi vardır. Örneğin, 5. sınıflarda ibadet ünitesi işlenirken, cami ve ibadet konusunun bir cami ortamında sunulması, anlatılanların öğrencilerin zihninde yer etmesi bakımından pekiştirici bir etkisi olacaktır.

---

¹⁸⁸ Dökmen, age, s.131

Eğitim s¼recinde, fiziksel ¼evrenin yanı sıra sosyal ¼evrenin etkisi de olduk¼a ¼onemlidir. ¼ğrencinin ve ¼ğretmenin her t¼rl¼ anlayışlarının oluşumunda i¼inde doğup b¼y¼d¼kleri sosyal ¼evrenin belirleyici bir etkisi olduğunu unutmamak gerekir. ¼evre, b¼t¼n konularda olduğu gibi, kişilerin dini anlayışlarında da etkilidir. Bunun en g¼zel kanıtı, İşlam D¼nyasının farklı ¼lkelerinde yaşayan M¼sl¼manların dini anlayış ve yaşayışlarıdır. Din dersi ¼ğretmeni, ¼ğrencisiyle sağlıklı bir iletişim kurmak i¼in mutlaka ¼ğrencisinin sosyal ¼evresini iyi bir şekilde analiz etmelidir. En azından ¼ğrencilerine analizi sorular y¼nelterek bu konuda bazı ipu¼ları elde etmeye ¼alıřmalıdır.

1.2.8. Roller

Toplumsal hayatın bir gereği olarak tanımlanmış belirli roller vardır. Bulunduğu toplumsal konumun gereği olarak, kim hangi role sahipse, o rol¼n¼n gereğini yerine getirmek zorundadır. Yine toplumsal hayatın bir gereği olarak bir insan eş zamanlı veya farklı zamanlarda bir ¼ok role girmek durumunda kalmaktadır. Her kişinin, bir yandan kişisel rolleri, diğer yandan toplumsal rolleri olmaktadır. S¼z konusu roller arasında dengeli bir ge¼iřkenlik sağlanamadığı taktirde bu durumun iletişim ¼atıřmalarına yol a¼ması m¼mk¼n olmaktadır.

İnsanlar, toplumsal rolleriyle kişisel rollerin bağdaştırmakta g¼cl¼k ¼ektiklerinde, gerek kendi i¼lerinde, gerekse kişiler arası iletişimlerinde ¼atıřmalar yaşayabilirler. Rollerle ilgili bu genellemeye, ¼ğretmenlik rol¼n¼ ¼stlenen kişiler de dahildir. Her şeyden ¼nce ¼ğretmenlik rol¼n¼n toplumda belirli bazı gereklilikleri vardır.

Bu role talip olan kişinin, sözkonusu rolün gereklerini yerine getirebilecek bir seviyede olması gerekir. Bu arada öğretmenlik rolüyle, diğer kişisel rolleri arasında ahenkli bir durumun olması gerekir. Öğretmenlik rolünün gereğini yerine getirmek konusunda kişisel rolüyle uyumsuzluk yaşayan bir öğretmenin öğrencisiyle sağlıklı bir iletişim kurması zor olacaktır.

Bu konuda din dersi öğretmenin sorumluluğu, temsil ettikleri branş açısından daha büyük bir önem arz etmektedir. Dinin kendine has ağırlığı ve ciddiyetiyle bağdaşmayan bir kişilik sergileyen branş öğretmenin öğrencileriyle sağlıklı bir diyalog kurması ve öğrencileri nezdinde saygınlığını koruması zor olacaktır.

1.2.9. Mesajın Niteliği

İletişim sürecinin temel bir unsuru olan mesajların niteliği, yani taşıdıkları anlam çatışmalara sebep olabilir. Bu yüzden sunulacak olan mesajda konunun ruhuna uygunluk, muhatabın durumu, ortamın uygunluğu gibi unsurlara dikkat etmek gerekir. İletişim sürecinin esas unsurlarından olan mesajın iletişimdeki önemi dolayısıyla üzerinde biraz daha detaylı durmakta fayda vardır.

1.2.9.1.MESAJDA BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

A. Mesajın Anlaşılır Olması

Öğretmenin öğrenciye yönelik mesajını yapılandırması esnasında, mesajın öğrencinin ilgi ve dikkatini çekecek biçimde düzenlenmesi, öğretmen ve öğrencinin ortak yaşantısına yansıyan simgelerle ifade edilmesi önemli bir başarı etkeni sayılmaktadır.¹⁸⁹

Din eğitimi açısından düşündüğümüzde, dini bilgi, inanç, duygu ve tutumlar kazandırmak amacıyla öğrenciye iletilen bütün mesajlar, dini mesajdır.¹⁹⁰ Söz konusu mesajın etkili olabilmesi için; anlaşılır sembollere dönüştürülmesi, dilin açık, sade ve anlaşılır olması gerekir. Özellikle din dilinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin iletişimde herhangi bir anlaşmazlığa veya yanlış anlamaya sebep vermemesine dikkat etmek gerekir.¹⁹¹

Mesajın anlaşılır olmamasının doğurabileceği sorunlara örnek olarak, 8. sınıftaki bir öğrencinin kaza ve kaderle ilgili bir soruya yazılı kağıdında verdiği cevap ilginçtir. Bir öğretmenin elindeki yazılı kağıtlarından birinde öğrenci kaza kavramını, trafikte yaşanan herhangi bir çarpışma olayıyla tanımlamaktadır.

---

¹⁸⁹ **Bayram**, Hikmet, “Eğitim Yüksek Okullarında Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. S.B.E., Ankara, 1992, s.1

¹⁹⁰ **Kaya**, İletişim ve Dini Tutum, s.85

¹⁹¹ **Çilenti**, Kamuran, Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, Kadioğlu Matbaası, Ankara,1984, ss.33 vd.

B. Mesajın Öğrencinin İlgisine Uygun Bir Şekilde Yapılandırılması

Mesajın, öğrencinin ilgi, ihtiyaç ve güdülere doğrultusunda düzenlenmesi, öğretmen-öğrenci iletişiminin etkinliği açısından önemlidir. Öğrencinin almaya hazır olmadığı bir mesajın onun üzerinde etkili olması oldukça zordur. Bireysel özellik taşıdığı kabul edilen öğrenme hadisesinin gerçekleşebilmesi için öğrencinin istemesi öncelikli şartlar arasında sayılmaktadır.¹⁹² İlgi yokluğu veya azlığı insanda mevcut olan potansiyellerin geliştirilip eğitilmesinde önemli engeller arasında sayılmaktadır.¹⁹³ Burada, öğrencinin mesajla ilgili yaşantılarının ve tecrübesinin çokluğu ilgisini artıracaktır. Mesela, dini pratiklerin ve yaşantıların çok olduğu çevrelerde yaşayan insanların dini tutumları daha çok olumlu yöndedir.¹⁹⁴

Ayrıca, iletişim için sorun teşkil edebilecek algılama farklılığının da ortak deneyimlerin çokluğu ile azaltılabileceği, algılama farklılığı azaldığı oranda iletişim engellerinin de ortadan kalkacağı belirtilmektedir.¹⁹⁵ Anlatılan konunun öğrencilerin ilgisine uygun bir şekilde yapılandırılabilmesi ve algılama farklılığının azaltılabilmesi için, öğrencileri iyi tanımak, onların yaşantı ve tecrübelerinden haberdar olunması gerekir.

---

¹⁹² **Özoğlu**, Süleyman Çetin, Eğitimde Rehberlik, Ankara, 1973, s.13

¹⁹³ **Dodurgalı**, Abdurrahman, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s.127

¹⁹⁴ **Kaya**, İletişim ve Dini Tutum, s.87

¹⁹⁵ **Demirbolat**, “Yönetici ve Empatik Yaklaşım”. Eğitim ve Bilim Dergisi, Ankara C:14, Sayı:114, Ocak-1999, ss.82 vd.

Öğretmenin empatik becerisi gelişmiş olursa ve öğrencilerini konuşturmayı, onları etkin bir biçimde dinlemeyi becerebilirse onların ilgi alanlarını keşfetmesi zor olmayacaktır. Öğretmenin, mesajlarını öğrencilerinin dini pratikleriyle ve yaşantılarıyla örtüştürebilmesi öğrencilerin ilgisini artırır.

C. Öğretmen ve Öğrenci Arasındaki Tutum Farkı Dikkate Alınması

Öğretmenin sunduğu mesaj ile öğrencinin sahip olduğu tutum arasında bir fark varsa, bu farkın derecesine göre öğrencide bir gerginlik ve huzursuzluk olacaktır. Tutum farkı fazla ise değişimin gerçekleşmesi daha zor ve az olacaktır. Alıcı pozisyonundaki öğrenci daha fazla tutum değişikliği için kendisini baskı altında hissedecektir. Dolayısıyla öğrenci tarafından bir direnç ortaya çıkacaktır. Fakat kaynak pozisyonundaki öğretmenin güvenilirliği yüksek ve öğrenciyle arasındaki tutum farkı çok yüksek değilse, bu durumda tutum değişikliği diğer durumlara göre daha fazla olacaktır.¹⁹⁶

Din Eğitimi açısından konuyu irdelediğimiz için, tutum değişikliğinin kaynak-muhatap arasındaki güvenle ilgisini açıklayıcı bir örnek olarak, Kuran-ı Kerimde içkinin yasaklandığına dair ayetin inmesiyle Müslümanların ortaya koyduğu tavrı örnek olarak verebiliriz. Bilindiği gibi, yaygın bir şekilde o günün Arapları arasında içki tüketimi vardı.

Konuyla ilgili olarak ilk olarak nazil olan ayetlerde kesin bir yasak yerine içkinin zararlarından bahsedilerek

---

¹⁹⁶ **Freedman, Jack, D.O. Sears ve J.M. Carlsmith, Sosyal Psikoloji, (Çev: Ali Dönmez), İstanbul, İmge Kitabevi, 1993, s.361**

insanların dikkatleri çekilmişti. “Sana hamr ve meysirden soruyorlar. De ki: Bu ikisinde büyük bir günah, bir de insanlara bazı menfaatler var; fakat günahları menfaatlarından daha büyüktür!”¹⁹⁷ Daha sonra inen ayetlerde ise içkinin kesinlikle yasak olduğu belirtilerek Müslümanların bu konuda tam bir tutum değişikliğine gitmeleri istenmişti: “Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar, kısmet çekilen zarlar, hep şeytan işi murdar bir şeydir, onun için siz ondan kaçının ki, yakayı kurtarasınız!”¹⁹⁸ Bu ayet nazil olduktan sonra, Müslümanların, diğer konularda olduğu gibi itirazsız bir tutum değişikliğine gittikleri ve içkiden kesin olarak uzaklaşmaları rivayet edilmektedir.

Öteden beri süregelen bir alışkanlığı terk etmeyi beraberinde getiren bu tutum değişikliğini, kaynağa yani Müslümanların inanmış oldukları Allah’a ve Peygamberine olan güvenleriyle açıklamak gerekir. Güven, tutum değişikliğini mümkün kılıyor.

Din kültürü öğretmenin öğrencilerinde birtakım konularda tutum değişikliği beklerken, empatik bir anlayışla öğrencilerin içinde yaşadıkları çevreyi iyi analiz etmesi ve öğrencilerde mevcut olan tutumların bağlayıcılık derecesini hesap etmesi gerekir. Aksi takdirde, öğrencinin tutum değişikliği konusunda direnç göstermesi sözkonusu olabilir. Öğretmenin bu konuda dikkat etmesi gereken husus, tutum farkı ve güven dengesini koruyabilmesidir.

---

¹⁹⁷ Bakara Suresi(2), 219

¹⁹⁸ Maide Suresi(5), 90

D. Mesajda Duygu Yönü

Din eğitimi, hem bilgi, hem de duygusal öğelere sahip olduğundan, eğitimin etkililiği açısından öğretmen öğrenci iletişiminde her iki yönün dikkate alınması gerekir.

Kuru bir bilgi aktarımı şeklindeki sunum da, bilgiden yoksun salt bir duygusal anlatım da eğitimin etkinliği açısından yetersizdir.

E. Mesajın Çift Yönlü Olması

İletişim imkanlarının da gelişmesiyle insanlar diğer konularda olduğu gibi, dini alanla ilgili olarak da çok çelişkili propagandalara maruz kalabilmektedirler. Hem din lehinde, hem de aleyhinde dergi, gazete, kitap gibi yerlerde yayınlara rastlanabilmektedir. Bu açıdan, din eğitiminde konularla ilgili çelişen bilgiler, tutumlar bir arada değerlendirilerek öğrencinin kendi seçimiyle ve akıl yürütmesiyle doğru olanı seçmesi sağlanmalıdır.¹⁹⁹

Din kültürü öğretmenin bilgi donanımının yeterli düzeyde olması ve dini konularla ilgili tartışmalardan haberdar olması gerekir ki, öğrencilerine konularla ilgili doyurucu bilgiler verebilsin.

Meşhur bir fıkıh bilginine, at yarışlarıyla ilgili bahis oyunları hakkında fetva sorulduğunda, konuyu sadece at yarışları şeklinde algılayan bilginin, at yarışının sünnet olduğunu ve teşvik edilmesi gerektiği şeklinde cevap verdiği anlatılmaktadır.

---

¹⁹⁹ **Kaya**, İletişim ve Dini Tutum, s.93

Burada eksik olan şey, gündemden ve güncel gelişmelerden habersiz olmaktır.

F. Mesaja Aktif Katılım

İletişim sürecinde mesaja aktif olarak katılmanın, pasif katılıma göre daha çok tutum değiştirmeye yol açtığı belirtilmektedir.²⁰⁰ ABD’de kilisenin okullarında önceleri, küçük sınıflarda İncil’den bazı hikâyeler anlatılıyor, daha büyük çocuklara ise kilise doktrin ve dogmaları, anlasa da anlamasa da ezberletiliyordu. Söylenenlere çocukların soru sormadan, düşünmeden, sebep aramadan inanmaları bekleniyordu. Sınıfta fazla konuşulmayan bir durum vardı. Daha sonraları, bazı kiliseler Pazar okulu öğretmenlerini, öğretmen olarak yetişmiş kimseler arasından seçmeye ve programları çocuk psikolojisine göre hazırlamaya başlamışlardır.Çocukların hareketten ve oyundan hoşlandıkları bilinerek, İncil’deki hikâyeler piyes haline getirilmiş, uygun konular üzerinde münazaralar hazırlanmış ve onlara göre özel vaazlar verilmiştir. Böylece öğrencinin aktif katılımı sağlanarak eğitimin etkinliği artırılmıştır.²⁰¹

İlköğretim müfredatında işlenen din ve ahlakla ilgili konular, İslam tarihi, özellikle Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili konular gelişen teknolojik imkanlar çerçevesinde film gösterimi, belgesel halinde ve diğer tiyatral anlatım yöntemleriyle öğrencilere rahatlıkla sunulabilir.

---

²⁰⁰ **Baysal**, Ayşe Can, Sosyal Psikoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s.194

²⁰¹ **Morgan**, John J.B: ve Leulla Cole, Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, (Çev: B.H. Vassaf), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1985, s.365

Bu tarzda bir eğitim yapılanmasının, öğretmeni aşan yönleri olduğu için, eğitim programı, ilgili birimlerce yukarıda belirtildiği tarzda düzenlenebilir. Öğretmenin yapması gereken ise, öğrencilerin seviyelerini dikkate alarak söz konusu programları pratiğe aktarmaktır.

Din kültürü ve ahlak bilgisinde anlatılan konuların büyük bir çoğunluğu, dramatize edilmeye müsait olduğu için bu tekniğe uygun bir sunum tarzının benimsenmesi gerekir. Başta Kur'an kıssaları olmak üzere, ahlaki duyarlılıkları işleyen hikayemsi anlatımlar, gelişen teknolojik imkanların desteğiyle etkili bir şekilde sunulabilir.

Diğer taraftan öğretmen öğrenci iletişimini zedeleyen ve özellikle öğretmenden kaynaklanan başlıca sorunlar şu şekilde sıralanmaktadır.

- Öğrencileri yargılamak, eleştirmek ve suçlamak
- Öğüt vermek, emir vermek
- Onları sınamak, sorguya çekmek
- Onları yeterince dinlemeden karar vermek
- Sınıf ortamında onları rencide etmek
- Kişisel sorunlarımızı onlara yansıtmak
- Onlarla kişisel olarak yakından ilgilenmemek²⁰²

Diğer branşlarda olduğu gibi, din eğitiminde de öğretmen-öğrenci iletişimini sorunlu hale getirecek bu tarz yaklaşımlardan uzak durmak gerekir.

---

²⁰² **Yakut**, Erdoğan, “Öğrenci Öğretmen İletişimi Üzerine”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı: 48, Ankara, Milli Eğitim Yayınları, Şubat, 2004, s.2

Öğrenci, din eğitimi sürecinde, dinin insanı her açıdan değerli gören yaklaşımını öğretmeninin şahsında hissedebilmelidir. Yargılayan, katı tutumlu, müsamaha göstermeyen, öğrencisini sınıf ortamında rencide eden bir öğretmenin bu tür davranışları, öğrenciyi sadece öğretmeninden değil, dinden de soğutabilir. Bu açıdan din dersi öğretmenin sorumluluğu daha büyüktür.

1.3. ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLETİŞİMİNDE EMPATİK YAKLAŞIMIN ETKİSİ

Din eğitimi sürecinde sağlıklı bir iletişim ortamının oluşması ve çatışmalara yol açan sorunların asgariye indirilebilmesi açısından empatik yaklaşımın bir çok açıdan etkili olabileceğini söylemek mümkündür. Her şeyden önce empatik yaklaşım sahibi olan bir öğretmen, eğitim esnasındaki iletişimi etkin kılmada başarılı olabilir. Çünkü empatik yaklaşım, muhatap durumundaki öğrenciyi dikkate almayı, onu doğru bir şekilde tanıma gayretini, kendini onun yerine koyabilme duyarlılığını, onun seviyesine uygun mesajlar ve eğitim ortamı oluşturmayı vs. beraberinde getirir.

Eğitimi bir iletişim süreci, öğretmeni de iletişimin temel unsurlarından sayılan kaynak olarak düşündüğümüzde, sağlıklı bir iletişimin gereği olarak kaynakta bulunması gereken nitelikler arasında inanırlık, güvenilirlik, uzmanlık, saygınlık ve sevilme gibi özellikler sayılmaktadır.²⁰³ Şahsında bu özellikleri bulundurma ihtiyacı hisseden bir öğretmenin, muhatapını-öğrencisini dikkate alan, yani empatik yaklaşım sahibi bir öğretmen olduğunu söyleyebiliriz.

---

²⁰³ **Kağıtçıbaşı**, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1988, s.168.

Öğrencisi nezdinde, saydığımız niteliklere sahip bir kişi olarak algılanma ihtiyacı hisseden öğretmen, meseleye öğrencisinin gözüyle bakmayı başarabilmiş, empatik düşünmeyi gerçekleştirebilmiş demektir. Zaten, empatik anlayış ve insan doğasına ilişkin olumlu görüş ve düşünceler, öğretmen adaylarında bulunması gereken temel kişilik özellikleri arasında sayılmaktadır.²⁰⁴

İnsanın varlık amaçları arasında sayılan, yaşamını sürdürme isteği ve bu bağlamda bilgi edinme ve yalnız kalmama istekleri ancak, empatik iletişimle gerçekleşebilir. Öğretmen, bu kriterleri göz önünde bulundurmamak zorundadır. Bunun dışında kalan çatışmalı iletişimde bilgi aktarımı mümkün olamayacağı gibi yalnızlıktan da kurtulamaz.

Empatik olmayan çatışmasız iletişimde ise bilgi aktarımı olsa bile psikolojik anlamdaki yalnızlık giderilmiş olamaz. Oysa empatik iletişimde, kişilerarası bilgi aktarımı ve paylaşım amaçları da gerçekleşmiş olur.²⁰⁵

Din eğitimi sürecinde, öğretmen empatik bir yaklaşım sergileyebilirse, hem öğrencilerine bilgi aktarımında bulunabilir hem de onlarla paylaşım amaçlarını gerçekleştirebilir.

Aslında bütün kişilerarası ilişkilerin birincil özelliği etkili iletişimdir. Etkili bir iletişimde bulunabilmek için

---

²⁰⁴ **Karahan**, Fikret, “Empatik Beceri ve İnsan Doğası Anlayışı”, Ondokuz mayıs Üniv. Eğitim Fak. Dergisi, Sayı:11, Samsun, 1998, s.207.

²⁰⁵ **Dökmen**, İletişim Çatışmaları ve Empati, s.157.

kişilerin en azından belli bir düzeyde empatik olmaları zorunludur.²⁰⁶

Başka bir ifadeyle empatik yaklaşım, yukarıda sıralanan başarılı iletişim yöntemlerinin temelini oluşturan bir anlayıştır. Etkili iletişimin diğer unsurları bu temel üzerinde gerçekleşip gelişebilir.

Empati ile iletişim kavramları arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Empatik yönden gelişmiş bir bireyin, aynı zamanda kişiler arası iletişimde de başarılı; empatik yönü zayıf bir bireyin, kişiler arası iletişimde de başarısız olması beklenir. Başka bir ifadeyle iletişim çatışmaları bulunan bir bireyin, empati kurma eğiliminin de düşük olması beklenir.

Çünkü kişiler arası iletişim çatışmaları, sağlıklı iletişimi engellediği gibi, bu çatışmalar, empatik ilişkilere de ters düşmekte, dolayısıyla empatinin kurulmasını da engelleyebilmektedir.²⁰⁷

Empatik anlayış, sadece öğretmen açısından değil, öğrencilerin de bu içsel duyarlılığı kazanarak yaptıkları davranışların diğer insanlar üzerinde oluşturacağı etkilerin farkına varmalarını sağlar.²⁰⁸

Özellikle din ve ahlak eğitimi gibi içerisinde, insanın hayatını disiplinize eden birtakım kuralları da

---

²⁰⁶ **Pişkin**, Metin, “Empati Kaygı ve Çatışma Eğilimi Arasındaki İlişki”, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, C:22, Sayı:2, 1985,Ankara, s.775

²⁰⁷ **Pişkin**, agm, s. 776

²⁰⁸ **Yakut**, agm, s.2

barındıran eğitimin, öğrencilere benimsetilmesinde empatik düşüncenin yaptırımı çok daha yüksek olacaktır. Başka bir ifadeyle, öğrencide empatik düşünebilme becerisi geliştirilerek, din ve ahlak eğitiminde öğrencinin istenen davranışları kazanması daha kolay olacaktır.

Eğitim esnasında gerçekleşen iletişim süreçlerinin başarıyla neticelenmesinde rol oynayan unsurları pratik olarak uygulamada öğretmenin görevi çok büyüktür. Bu büyük sorumluluğun üstesinden gelme konusunda öğretmene en büyük desteği sağlayacak olan kaynak, sahip olduğu empatik anlayış olacaktır. Öğretmenin empatik anlayışı ne kadar güçlü ve zengin olursa öğrencisine uygun eğitim ortamını ve şartlarını sağlama gayreti ve becerisi de o ölçüde fazla olacaktır.

Öğretmen tutumuyla ilgili yapılan kuramsal ve gözleme dayalı çalışmalarda dile getirilen hususların ana eksenini empatik yaklaşımın gerekliliği hususu oluşturmaktadır. Meselenin önemini vurgulaması açısından söz konusu çalışmalarda konuyla ilgili olarak dile getirilen bazı temel hususları sıralayabiliriz.

Her şeyden önce ideal öğretmen tipinde, bilgiyi dikte ettirme, belirli potansiyelleri disipline etme, kültürel aktarımı sağlama, nasıl düşünüleceğini öğrencisine öğreten bir anlayışa sahip olma özellikleri aranmaktadır.²⁰⁹

Öğretmen, konusuna hakim olmakla beraber çocukları sevmeli, sınıf içi ve sınıf dışı yaşantıları olgun

---

²⁰⁹ Şahin, Mustafa, Özbay, Yaşar, “Empatik Sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2000, Ankara,Sayı: !9, s. 105

bir gülümseme ile karşılamalı, sabırlı, yardımını hazır ve adil olmalıdır. Çocukların problemlerini kavrayabilmeli ve onlara anlayışla yaklaşmalıdır. Disiplini muhafaza etmekle beraber öğrencilerin faaliyetlerde bulunmasına ve kendilerini serbestçe ifade etmelerine imkan vermelidir. Öğretmen, insanlarla ilişki ve davranış bilimleri alanında başarılı olmak zorundadır.²¹⁰

Her öğrencinin çok farklı özellikleri olduğunu bilen, her bir öğrencisini bir zenginlik olarak gören ve bu zenginliği keşfetmek için emek harcayan çağdaş bir eğitim anlayışına sahip öğretmenler; öğrencileri üzerinde baskı kurmaya çalışmazlar, öğrencileri küçümsemezler ve alay konusu etmezler. Her bir öğrencinin görüşüne saygı duyarlar. Kendi görüşlerinin doğruluğunda ve kabulünde ısrar etmezler. Öğrencinin sorunlarına ve sevinçlerine duyarsız kalmazlar.

Bu öğretmenler; eğitimde hoşgörünün, sevginin, bilimselliğin, demokrasinin, adâletin, eşitliğin hayati gereğini bilirler. Etkili bir öğretmen; öğrencilere karşı demokratik davranan, öğretim amaçlarını öğrencilerin ihtiyaçlarına uydurabilecek bir etkinlik içinde, her öğrencinin bireyselliğine yönelmiş bir kişi olarak tanımlanmaktadır.²¹¹

Din dersi öğretmeni, insan ilişkilerinde başarılı bir kişi olmak zorundadır. Çağdaş eğitim sisteminde öğretmen, çeşitliliğin verimliliği artırdığını bilen,

---

²¹⁰ **Şahin**, Mustafa, age, ss.23 vd.

²¹¹ **Can**; Gürhan, “Eğitim Fakültesi Lisans ve Sertifikaları Programlarının Öğretmen Adaylarında Tutum Geliştirme Açısından Etkililiği”, İzmir I. Eğitim Kongresi Bildirileri (25-27 Kasım, 1991), s.1.

destekleyen ve demokratik tutumları sınıf atmosferine getiren kişidir. Din dersi öğretmeni öğrencilerini, karşılıklı güvene dayalı bir atmosfer içinde tutmaya, ayırım yapmadan hepsini olduğu gibi kabul etmeye özen göstermelidir.²¹²

Öğretmen-öğrenci çelişkisinin giderilebilmesi, çift yönlü iletişim yoluyla “Öğrencilerin öğretmeni”, “öğretmenin öğrencileri” kavramları yerine, “öğrencileşen öğretmenler”, “öğretmenleşen öğrenciler” kavramlarının geçmesiyle olur.²¹³ Bu anlayış değişikliğinin temelini karşılıklı olarak öğretmen ve öğrencilerin empatik yaklaşım sahibi olmaları oluşturmaktadır. Yani, konulara ve olaylara öğrencinin gözüyle bakabilme becerisini gösterme ve öğrencisini de kendi yanına çekerek onun da öğretmenin hissettiklerini hissedebilme sorumluluğunu göstermesini sağlamak en önemli hedef olmalıdır.

Diğer branşlarda olduğu gibi, din dersi öğretmeni de bir eğitimci olarak belli bir iç ve dış otoriteye ihtiyaç duyar. Kendi kişiliğinden ve mesleki yetkinliğinden kaynaklanan iç otoritenin yanı sıra ihtiyaç duyacağı dış otoriteyi sağlamka için de bazı dinamiklere ihtiyaç duyar.

Artık modern okul sisteminde aktif öğretmen, pasif öğrenci yerini, her iki tarafın aktifliğine bırakmıştır. Bu yeni yapıyla beraber öne çıkan dış otorite kaynakları arasında şu hususlar da dikkat çekmektedir: Öğrencileri haklı değerlendirme, etkili konuşabilme, kendine güven,

---

²¹² **Bilgin**, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s.97

²¹³ **Friere**; P, “Ezilenlerin Eğitimi”, (Çev: Yurdanur Salman ve Gülşat Aygen), Sanat Adam Dergisi, Ekim-1990, İstanbul, Sayı.59, s.31.

iç denge, duygusal sıhhat, başkalarına değer verme vb.²¹⁴ Görüldüğü gibi, bu özellikler empatik yaklaşımın içeriğini oluşturan özelliklerle örtüşmektedir.

Hangi daldaki öğretmen olursa olsun, yalnızca içerik eğitimi yeterli değildir. Öğretmenlerin aynı zamanda, etkili biçimde iletişim konusunda eğitim almaya da ihtiyaçları vardır. İngiltere’de yapılan bir araştırmada, öğretmenlerdeki stres artışının, büyük oranda öğretmenlerle öğrenciler ve bir dereceye kadar da öğretmenlerle diğer personel arasındaki iletişim bozukluklarından kaynaklandığını ortaya koymuştur.²¹⁵ Başka bir araştırmada, öğrencilerin öğretmenin kişiliğinde görmek istedikleri ilk dört özellik; sıcaklık, sabırlı olma, hoşgörü ve öğrencilerle ilgilenmek şeklinde sıralanmıştır.²¹⁶

Öğretmen, öğrencilerin bireysel farklılıklarını, ilgi, ihtiyaç yetenek ve kültürlerini bilmesi, demokratik, kültürel, ekonomik, toplumsal çevre sorunlarıyla ilgilenmesi, insan sevgisi dolu açık fikirli olması, tekrar ve tekdüze anlatım yerine, yetenek ve tecrübelerini kullanarak öğretmeyi gerçekleştirmesi, konuşmada ve dinlemede iyi iletişim becerilerine sahip ve etkili bir güdüleyici olması, yapıcı, yaratıcı, samimi, esnek, sabırlı ve hoşgörülü olması ve en yeni eğitim teknolojisi hakkında bilgi sahibi olması ve bu bilgilerini eğitim-öğretim ortamında kullanabilmesi gerekmektedir.²¹⁷

---

²¹⁴ **Bilgin**, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s.95

²¹⁵ **Şimşek**, Esin Uçak, age, ss.21-22.

²¹⁶ **Akyıldız**, Hasan, “Öğretmen Özelliklerinin Eğitim Sürecine Etkisi”, Eğitim Bilim Dergisi, Ankara, Sayı:74, 1989, s.230.

²¹⁷ **Şeker**, Aysel, Sınıf Öğretmenlerinin İletişim Becerileri İle sınıf Atmosferi arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniv.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde işlenen konular öğüt ve nasihate uygun olmakla beraber, öğretmenin karşısındaki öğrencilerin psikolojilerini ve çevrelerini dikkate alarak, onları her verileri almak zorunda olan kişiler pozisyonuna zorlamaması gerekir.

Öğrencilerin, öğretmenlerinden beklentileri ile ilgili araştırmalar ve insanın duygusal gelişimini ilerleyen yaşıyla paralel bir şekilde inceleyen araştırmalar din eğitimi için önemli ipuçları vermektedir. Söz konusu araştırmalara göre, din duygusunun gelişmesi için tek şart dindar eğitmen değildir. Bir çocuğun, kendi varlığıyla ilgili meraklarını soruya dönüştürerek ondaki anlamı bulma güdüsünü geliştirmek için, genellikle “birazcık yakıt” a ihtiyaç vardır. Güdü harekete geçmeye hazırdır. Bunu ise, bütün eksikliklerine rağmen, bu duyguyu tanıyan herkes yapabilir.²¹⁸ Empatik anlayış, bu duyguyu tanımanın sağlıklı bir yoludur.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenin yukarıda sıralanan niteliklere sahip olmasının öğrenciyle gireceği iletişime nasıl bir derinlik ve kolaylık kazandıracağını göstermesi bakımından din eğitimi sürecinde benzeri yaşanmış bir kurguyu buraya örnek olarak almakta fayda vardır: Anlatılan olaya göre, Ayşe, lise birinci sınıfta okumaktadır ve yaşadığı bir çatışmayı din kültürü öğretmeniyle paylaşmaktadır. Öğretmen bu iletişimde empatik yaklaşımıyla tavır sergileyen bir danışman rolündedir:

S.B.E., 2000, Konya, s.3-4, (**Can**, Niyazi, “Eğitim Öğretimde Etkili Öğretmen ve Yöneticinin Nitelikleri”, T.S.A.D., Cilt:1, Sayı:3, Kasım, 1997’den aktarılmıştır)

²¹⁸ **Bilgin**, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s.96

Ayşe- Allah'ı her şeyden çok seviyorum. Ancak şunu belirtmeliyim ki, içinde bulunduğum duygularıyla onu üzmemeyim.

Öğretmen- Bu duygularının, senin Allah'a olan sevgine ters düştüğünü mü düşünüyorsun? (Ayşe'nin içinde yaşadığı çatışmayı yansıtmaya gayret etmektedir.)

Ayşe- Son zamanlarda, kendimi gerçekten Allah'a yakın hissedememekteyim. Dua edemiyorum. İbadet edemiyorum ve dualarımın kabul edilmediğini hissediyorum. Bunun sebebinin işlediğim günahlar olduğunu anlamama rağmen problemimi çözmek için gerekli gücü kendimde bulamıyorum.

Öğretmen- Siz, dua ettiğinizde ve ibadet ettiğinizde işlerinize müdahale eden bir gücün baskısı olduğunu mu hissetmektesiniz? (Günaha sebep olan olayı anlatmaya teşvik etmektedir.)

Ayşe- Gençlik yıllarımdan beri derin bir üzüntü içindeyim. Annem babamdan ayrıldı. Sonra babamı kaybettim. Evimiz o zamandan beri huzurlu olmadı. Ben her zaman, "bunlar bana niçin yapıldı?" sorusunu soruyorum. Bazen hayata devam etmenin bir faydası olmadığını düşünüyorum ve artık gerçekten hiç kimse için önemli olmadığını hissediyorum.

Öğretmen- Bir çok insan, artık kendisiyle kimsenin ilgilenmediğini hissetmesi halinde hayata devam etme konusunda güçlükler hissetmektedir. (Ayşe'nin söylediklerine vereceğimiz bir çok cevap vardır. Ancak danışman, Ayşe'nin duyguları üzerinde konsantre olmayı

ve daha sonra aile problemlerini araştırmayı tercih etmiştir.)

Ayşe- İtiraf etmekten utanıyorum ama intihar etmeyi bile düşünüyorum. Bu kadar ümitsizlik içinde olduğumdan dolayı Allah'ı unutmuş gibiyim. Kur'an'da, Allah'ın yardımıyla her sıkıntının aşılacağına söylendiğini biliyorum. Dua ve sabır ayetlerini okuyorum. Ancak hiçbir işe yaramıyor. O kadar umutsuzum ki ne yapacağımı bilemiyorum.

Öğretmen - Bir taraftan davranışlarıyla Allah'ın istediklerini yapmamış olarak kendini mutsuz hissetmekte diğer taraftan dinin seni başarısız hale getirdiğini hissetmekte. (Allah'tan beklediklerini, kendi ifadelerinin ötesine gitmeden belirlemeye gayret eder. Onun tarafında zamanından önce bir red durumunun ortaya çıkmasını önlemek için Allah kelimesi yerine din kelimesini kullanmıştır.)

Ayşe- Beni en çok üzen, artık evden dışarı çıkma isteğimin kalmamasıdır. Gerçekten öyle yapmadıkları halde insanları hep benim hakkımda konuşuyorlarmış gibi hissediyorum. Camiye veya insanların bir arada buldukları hiçbir yere gitmek istemiyorum. Gerçekten böyle davranmak istemiyorum, daha kötü olacağımı biliyorum ama bir şey yapamıyorum.

Öğretmen - Anladığım kadarıyla giderek yalnız bir kurt haline geliyorsunuz.

Ayşe- Sanırım başka bir şeyi daha izah etmem gerekecek. Altı ay öncesine kadar bundan daha iyiydim. Altı ay önce erkek arkadaşım benden ayrıldı. (Danışman,

daha önce yapılan konuşmaların seyrine göre bir takım tavsiyelerde bulunsaydı bu durum ortaya çıkar mıydı?)

Öğretmen - Oldukça güç bir durum bu. (Sıkıntısını anlamaya çalışır.)

Ayşe - Bunun benim için Allah'ın bir tercihi olduğundan çok eminim. Onun için çok dua ettim ve Allah da bana bunun doğru bir seçim olduğunun işaretini verdi. Bu iş olmayacağı halde Allah bana niçin onun bana uygun olduğunu düşünme fırsatını verdi? (Allah'a karşı isyanının ve gücenmesinin gerçek tabanı şimdi ortaya çıkmıştır. Allah'la iletişim kurmada yaşadığı sıkıntıyı ortaya koymaktadır.)

Öğretmen - Allah'ın niçin bu şekilde seni imtihan ettiğini düşünüyorsun. Bu durumun, Onun adaletine ve esirgeme sıfatına uygun olmadığı düşüncesini taşımaktasın. (Bu ilişki sonucunda artık Ayşe, Allah'tan beklentilerini rahatça anlatacak konumdadır. Dikkat ediniz, danışmanın anlayışının temelinde duygular bulunmakta ve yaşanan problem konusunda kendi görüşü yer almamaktadır.)²¹⁹

Aslında bu örnekte öğretmene getirilen çatışmanın tabanında din kaynaklı bir problem yoktur. Öğrenci, çevresiyle olan ilişkilerinde yaşadığı problemleri din kaynaklıymış gibi yansıtmıştır. Öğretmen, kendisine getirilen problemi hemen çözmeye çalışıp tavsiyelerde bulunma yolunu seçmemiş, öğrencisinin kendi içinde

---

²¹⁹ **Altas**, Nurullah, Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri, (<http://altas.50megs.com/dinidanismanlik.htm>), Erişim Tarihi: 20.04.2004

hissettiği duygular üzerinde yoğunlaşmasını sağlayarak problemin tabanına inmeyi başarmıştır.

Eğer öğretmen, öğrenciyi dinlemek yerine hemen öğüt ve nasihate başlamış olsaydı öğrencisiyle, yukarıda verilen diyaloga benzer bir iletişim yaşamasa, mümkün olmayacaktı.

Öğretmenin öğrencisinin dile getirdiği sorunlarına karşı empatik yaklaşım göstererek ciddi sıkıntılara sebep olabilecek bir sorununu zihninde çözmesini sağlamıştır.

Yukarda sıralanan özelliklere sahip olan öğretmen öğrenciyi dikkate alan, ona göreliği ölçü olarak kabul eden bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış hem empatik bir yaklaşım hem de çağdaş eğitim anlayışının bir gereğidir.

Çağdaş eğitim anlayışının en önemli özelliklerinden sayılan, öğrenci merkezli yaklaşımın öğretmen tarafından gerçekleştirilebilmesinde, empatik yaklaşım önemli bir araç olarak bu örnekte de görölmektedir.

Empatik anlayışa dayalı bir eğitim sistemi sadece öğretmenin başarısında değil, öğrencilerin eğitim sürecine katılımı, eğitim ortamı ve araç-gereçlerinin fonksiyonelliği gibi eğitimin diğer unsurlarının etkinliği açısından da önemlidir.

Konuyla ilgili çalışmalarda empatik yaklaşım sayesinde gerçekleşebilecek olan bu eğitim sistemine duyulan ihtiyaç değişik açılardan dile getirilmektedir.

Her şeyden önce, okullarımızda zeka gelişimini sağlayacak, gerekli bilgi ve becerileri kazandıracak öğretim çalışmaları yanında, gençlerin kendilerini daha gerçekçi olarak tanıyabilmeleri, kişiler arası ilişkilerin

daha iyi farkına varabilmelerini sağlayacak türde çalışmaları içeren etkili eğitim programlarının geliştirilip uygulamaya konması gerektiği ifade edilmektedir.²²⁰

Bir eğitimcinin temel görevi de ilgilendiği kimselerin kendilerin tanınmalarına yardımcı olmaktır. Bir eğitimci gerektiğinde sorunu olan bir öğrenciye yardım etmek durumunda kalabilir. Öğrencilerin kendi gizil güçlerini daha iyi tanıyarak kendilerini gerçekleştirmek bir atılım yapabilmelerine bir araç görevi görebilir. Din duygusunun insan psikolojisi üzerindeki etkisi açısından konuya bakıldığında, din eğitiminde bu tür bir yaklaşımın ne kadar önemli olacağı anlaşılır.

Eğitimci bir anlamda insan ilişkileri mühendisidir. Zaman zaman bir psikolog ve terapist gibi kendini bir araç olarak kullanarak ilgilendiği kimselere kendinden bir şeyler vermelidir.

Bu bakımdan bir eğitimcinin de kendi öz değerlendirmesini yaparak en azından çevresi ile olan ilişkilerinde empatik olup olmadığının farkında olması ve bu bu özelliğini geliştirme yolunda çaba sarfetmesi, zamanla onu daha iyi bir eğitimci yapabilir.²²¹

Empati gibi bir tutum zenginliğine sahip olmayan din eğitimcisi, alanıyla ilgili konuları öğretmede ne kadar iyi olursa olsun, öğrencinin bir insan olarak muhtaç

---

²²⁰ **Baymur**, Feriha, “İnsan İlişkilerinin Artan Önemi ve Bu Hususun Eğitimde Dikkate Alınması”, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi; C:1, Sayı: 1, 1990, s. 21.

²²¹ **Akkoyun**, Füsün, “Empatik Anlayış Üzerine”, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, C: 15. Sayı:2, Ankara, 1982, s.68.

olduğu anlayış kapsamındaki amaçları gerçekleştirmede eksik kalacak ve bilginin onun dünyasında öznel yapılanmasını engelleyecektir. Oysa, eğitimde esas amaç, öğrencinin istenen davranış değişikliğini benimsemesidir.

Rogers'a göre psikoterapide olduğu gibi, eğitimde de bir problem durumunun kişiye hazır olması gerekir. Jean Piaget tarafından dile getirildiği şekliyle, öğrenilecek durumun bir problem olarak kişinin bilişsel denge durumunu bozması gerekir. Bilgi kazanımı durumunda olan kişi böyle bir dengesizlik uyarımıyla organizmik bütünlüğünü tekrar yakalama eğilimi içerisinde olmalıdır.

Problemlerle temas halinde olma, (a) öğrenmeye isteklilik, (b) gelişmeye isteklilik, (c) çözüm bulmak için araştırma, (d) üstesinden gelebileceğine ilişkin umut ve yaratıcı olmak için isteklilik elementlerini beraberinde getirir.²²²

Rogers, sınıf atmosferinde bir problem durumunun varlığından sonra gerçek öğrenmenin oluşabilmesi için terapide olan üç şartın öğrenme ortamında da mevcut olması gerektiğini öne sürer. Bunlar tutarlılık, empatik anlama ve olumlu şartsız kabuldür.²²³ Empatik anlamamanın yanında sıralanan ve bir anlamda empatik anlamayı bütünleyen tutarlılık ve olumlu şartsız kabul kavramlarını kısaca açıklamakta fayda vardır:

---

²²² **Rogers**, R. Carl, On Becoming a Person, .Houghton Mifflin, Boston, 1961, s.308.

²²³ **Özbay**, Yaşar ve **Şahin**, Mustafa, "Psikolojik Danışmada Empatik Atmosfer ve Beceri Düzeyinde Kazandırılması", III. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi , Adana, 15-16 Nisan 1996, s.6.

Tutarlılık

Danışanın kendiliğinden, saydam ve açık olması. Kişinin organizmik bütünlük içerisinde olduğu gibi kendini açığa vurması. Kişinin başkaları tarafından olduğu gibi algılanabilmesi.²²⁴

Şartsız Olumlu kabul Etme

Anne sevgisi gibi sahiplenici olmayan sıcak ilgiye dayalı, yargılamasız, kişisel tatmine yönelik olmayan, “*önemlisin*” mesajı veren, nedensellik taşımayan kabul tutumları Rogers tarafından öğrenme ortamında yer alması gereken önemli bir içerik olarak belirtilmiştir.²²⁵

Empatik anlayış sahibi olan bir öğretmen, öğrencisini önyargısız kabul etme, onu olduğu gibi algılama ve ona “*önemlisin*” mesajını verme konusunda daha başarılı olacaktır. Çünkü empatik anlayışın temelinde muhatabı dikkate alma, onu anlama çabası vardır.

Eğitim sürecinde empatik olmayan öğretmen davranışlarıyla ilgili olarak da öğüt vermek, yargılamak, soru sormak, araştırmak, incelemek, teşhis koymak, tahlil etmek, teselli etmek, konuyu değiştirmek, uyarmak ve gözdağı vermek gibi hususlar sayılmaktadır.²²⁶

---

²²⁴ **Rahilly**, Deobrah, “A Phenomenological Analysis of authentic Experience”, Journal of Humanistic Psychology, Sayı:33, 1993, ss.49 vd.

²²⁵ **Rogers**, R. Carl, Client-Centered Therapy, Houghton, Mifflin, Boston, 1951, s.170; "On Becoming A Person: A Therapist's View of Psychotherapy.". Houghton Mifflin Company, New York. 1961, ss.298 vd.

²²⁶ **Şeker**, age, ss. 34-36

Din eğitimi sürecinde, özellikle dini referansları kullanarak öğrencileri yargılamak, salt öğüt vermekle yetinmek, gözdağı vermek gibi davranışlar eğitimin etkinliğini ve verimini zedeleyebilecek tutumlardır. Eğer öğretmen, öğrencisine önyargısız bir şekilde yaklaşır ona “değerlisin” mesajını verebilirse aralarındaki iletişim daha sağlıklı olacaktır.

1.4. ÖĞRENCİ VE EMPATİK YAKLAŞIM

Empatik yaklaşım, öğretmene sağladığı kazanımlar yanında öğrenciye ve eğitim atmosferine de eğitimi başarılı kılacak bir takım imkanlar kazandırmaktadır. Empatik anlayış sayesinde öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkları görme imkanı doğacaktır.

Öğretmen, hangi öğrencisinin aktif ve etkileşimli, hangisinin araştırmacı, problem çözen ve strateji geliştiren bir kişiliğe sahip olduğunu fark edecektir.

Böylece öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına ve ilgilerine uygun olarak onlara yol gösterebilir, kendilerine değişik öğrenme ortamlarını oluşturabilir.

Din öğretimiyle ilgili yeni yaklaşım; “öğrencinin bilincinin gelişmesini sağlayacak koşulları oluşturmak ve öğrenciye, hayatın problemlerini, çözebilmesinde yardımcı olacak yolları göstermek” şeklinde formüle edilmektedir.²²⁷

Empatik anlayış içerisinde sunulmayan eğitimin büyük bir çelişkisi vardır. Böyle bir yaklaşım, eğitim

---

²²⁷ Selçuk, Mualla, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, ss.15-19

sorumluluğunu öğretmene verir. Halbu ki, öğrencinin yaşantılarında sorumluluk alması beklenir. Sorumluluk ise seçme davranışıyla birlikte gelir. Seçme davranışı öğrenciye sağlanan serbestlik derecesiyle orantılıdır. O halde alınan sorumluluğu bu iki değişkenin belirleyiciliğinden bağımsız olarak düşünemeyiz.²²⁸

Dolayısıyla, sağlıklı bir iletişim ortamı için, sorumlulukların verici ve alıcı arasında eşit olarak paylaşılması gerektiğinden, taraflardan en doğru çözüm yolunun ne olduğu konusunda tek tarafın beklentisine göre davranılmamalıdır.²²⁹

Öğrencinin sınıf ortamında derse katılımlında öğretmen- öğrenci ilişkisinin payı büyüktür. Olumlu ilişkiler öğrenciyi öğretmenin yaptıklarına katılmaya motive edecektir. Öğretmen, paylaşımcı, açık, dürüst ve tabiiyet gösterirse öğrenci derse katılımda daha istekli davranacaktır.²³⁰ Şayet öğretmen ve öğrenci sınıf ortamının kontrolü için sorumluluğu paylaşma yoluna giderlerse, bu sınıf ortamı paylaşılmış kontrol içerisinde işlem görür.

Böylece öğrenci direktif alma yerine kendi kurallarını ve prensiplerini uygulama yoluna gider. Bu bir anlamda etkin kontrol için öğrenciye sorumluluk vermektir.²³¹

---

²²⁸ **Glasser**, William, Control Theory, Harper ve Row, New York, 1985, s.124; School Without Failure, Harper ve Row, New York, 1969, ss.83 vd.

²²⁹ **Ergüden**, Akın, Çağdaş İletişim Felsefesi ve Sorunları, A.Ö.F. Yayınları, Eskişehir, 1959, s.77

²³⁰ **Şahin**, ve Özbay, Empatik Sınıf Atmosferi, s.106

²³¹ **Glasser** W, age, ss. 130 vd.

Bazı araştırmalara göre, öğretmenin empati kurması, öğrencilerin motivasyonlarını da artırmaktadır.²³² Başka bir araştırmada ise, empatik eğilim düzeyi yüksek annelerin çocuklarının “genel uyum” düzeyleri, “kişisel uyum düzeyleri”, kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık ve sosyal uyum düzeyleri, empatik eğilim düzeyleri düşük olan anne grubunun çocuklarına göre daha yüksek çıkmıştır.²³³

Çocukların gelişim özelliklerini dikkate almaksızın, dayatmacı bir mantıkla yürütülen eğitim ortamında, sisteme uymak o kadar zor hale gelecektir ki, büyüklerin emir ve yasaklarını çiğnemek belki de o yaşlardaki ğrenci için zevk verir hale gelecektir. Buna bağlı olarak Allah’ın emir ve yasaklarından kurtulmak için isyan eğilimi bile gelişebilir.²³⁴

Öğrencilerin din dersi ve öğretmenleriyle ilgili tutumları hakkında yapılan araştırmalarda, çeşitli derslerde aldıkları bazı bilgilerle din dersinden aldıkları bilgiler konusunda zaman zaman çelişkiler yaşadıkları ve bu konularda tatmin edici cevaplar alamadıklarını ifade etmektedirler.

Bu konuların başlıcaları, Ahiret Hayatı, ruhlar, ölüm, kader vb. dir. Derslerin işlenişiyle ilgili olarak soru cevap ve sohbet ortamını tercih ettiklerini belirten öğrenciler, kişisel fikirlerine saygı duyulmasını, “benim

---

²³² **Dökmen**, stn, “Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki”, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 20, Sayı: 1-2, 1987, s. 189.

²³³ **Eroğlu**, Nurşen, Empatik Eğilim Düzeyleri Farklı Annelerin ocuklarının Uyum ve Başarı Düzeyleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. S.B.E., Ankara, 1995, s. 58.

²³⁴ **Bilgin**, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 110

dediğim doğru” diyen, “benim gibi düşünmüyor” diye öğrenciye kin güden öğretmeni sevmediklerini ifade etmektedirler.²³⁵

Öğrencilerin dini konularla ilgili yaşadıkları çelişkileri gidermek ve arzuladıkları şekilde tatminkar bir din eğitimi ortamını kendilerine sağlayabilmek için din dersi öğretmenin söz konusu eğitim ortamını sağlayacak bir anlayış zenginliğine sahip olması gerekir. Empatik yaklaşım bu konuda öğretmene önemli bir dayanak teşkil edebileceği gibi, öğrenciye de arzu ettiği eğitim atmosferini teneffüs ettirebilir.

Görüldüğü gibi, empatik anlayış ortamında eğitilen çocuklar uyumlu bir kişisel ve sosyal gelişim gösterdikleri gibi eğitim sürecine de aktif bir şekilde katılmaktadırlar.

1.5. EĞİTİM ORTAMI VE EMPATİK YAKLAŞIM

Birden çok iletişim sürecinden oluşan din eğitimi esnasında öğretmen tarafından öğrenciye iletilen sözlü, yazılı, jest ve mimiklere dayalı her türlü mesajın öğrenci tarafından algılanmasında, din eğitiminin gerçekleştiği ortam önemli bir etkiye sahiptir.

Eğitim ortamı eğitsel etkinliklerin meydana geldiği; öğrenme-öğretme sürecindeki iletişim ve etkileşimin olduğu, personel, araç-gereç, tesis ve organizasyon gibi

---

²³⁵ **Gencel**, Adnan ve Bayrak, Mustafa, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Etkinliği İle İlgili Bir Araştırma”, Din Öğretimi Dergisi, 8-9, Ankara, 1986, ss.105 vd.

öğelerin oluşturduğu yer olarak tanımlanmaktadır.²³⁶ Bu ortamların öğrenci-öğretmen iletişimini etkin kılacak şekilde düzenlenmiş olması gerekir. Eğitimin diğer alanlarında olduğu gibi, din eğitiminde de empatik bir ortam oluşturmada, empatik öğretmen tutumlarının rolü büyük bir öneme sahiptir.

İletişimin içinde olduğu ortamın fiziksel özellikleri, iletişim sürecinin ve iletişimin olumlu veya olumsuz yönde gerçekleşmesinde etkilidir.

Mekânın büyüklüğü, küçüklüğü, aydınlık veya karanlık oluşu, ısı derecesi soğuk veya sıcaklığı, تنها veya kalabalık oluşu, boyasının rengi, açık veya kapalı mekan olması gibi bir çok özellik iletişimin etkililiğini belirlemektedir.²³⁷

Düzenli eğitimin en önemli unsuru sayılan sınıf ortamının yukarıda sıralanan kriterler dikkate alınarak düzenlenmesi din eğitiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinde önemli bir paya sahiptir.

Sınıf ortamıyla ilgili düzenleme esnasında dikkate alınması gereken zorunlu önlemlerden bahsedilirken;

- Öğrencilerdeki bireysel farklılıkları dikkate alarak planlanmış destekleyici bir ortamın oluşturulması,
- Sınıfın fiziksel yapısının düzenlenmesinin yanısıra sınıf içi kuralların açıkça ve tüm öğrencilerce anlaşılır biçimde tanımlanması,

---

²³⁶ **Alkan**, Cevat, Eğitim Teknolojisi, Ankara, Anı Yayıncılık 1998. s. 154

²³⁷ **Cüceloğlu**, Doğan, Yeniden İnsan İnsana, İstanbul, Remzi Yayınevi 1999, s. 50

- Bireyler arası farklılıklara saygı anlayışı çerçevesinde, sınıftaki tüm öğrencilere uygun kontrol stratejileri oluşturulmalıdır, denilmektedir.²³⁸

Öğrencilere empatik bir anlayışla yaklaşabilen eğitimciler, sıralanan bu düzeni sağlamakta zorlanmayacaklardır. Çünkü, empatik anlayış doğrultusunda oluşturulacak olan empatik sınıf atmosferi, bir anlamda öğrenciye ait davranış serbestisinin sınırlarıyla belirlenir. Nasıl davranılacağı konusunda karşı objeye tanıdığımız bir serbesti alanı yoksa, kendi kurallarımız ve otoritemiz kendi doğrularımızla birlikte empoze edilecek demektir. Böyle bir davranış empatik anlayışla bağdaşmaz. Empatik olmayan ve öğretmen merkezli sınıf atmosferleriyle ilgili olarak yapılan eleştiriler şu noktalarda yoğunlaşmaktadır:

- Öğretilen bilgi alanının sadece konu alanıyla sınırlandırılması,
- Öğrenciyi, bir birey olarak değil, herhangi spesifik bilgiyi belleğine işleyecek obje olara değerlendirmesi,
- Öğrencinin sadece bilişsel boyutta ele alınmasıdır.²³⁹

Bu yapıdaki bir sınıf atmosferinde öğrencinin kişisel gelişimini ve potansiyellerini geliştirmesi, hatta bunların farkına varması oldukça uzak bir ihtimaldir. Din eğitiminde de sadece müfredatta yer alan konuların

---

²³⁸ **Borich**, Gary, D. Effective Teaching Methods, Merill, Prentice Hall New Jersey, 1996 .ss. 458 vd.

²³⁹ **Özbay**, Yaşar ve **Şahin**, Mustafa, “Psikolojik Danışmada Empatik Atmosfer ve Beceri Düzeyinde Kazandırılması”, III. Ulusal Psikolojik ve Rehberlik Kongresi, Adana, 15-16 Nisan, 1996, s.3

anlatılmasıyla yetinilmesi, öğrencinin bir bütün olarak ele alınmaması öğrencinin gelişimi açısından sorunlu bir yaklaşımdır.

Sınıf içi yerleşim düzeniyle ilgili olarak geliştirilen çeşitli modeller bulunduğundan, öğrenci yoğunluğu, dersin amaçları, sınıfın fiziksel mekânının kapasitesi gibi değişkinler göz önüne alınarak bu modellerden biri sınıfın yerleşme düzenine uygulanabilir.²⁴⁰ Din eğitimi sürecinde, işlenen konuların özelliğine göre, eğitim ortamının çeşitli görsel araçlarla desteklenmesi eğitimi etkili kılacaktır. Hatta konunun özelliğine göre, cami gibi çeşitli dış mekânlar bile gerekebilir.

Eğitim ortamının fiziksel özelliklerinin yanısıra, sınıfı oluşturan öğrencilerin farklı bir takım değer ve alışkanlıklarına sahip olarak okula geldiklerini düşünerek eğitim ortamının sosyal özelliklerini dikkate almak gerekmektedir.

Empatinin tanımını yaparken üzerinde durulan, muhatabımızın ait olduğu kültürle de empati yapmamız gerektiğine dair ölçüyü burada vurgulamak gerekiyor.

Bu çerçevede, öğrencilerin kültürel durumunda önemli bir belirleyiciliği olan dini anlayış ve birikimlerinin öğretmen tarafından iyice çözümlenmesi gerekir.

Eğitim ortamıyla ilgili olarak dikkate alınacak olan diğer bir husus da psikolojik özelliklerle ilgilidir. Öğretmen, sınıfta etkili bir eğitim sürecini gerçekleştirebilmek için rahat bir psikolojik ortam

---

²⁴⁰ Şeker, Aysel, age, s.23.

oluşturmalıdır. Tüm öğrencilerin güvenini kazanmalı sınıfta “ben” yerine “biz” duygusunu oluşturmalıdır.²⁴¹ Biz duygusu beraberinde aktif katılımı getirir.

Netice olarak empatik yaklaşım, öğretmenin başarısını, öğrencinin aktif katılımını ve eğitim ortamının işlevselliğini değişik açılardan olumlu yönlerde etkilemektedir. Özetle, empatik yaklaşım sayesinde:

Eğitim ortamında gerçekleşen öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci iletişimi sağlıklı ve etkili olur. Empatik yaklaşım sahibi bir öğretmen etkin dinleme becerisini daha fazla gösterebilir.

Öğretmenin öğrencisini tanıyabilmesi ve seviyesine uygun bir eğitim ortamı oluşturması, onlara karşı anlayışlı bir tutum sergilemesi açısından empatik yaklaşım destekleyici bir unsurdur.

Öğretmen öğrencilerin gözünde saygınlık kazanır.

Eğitim araçları ve eğitim ortamının belirlenmesinde öğrenciye uygunluk kriteri daha çok dikkate alınır.

Öğrencilerin eğitim sürecine aktif katılımı sağlanmış olur.

Öğrencide özgür düşünebilme, kendini tanıma ve problemlerini kendi başına çözebilme yeteneği gelişir.

---

²⁴¹ Şişman, Mehmet, Öğretmenliğe Giriş, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2000, s.135

Bu bölümde ortaya konmaya çalışılan ve empatik yaklaşıma dayandırılan eğitim modeli, alanı ne olursa olsun, bütün eğitim dalları için üzerinde durulması gereken önemli kriterleri içermektedir.

Din eğitiminde, öğretmenin empatik yaklaşım sahibi olması ve sağlıklı iletişime dayalı bir eğitim modeli ortaya koyması dinin ve dolayısıyla din eğitiminin insan kişiliği üzerindeki etkisi açısından daha fazla önem arz etmektedir.

İnsanın fitraten sahip olduğu din duygusunun şekillenmesinde başta eğitim olmak üzere çevresel faktörler esas belirleyicilerdir. Aynı şekilde insanın sahip olduğu dini anlayış da o kişinin hayata bakış açısının en büyük belirleyicisidir. Dolayısıyla örgün ve yaygın eğitim ortamında insanlarımıza vereceğimiz din eğitiminin sağlıklı olmasına, insana uygunluk kriterinin bu çerçevede dikkate alınmasına büyük ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın önemini delillendirmek için, zaman zaman ülkemizde veya dünyanın değişik yerlerinde yaşanan ve de yanlış dini anlayışa dayalı bir takım aşırılıklara bakmak yeterlidir.

İnsanların zihni, fikri ve akli dengesini bozucu nitelikteki sözde din bilgileriyle yetişen insanların hem kendilerine hem de çevrelerine ne kadar zararlı olduklarıyla ilgili yeterince olumsuz örneğe sahibiz.

Herhangi bir branşla ilgili yanlış eğitimin doğuracağı zararları yanlış bir din eğitiminin doğuracağı neticelerle kıyasladığımızda din eğitiminin, doğuracağı sonuçlar açısından, daha yaygın ve çözümünü zor olumsuzluklara yol açabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü,

eğitimle şekillenen dini anlayış kişinin hayata bakış açısını, şahsiyet oluşumunu büyük lde belirlemektedir.

Burada din eğitiminde pedagojik formasyonun önemi ve öğretmenin insan psikolojisine vakıf olmasının gereği ortaya çıkmaktadır. İnsanın hayata bakışını şekillendiren dini anlayışın en belirgin şekillendiricisi olan din eğitiminde bu ölülere uygunluk daha bir önem arz etmektedir.

Din ğretiminde kaçınılması gereken olumsuzluklar arasında sayılan aşırı tekrar, eleştirici rşnceyi engelleyici ğretmen tavrı, kalıplaşmış bilgiler ve din dili, öğrencilerin fiziki, duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamayan ierik²⁴² vb. problemlerin giderilmesinde, empatik yaklaşım önemli bir altyapı oluşturabilir.

Bu yaklaşım aynı zamanda öğrenciyle girilen eğitim iletişiminde, öğrenciyi dinleme, onu doğru bir şekilde anlama ve anladığını olduğu gibi kendisine iletme becerisini öğretmene kazandıracaktır.

Böylece ğrenci muhatap alınmanın, dikkate alınmanın, duygularının anlaşıldığını görmenin verdiği psikolojik doygunlukla eğitim sürecine aktif bir şekilde katılacak ve bu eğitim, öğrencinin dengeli bir kişilik sahibi olmasına katkı sağlayacaktır.

---

²⁴² **Bilgin**, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'IN İNSANA YAKLAŞIMI VE HZ. PEYGAMBER'İN UYGULAMALARININ EMPATİK YAKLAŞIM AÇISINDAN İNCELENMESİ

İnsanı varlık olarak değerli görmek, her insanın kendisine has psikolojik, biyolojik ve fizyolojik özelliklerinin olabileceğini önyargısız bir şekilde kabul etmek, muhatabımızı her yönüyle tanımak, onu doğru bir şekilde anlamaya çalışmak, muhatabımızla girdiğimiz iletişim sürecinde onu olduğu gibi anladığımızı kendisine iletebilmek gibi kriterler, empatik yaklaşımın özünü oluşturan esaslar arasında sayılmaktadır.

İslam inancının esasını oluşturan Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamaları, tavsiyeleri empatik yaklaşım açısından değerlendirilebilecek çarpıcı örnekler içermektedir.

Söz konusu örnek uygulamaların incelenmesi sayesinde başta din eğitimcileri olmak üzere, insan ilişkilerinin/iletişiminin yoğun bir şekilde yaşandığı işlerle uğraşan herkese, empatik yaklaşım çerçevesinde ışık tutacak ilkeler tespit edilebilir.

Kur'an ve Sünnet'in empatik anlayışın alt yapısını oluşturan ilkelerinde ve örnek uygulamalarında, empatiyle ilgili kuramsal ve kavramsal çalışmalarda da kısmen üzerinde durulan bir yön dikkat çekmektedir.

Empatiyi ve empatik anlayışın kökenlerini araştıran çalışmalarda, insanın empatik düşünmesi daha çok psikolojik bir olgunluk ve doygunluğun neticesi olarak veya biyolojik temelli bir gelişimle izah edilmeye çalışılmaktadır. Oysa Kur'an ve Sünnet'in yaklaşımında konuya farklı bir derinlik, ahlâki bir boyut kazandırıldığını görüyoruz.

İnsana değer verme, onu muhatap alma, diğergamlık gibi yaklaşım tarzları ahlakiliğin, İslami şahsiyetin bir gereği, ahlâki bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir.

İslam inancının, inananlarına kazandırdığı bu anlayış empatik yaklaşıma sağlam bir zemin oluşturmaktadır.

Din eğitimcilerinin bu zemin üzerine bina edecekleri empatik anlayışlarıyla bu konuda daha başarılı olmaları beklenir.

1. KUR'AN'IN YAKLAŞIMI VE EMPATİK ANLAYIŞ

Kur'an-ı Kerim'in, konumuza açıklık getirecek özelliklerini birkaç başlık altında incelemek mümkündür.

1.1. Sosyal Duyarlılığın Teşvik Edilmesi

Kur'an, sürekli olarak insanı kendisini saran çevresiyle ilgilenmeye, ayetler üzerinde tefekkür etmeye teşvik etmekte, kendisinin dışına çıkarak içinde yaşadığı her türlü çevreyle iletişim halinde olmaya çağırılmaktadır.

İnsanı çevreleyen bütün fiziki, coğrafi, sosyal çevre vs. insanın dikkatine sunulmakta ve insandan çevresiyle ilgili olması istenmektedir. Böylece insanın zihninde oluşan ufuk açısı, onu ben-merkezcilikten kurtarmakta ve çevresine duyarlı bir hale getirmektedir.

Bu şekildeki bir çevresel duyarlılık insanın empatik anlayışının zenginleşmesine katkı sağlamaktadır. Nitekim bazı araştırmalarda, sosyal becerileri yeterli olan kişilerin empatik yaklaşım düzeylerinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.²⁴³

İnsanın dikkatine sunulan konularla ilgili birkaç örneği ayetlerin diliyle sıralayalım.

Aşağıdaki ayetlerde görüleceği gibi insanın dikkati, hem kendi yaratılışına hem de içinde yaşadığı alemin özelliklerine çekilerek görüş açısının genişlemesi sağlanmaktadır.

“Yaratmak bakımından siz mi daha çetinsiniz yoksa gök mü? (Allah) Onu bina etti. Boyunu yükseltti, ona belli bir düzen verdi. Gecesini kararttı, kuşluğunu açığa çıkardı. Bundan sonra yeryüzünü serip döşedi. Ondan da suyunu ve otlağını çıkardı. Dağlarını dikip-oturttu; Size ve hayvanlarınıza bir yarar (meta) olmak üzere.”²⁴⁴

“Sizi basbayağı bir sudan yaratmadık mı? Sonra onu savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik. Belli bir süreye kadar.”²⁴⁵

---

²⁴³ Alver, Birol, age, s.98

²⁴⁴ Naziat (79), 27-33.

²⁴⁵ Mürselat (77), 20-22.

"Görmüyor musunuz; Allah, yedi göğü birbirleriyle bir uyum (mutabakat) içinde yaratmıştır?Ve ayı bunlar içinde bir nur kılmış, güneşi de (aydınlatıcı ve yakıcı) bir kandil yapmıştır. Allah, sizi yerden bir bitki (gibi) bitirdi. Sonra sizi yine oraya geri çevirecek ve sizi (diriltici) bir çıkarışla diriltip-çıkacaktır. Allah, yeri sizin için bir yaygı kıldı. Öyle ki, onun içinde geniş yollarında gezip-dolaşırsınız, diye."²⁴⁶

" (Allah) Onu hangi şeyden yarattı? Bir damla sudan yarattı da onu 'bir ölçüyle biçime soktu.' Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü, böylece kabre gömdürdü. Sonra dilediği zaman onu diriltir. Hayır; ona (Allah'in) emrettiğini yerine getirmedi. Bir de insan, yediğine bir bakıversin; Biz şüphesiz, suyu akıttıkça akıttık, Sonra yeri yardıkça yardık; Böylece onda taneler bitirdik, Üzümler, yoncalar, Zeytinler, hurmalar, Boyları birbiriyle yarışan ve iç içe girmiş ağaçlı bahçeler. Meyveler ve otlaklıklar, Size ve hayvanlarınıza bir yarar (meta) olmak üzere."²⁴⁷

Yukarıdaki ayetler gibi, Kur'an'ın bir çok yerinde insana yaratılışı hatırlatıldığı gibi, insanın tükettiği nimetlerin de nasıl bir kudret ve hikmetle yetiştirildiğine bakması istenmektedir. Böylece hem öznel, hem nesnel açıdan ne büyük nimetler içinde bulunduğunu ve onların hakkını ödeyerek istifade etmek için nasıl çalışmak gerektiğini düşünmesi de emredilmektedir.²⁴⁸

---

²⁴⁶ Nuh (71), 15-20.

²⁴⁷ Abese (80), 18-32.

²⁴⁸ Elmalılı, Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili, (Sadeleştiren: M. Nur Çetin ve arkadaşları), Çelik-şura Yayınları, İstanbul, ts. C.8,s.262

Sıralanan ayetlerde görüldüğü gibi, insan bir yandan kendisinin ve diğer varlıkların yaratılışı hakkında düşünmeye teşvik edilirken diğer yandan da içinde yer aldığı toplumdaki sosyal durumla alakadar olmaya çağrılmaktadır. Yoksula, kimsesize, yolda kalmışa vb. yardıma muhtaç insanların sorunlarıyla ilgilenmenin emredilmesi ve bunun dini bir vazife olarak değerlendirilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

*“İnsanlar, sana neyi infak edeceklerini sorarlar. Onlara şöyle cevap ver: “Mal olarak her ne infak ederseniz edin anne babanıza, akrabalarınıza, yetimlere, yoksullara ve yolculara sarfedin. Allah yapacağınız her iyiliği bilecektir.”*²⁴⁹

Bu ayetlerde, sahip olduğumuz nimetlere mukabil nankörlük etmemek konusunda uyarılar vardır. Çünkü nankörlük, ahlaki bir zaafiyet olduğu gibi, doğumdan ölüme dek nail olunan nimeti verenden, onun kudretinden gafil olmak şaşılacak bir durumdur.²⁵⁰

“Yetimlere karşı nasıl davranılacağını sorarlar. De ki: “Onların iyiliğine olan davranış şeklini seçmek daha hayırlıdır. Eğer kendi masraflarınızla onların masraflarını birleştirir ve geçiminizi ortaklaşa sürdürürseniz, bunda bir beis yoktur.

*Nihayet onlar sizin din kardeşlerinizdir. Allah, hem iyilik yapanların, hem de kötülük yapanların durumunu bildirir.”*²⁵¹

---

²⁴⁹ **Bakara** (2), 215.

²⁵⁰ **Elmalılı**, Hak Dini Kuran Dili, C.8,s.261

²⁵¹ **Bakara** (2), 220

“Mallarını Allah yolunda infak eden ve sonra da başa kakmayan ve eziyet etmeyen kimselerin mükafatları rablerinin katındadır. Onlar için bir hüüzün ve bir korku anı yoktur. Tatlı bir söz ve hoşla gitmeyen bir şeyi görmezden gelmek, gerisinde eziyet olan sadakadan daha iyidir. Allah, müstağnidir ve sabır O'nun sıfatıdır.”²⁵²

Kısacası, iyiliğı bir vazife diye yapmalı ve unutmalı. İyiliğı yap denize at, balık bilmezse hâlık (yaratıcı) bilir.²⁵³ Yukarıdaki ayetten de anlaşılıyor ki, yetimlerle ilgilenmek ve onların mal varlıklarına ıslah edici tarzda müdahale etmek, onlara karşı ilgisiz davranmaktan daha hayırlı bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Teşvik edilen bu yaklaşım tarzı inanç birlikteliğinden kaynaklanan kardeşliğın bir gereğidir.²⁵⁴

Herhangi bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek, onların sorunlarıyla ilgilenmek, yani diğergamlık duygusu empatik anlayışın temelini oluşturan bir kişilik özelliğidir.

1.2. Ben-Merkezciliğın ve Egoizmin Kınanması

Türkçe'de bencillik kavramıyla ifade edilen egoistlik, kendi menfaatini herkesinkinden üstün tutmak, yalnızca kendisini düşünmek, bencillik, hodbinlik

---

²⁵² **Bakara** (2), 262-263; İnfak konusunda ayrıca bkz:

Bakara(2),3,265, 267, 272-274; Al-i İmran (3),92; Nisa (4),38-40; Münafikun (63), 10; Mearic(70),22-25; İnsan(76),5-12

²⁵³ **Elmahlı**, Hak Dini Kuran Dili, C.2, s.167

²⁵⁴ **En-Nesefi**, ebul Berekat Abdullah Ahmed b. Mahmud, Tefsiru-n Nesefi, Elif Ofset, İstanbul, 1993,C.1, s.114

şeklinde tanımlanmaktadır. Egoizmin zıddı ise diğerkâmlıktır. Egoizm hastalığından kurtulup diğerkâmlık seviyesine ulaşabilmede empatik anlayışın etkisi büyüktür.

Kur'an-ı Kerim, insanda empatik anlayışın gelişmesi ve empatik düşüncenin engellerinden sayılan egoizmden ve ben-merkezcilikten kurtulmak için, insanları tefekküre, çevresiyle ilgilenmeye, başkalarına yardımcı olmaya davet etmektedir. Başkalarıyla ilgilenmek ve onları doğru bir şekilde anlamak için olaylara onların gözüyle bakmayı becerebilecek bir anlayış zenginliğine sahip olmamız gerekir. İnsanları ve olayları kendi penceremizden değerlendirip, başka insanların durumlarını da sadece kendi bakış açımızla değerlendirecek, karşılaşılan herhangi bir durumun muhatabımızın zihninde ve duygusal durumunda nasıl bir karşılık bulduğunu düşünmeden, dikkate almadan karar verirsek, isabet etme ihtimalimiz azalır.

Kur'an-ı Kerim, bakış açısının darlığından doğabilecek bu tür yanlışlıklara karşı insanları uyarmakta ve hayatın, bizim gördüğümüzden farklı renklerinin olabileceğini bizlere hatırlatmaktadır. Hayata, Kur'an'ın sunduğu ufuk açısıyla bakabilen, kendini aşmış insanlar çevreleriyle empatik bir diyalog kurmada zorlanmayacaklardır.

İffetinden dolayı, kimseden bir şey istemeyen ama muhtaç durumda olan kişiyi yüzünden tanımak, imkansızlığından dolayı borcunu ödeyemeyen borçlunun halinden anlamak ve ona kolaylık tanımak, savaş halinde dahi olsa düşman saflarından ayrılarak bize selam veren kişiyi kabullenip benimsemek için kendimizi aşmamız, egomuzun dışına çıkmış olmamız gerekiyor. Kur'an-ı

Kerim bir çok ayetinde bu ufuk genişliğinin üzerinde durmaktadır.

Sadakalar kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir.²⁵⁵

Rivayetlere göre bu ayet, Suffe Ashabı adı verilen muhacirlerin fakirleri hakkında inmiştir. Dört yüz kişi civarındaki Suffe ashabının, ne bir evleri, ne aşiret ve akrabaları, hiçbir şeyleri yoktu. Daima Peygamber mescidine gidip gelirler, mescidin sofasında otururlar, Kur'an ilmi tahsil ederler, Hz.Peygamberin (s.a.v) vaaz ve öğütlerini dinlemekle istifade ederler ve genelde oruçlu bulunurlardı.

İbn-i abbas'tan gelen bir rivayete göre, bir gün Rasulullah (s.a.v), Suffe ashabının başlarına durmuş, hallerini araştırmıştı. Fakirliklerini, çekmekte oldukları zahmetleri görünce, kalplerini hoş edip buyurdu ki, "Ey Suffe ashabı, size müjdeler olsun ki, her kim, şu sizin bulunduğunuz hal ve sıfatta olur ve bulunduğu halden razı olarak bana kavuşursa, o benim dostlarımdandır."²⁵⁶

---

²⁵⁵ **Bakara** (2), 273

²⁵⁶ **El-Hekim**, E. Abdillan, el-Müstedrek ale'ssahihayn, Beyrut, 1990 C.2. s.483, **İbn-Kesir**, Tefsir, C.1, ss. 553-554, **Elmalılı**, Hak Dini Kuran Dili, C. 2, ss.197-198

*Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.*²⁵⁷

Yukarıdaki ayetle, cahiliye döneminde yapıldığı şekliyle, darlık içindeki borçluyu ödeme ve faiz kıskacında bunaltma uygulaması kınanmaktadır.²⁵⁸

Bu yaklaşım, ancak muhatabımızı anlayarak, onun durumunu takdir ederek gerçekleştirilebilir. Böyle bir anlayışı benimseyen insanların empatik yaklaşım sergilemeleri çok daha kolay olacaktır.

*Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selamla karşılık verin. Şüphesiz Allah her şeyin hesabını gereği gibi yapandır*²⁵⁹

Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, “Sen mü’min değilsin” demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır.

*Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*²⁶⁰

Bu ayetin inişiyle ilgili olarak birkaç olay anlatılmaktadır. Anlatılan olayların hepsinde, özellikle savaş ortamlarında müşrik saflarından ayrılarak,

---

²⁵⁷ **Bakara** (2), 280

²⁵⁸ **İbn-Kesir**, Tefsir, C.1, s. 339

²⁵⁹ **Nisa** (4), 86

²⁶⁰ **Nisa** (4), 94

müslüman olduğunu ifade eden kişilerin sözlerine güvenmeyip, onlara gayr-i müslim muamelesi yapan kişiler kınanmaktadır.²⁶¹

Yukarıdaki ayetlerde üzerinde durulan selamlaşma konusu İslamın önemli şiarlarından biridir. Nitekim ayetin ifadesinden de anlaşılacağı gibi, selama ziyadesiyle karşılık vermek mendup, misliyle karşılık vermek ise farz hükmündedir.²⁶²

Selamlaşmanın toplumsal dayanışma ve kaynaşma açısından önemi tartışılmaz. Selam vermek ve verilen selama karşılık vermek, her şeyden önce muhabibimize değer vermektir. Onu önemseyip, saygınlığını kabul ettiğimizi kendisine adeta deklare etmektir. Bu açıdan selamın sadece sosyal yönü değil, psikolojik yönü üzerinde de durmak gerekir.

Kur'an'ın ön gördüğü bu anlayış zenginliği, insana sunulan bilgi ve mesajlar karşısında takınacağı tavır konusunda da belirleyici bir etkiye sahiptir. Nitekim bir çok ayette gerçeğe ulaşma yollarından bahsedilirken başkalarının sözlerini, ön yargılardan ve peşin hükümlerden uzak bir şekilde dinleyerek “anlamaya çalışmak” önerilmektedir.

*“Sözleri dinleyip, en iyisine uyan kullarımı müjdele.
Allah'ın doğru yola eriştirdiği akıl sahipleri*

---

²⁶¹ **Tirmizi**, Tefsir'ul Kur'an/3030, **İbn-Kesir**, Tefsir, C.2, s. 332, **Elmalılı**, Hak Dini Kuran Dili, C. 2, ss.573-574

²⁶² **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 1, s. 544

onlardır.”²⁶³“Hakkında hiçbir bilginiz olmayan şekilde neden tartışmaya giriyorsunuz”²⁶⁴

Yukarıdaki ayette, Hz. İbrahim’in Yahudiliğini iddia eden Yahudiler ve Hristiyan olduğunu iddia eden Hristiyanlar açık bir dille kınanmaktadır.

Hakkında bilgileri olmadığı halde bir konu hakkındaki iddialaşmalarının anlamsızlığı yüzlerine vurulmaktadır.²⁶⁵

Bu ayetlerin ortaya koyduğu çok önemli bir ilkeyi başta eğitimciler almak üzere, herkesin benimsemesi gerekir: Hakkında bilgi sahibi olunmayan bir konu/kişi ile ilgili olarak kestirip atmamak gerekir. Daha özet bir ifadeyle, şabloncu yaklaşımdan uzak durmak gerekir. Şabloncu anlayış empatik yaklaşımın en büyük engellerindedir.

1.3. Bilgi ve İdrak Seviyesinin Dikkate Alınması

Her insanın bilgi ve idrak seviyesi aynı olmadığı gibi, ilgi ve amaçları da aynı değildir. Bu itibarla insanlara bir şey öğretirken, onlardan bir şey isterken bu gerçeği dikkate almak zorundayız. İnsan, kendisine verilen imkanların ötesinde, kafa ve ruh yapısına göre öğrenim yapmak ister. Bu konuda bireysel farklılıklar dikkate alınmak zorundadır.²⁶⁶

---

²⁶³ **Zümer** (39),18

²⁶⁴ **Al-i İmran** (3), 66

²⁶⁵ **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 1, s. 380

²⁶⁶ **Boutrox**, Emile, “Çocuğu Okumaya Sevkeden Sebepler”, Çağdaş Pedagogiden Seçmeler, (Çev: Nejat Yüzbaşıoğulları), İst, 1969, s.173

İnsanların bir çok yönden farklılık göstermeleri, eğitim yöntemlerinin belli kurallar içinde uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu da beraberinde insana göre eğitim ilkesini getirmektedir. Comenius, bu ilkeyi “her şeyi herkese öğretme” ifadesiyle formüle etmiştir.²⁶⁷

İnsanların bilgi ve idrak seviyelerinin farklı düzeylerde olması, insanın çok iyi tanınmasını gerekli kılmaktadır. Aksi halde herkese aynı eğitim metodu uygulamak, herkesten aynı şeyleri beklemek durumuna düşülür ki, bu, gerçekleri hiçe saymak olur.²⁶⁸

Kur’an, bu gerçeği, “*De ki: “Herkes kendi yaratılış kabiliyetine göre hareket ediyor. O halde en doğru olanın kim olduğunu ancak Rabbiniz bilir.”*²⁶⁹ “*...Her ilim sahibinin üstünde bir bilen bulunur*”²⁷⁰ ayetlerinde belirtildiği gibi ifade etmektedir. Kur’an, farklı insanlar gerçeğinden hareketle farklı metodlar, farklı ilkeler sistemini esas almıştır.²⁷¹

Yukarıda geçen İsrâ Suresi 84. ayetindeki “şakile” kelimesi, bakış açısı, tabiat, din ve niyet gibi kavramlarla tefsir edilmektedir.²⁷²

---

²⁶⁷ **J.Leif, G. Rustin;** Genel Pedagoji, (Çev: Nejat Yüzbaşıoğulları), Ankara, 1974,s.43

²⁶⁸ **Özbek,** Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, Selam yayınları, Konya, 1988, s.97; **Düşüngen,** Beyza, İslamda Eğitimin Temeli Olarak Sevgi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, S.B.E., Ankara, ts, s.31

²⁶⁹ **İsrâ** (17), 84

²⁷⁰ **Yusuf** (12), 76

²⁷¹ **Kutub,** Muhammed, İslam Terbiye Metodu, s.190; **Fersahoğlu,** Yaşar, Kur’an’da Zihin Eğitimi, s.579

²⁷² **İbn-Kesir,** Tefsir, C. 3, s. 64

Bu ayette insanlar arası farklılık gerçekliğine işaret edilmektedir. İnsanların bakış açısı, niyetleri, tabiatları ve inançları farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla herhangi bir konuda insanların farklı tavırlar içerisine girmeleri de mümkündür.

Kur'an, insanın anlama ve algılama düzeyinin ölçü alınması gereken bir belirleyici olduğunu, tarihi süreç içerisinde değişik toplumlara kendi dillerinden konuşan peygamberlerin gönderilmesinden bahsederken de ortaya koymuştur: *“Biz her gönderdiğimiz rasulü ancak bulunduğu kavmin diliyle gönderdik ki, onlara iyice açıklasın”*²⁷³

Zira bir rasulün peygamberliği, kendi ulusuna özgü olsa da başkalarını kapsayacak genişlikte olsa da, o rasul muhakkak kavmini hak dine çağırarak ve ilk işi onlara peygamberliğini anlatmak olacaktır. Bu da onları, bu çağrıyı en iyi en kolay anlayabilecekleri kendi dilleri, kendi sözcükleriyle açıklamaya bağlıdır.²⁷⁴

Kur'an'ın varlıkla ilgili bilgi verirken belli bir gruba hitap etmediğini ifade eden Ramazan el-Buti'ye göre, tebliğ ve öğretim üslubu, herkese değil de, sadece bir grup insana yarayışlı olduğu müddetçe insanları istenilen prensibe bağlama yolları tıkanmış demektir. Tebliğciler amaçlarına ulaşamıyorlarsa bu, onların üslup ve metod açısından bütün dinleyici veya öğrencilerin anlayışlarına göre söz söylememelerinden

---

²⁷³ İbrahim (14), 4

²⁷⁴ Elmalılı, Hak Dini Kuran Dili, C.5, s.10

kaynaklanmaktadır.²⁷⁵ Kur'an-ı kerim, muhatabı tanımaya o derece büyük önem vermiştir ki, Mekkelilere hitap eden ayet ve surelerle Medinelilere hitap eden ayet ve sureler, bir çok yönden birbirinden farklıdır.

Kur'an'da müşrikleri ikna için getirilen hüccetler ile ehli kitap için kullanılan deliller her grubun inancındaki bozuk yönleri ortaya koyacak ve onları tevhid istikametine çekecek biçimde ayrı ayrı özellikler taşımaktadır.²⁷⁶

İdrak seviyesinin belirleyiciliğine örnek olması açısından, Kur'an'da üzerinde durulan Hızır (a.s) ile Musa Peygamberin arkadaşlık kıssası önemlidir. Devam edemediği bildirilen arkadaşlık olayında çarpıcı bir incelik dikkat çekmektedir.²⁷⁷ Bilgi birikiminin henüz yeterli olmadığı, idrak seviyesinin kaldıramadığı alanlarda, konuları bir sırmış gibi anlatmak ve muhatabımızdan soru sormadan sadece söyleneni yapmasına istemek yanlış sonuçlar doğurabilir.²⁷⁸ Nitekim ilgili ayetlerde Hızır (a.s) Musa Peygamber'e hitaben: *“Sen benimle birlikte olmaya sabredemezsin. Hem bilmediğin şeye nasıl sabredebilirsin ki?”*²⁷⁹ diyerek idrak seviyesinin üzerindeki bir konuyu öğrenmenin imkansızlığına dikkat çekmektedir.

Kur'an'da yapabilme gücü ve algılama seviyesi, Müslümanların mükellef olduğu ibadetlerde de

---

²⁷⁵ **Buti**; S. Ramazan, Kur'an Eğitiminin Eşsiz Metodu, (Çev: Şükrü Özen), İst, 1987, s.25

²⁷⁶ **Saka**; Şevki, Kur'an-ı Kerim'de Davet Metodu Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ank. 1979, s.76

²⁷⁷ **Kehf** (18), 65-82

²⁷⁸ **Bilgin**; Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s.12

²⁷⁹ **Kehf** (18), 67-68

gözetilmektedir. Bu konudaki temel kaideyi, “Allah, kişiye ancak gücünün yeteceği kadarını teklif eder”²⁸⁰ ayeti çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kişinin yapabilme gücünün dikkate alınması, hem idrak ve akıl, hem de fiili durumla ilgilidir. Bu ayet şer’i ve ilahi kanunların hikmetinin en büyük esasını net bir şekilde özetlemiştir: Yükümlülük, mükellefin gücüyle orantılıdır.²⁸¹

Namazda okunacak Kur’an miktarıyla ilgili “kolayınıza geleni okuyun” prensibi bu yaklaşıma örnek verilebilir: “Gerçekten Rabbin biliyor ki muhakkak gece: üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsun, beraberindekilerden de bir grup. Halbu ki, geceyi gündüzü Allah takdir eder. Bildi ki siz onu bundan öte başaramazsınız; onun için lütfuyla sizin tevbenizi kabul buyurdu. Bundan böyle Kur’an’dan ne kolay gelirse okuyun. O, içinizden bazılarının hasta olduğunu, bazılarının Allah’ın lütfunu aramak için yolculuğa çıktığını, bazılarının ise Allah yolunda savaştığını bilmektedir. Şu halde, zorlanmadan ne kadar Kur’an okunabiliyorsa okuyun...”²⁸²

Görüldüğü gibi bu ayet, surenin başındaki gece kalkışıyla ilgili emrin şiddetini hafifletmiş, beş vakit namaz farz kılındıktan sonra, akşam ve yatsı namazları gece kalkışı cümlesinden sayılarak, teheccüdün farziyeti nafileye dönüşmüştür.²⁸³

---

²⁸⁰ **Bakara (2)**, 286

²⁸¹ **Elmalılı**, Hak Dini Kuran Dili, C.2, s.241

²⁸² **Müzzemmil (73)**, 20

²⁸³ **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 4, s. 468, **Elmalılı**, Hak Dini Kuran Dili, C.8, s.148

Ayette dikkatimizi çeken önemli bir husus da, yüce Allah'ın, kullarının gecenin tenhâlığında namaz için kalktıklarını gördüğünü belirterek, kullarına ne kadar yakın ve onlardan haberdar olduğunu ifade etmesidir.

Bu yakınlık hissini ibadet eden insanlar üzerinde oluşturacağı manevi etki ve psikolojik doygunluk konumuz açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Empatik yaklaşımın öneminden bahsederken üzerinde durulduğu gibi, bir insan için anlaşıldığını, dikkate alındığını, yaptığının değerli bulunduğunu hissetmek ona hem psikolojik bir rahatlık sağlar hem de yapmakta olduğu işe daha çok önem vermesine yol açar.

Aynı ayetin devamında hastalık, yolculuk gibi mazeretlerden bahsedilmesi ve böyle durumların dikkate alındığının bizzat Allah tarafından ifade edilmesi bu hitaba muhatap olan insanların hem Allah tarafından takdir edildiklerinin hem de mazeretlerinin anlaşılabilir kabul edildiğinin bir göstergesidir. Bir Müslüman için Allah tarafından böyle bir yakın ilgi görmenin, bilinmenin, anlaşıldığını hissetmenin, dikkate alınmanın vereceği manevi hazzın değeri büyüktür. Kur'an ahlâkını kısa bir sürede benimseyip örnek bir nesil haline gelen ilk Müslümanların eğitiminde, bu tür psikolojik unsurların etkisi inkar edilemez.

İnsanların, yapabilme güçlerine göre mükellef olacakları prensibini savaşıla ilgili ayetlerde de görmekteyiz:

“Allah’a ve Resûlüne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harçayacakları bir şey bulamayanlara (sefere

*katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*²⁸⁴

Hastalık, güçsüzlük ve maddi imkansızlık gibi mazeretlerden dolayı sorumlu olmadıkları belirtilen kişiler, bu uyarıyla bırakılmıyorlar; istedikleri halde geri kaldıkları bir ibadetten dolayı içerisine düştükleri üzüntü ve psikolojik sıkıntıları da bizzat yüce Allah tarafından dile getirilerek manen rahatlamaları sağlanmaktadır: “Kendilerini bindirip (cepheye) sevk edesin diye sana geldikleri zaman, senin, “Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum” dediğin; bu uğurda harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur.”²⁸⁵

Yukarıdaki ayetle ilgili rivayetlerde, Hz. Peygamberin, savaşa katılmayı çok istedikleri halde mazeretlerinden dolayı katılmayanları, savaşa fiilen katılanlar gibi Allah katında sevapla mükafatlandırılacaklarına dair müjdelediği anlatılmaktadır.²⁸⁶

Kur’an’ın, insana değer veren ve bunu kendisine hissettiren yaklaşımı sadece mükellefiyetlerden bahseden yerlerde değil, aynı zamanda herhangi bir yükümlülüğü gücü yettiği halde yapmadığından dolayı pişmanlık duyan kimselere karşı da sergilediğini görmekteyiz.

İslam tarihinin meşhur Tebük savaşına katılmayıp sonra da pişmanlık duyan sahabelerle ilgili inen müjde

---

²⁸⁴ **Tevbe (9)**, 91

²⁸⁵ **Tevbe (9)**, 92

²⁸⁶ **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 2, s. 396

ayetinde bu yaklaşımın çok çarpıcı bir örneğini görmekteyiz: *“Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıklıkça sıkılmış, böylece Allah(ın azabın)dan yine ona sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.”*²⁸⁷

İçerisinde geçtiği surenin adının tevbe suresi olmasına da sebep olan yukarıdaki ayette, tevbesi kabul edilen üç sahabenin affedildiklerine dair müjdeli haber kendilerine gelmeden önceki süreçte yaşadıkları psikolojik sıkıntıya dikkat çekilerek, onların kusurlu halleriyle bile yüce Allah tarafından gözetildikleri, dikkate alındıkları, üzüntülerinin bir karşılık bulduğu kendilerine bildirilmektedir.

Bir yandan affedildiklerine dair müjde haberi, diğer yandan yaşadıkları sıkıntıların paylaşılması onların rahatlamalarına sebep olmuştu.²⁸⁸ Bu yakınlığı, ilgiyi, fark edilmişliği hissetmenin insana vereceği manevi hazzı, psikolojik rahatlığı, din eğitimcilerinin eğitim ortamında öğrencilerine yaşatacak bir birikime sahip olmaları gerekir.

Yüce Allah’ın kullarına olan yakın ilgisini anlatan ayetler arasında, daha önce Mescid-i Aksa’ya yönelik olan kıblenin Kabe’ye çevrilmesi sürecinde; *“Ey Nebi! Yüzünü sürekli olarak göğe doğru çevirdiğini görmekteyiz. Bak işte biz, arzu ettiğin kıbleye doğru seni*

---

²⁸⁷ **Tevbe (9)**, 118

²⁸⁸ **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 2, ss. 411 vd.

döndürüyoruz. Yüzünü Mescid-i Haram'a doğru döndür. Artık nerede olursanız olun o tarafa yönelerek namaz kılın."²⁸⁹ Ayetini gösterebiliriz.

Bu ayetin nazil olması sürecinde Rasulullah, kabenin değişmesi için vahyin gelişini bekliyor, Cibrilin gelişini gözetliyor ve Hz. İbrahim'in kiblesi olan Kabeyi temenni ederek dua ediyordu. Nihayet bu ayet nazil oldu.²⁹⁰

Müşriklerin peygamberimiz aleyhinde yürüttükleri iftira kampanyalarına karşı ise şu destekleyici mesajlar dikkat çekmektedir: *"Celalim hakkı için biliyoruz ki, söyledikleri laf seni cidden incitiyor. Bununla beraber onların yalancı dedikleri sen değilsin."*²⁹¹ *"Şimdi, ihtimal ki sen, "Ona bir hazine indirilseydi ya, veya beraberinde bir melek gelse ya! Diyorlar diye göğsün daralarak sana vahyolunanın bir kısmını bu sebeple terk edecek olursun; fakat sen sırf bir uyarıcısın, Allah ise her şeye karşı vekil!"*²⁹²

Ayetlerde ifadesini bulan psikolojik destek çerçevesinde Hz. Peygambere şu mesaj verilmiş oluyor: Böyle diyorlar diye insani bir duygu ve gayretin, sıkılıp çekinmesi ise tabii olmakla insanlık icabı senin de sıkılman ve bundan çekinmen mümkündür. Fakat sakın bırakma ve sıkılma, her ne vahyolunuyorsa bildir, onların dediklerine önem verme. Yüce Allah, Bu ifadelerle peygamberine teselli vermekte ve müşriklerin

---

²⁸⁹ **Bakara (2)**, 144

²⁹⁰ **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 1, s. 198, **Elmalılı**, Hak Dini Kuran Dili, C.1, s.420

²⁹¹ **En'am (6)**, 33

²⁹² **Hud(11)**, 12

kendisine vermeye çalıştığı eziyetten dolayı kalbinin daralmamasını istemektedir.²⁹³

Modern eğitimde, aynı mantık çerçevesinde, çocukların zihinsel gelişimlerine göre sınıflar oluşturmuş, her sınıfın bünyesine uygun programlar oluşturulmaktadır.²⁹⁴ İslamın temel prensiplerinden biri olan, kişinin gücü oranında sorumluk sahibi olacağı kaidesi, genel eğitimde olduğu gibi, din eğitiminde de önemli bir yol göstericidir.

1.4. Tedrici Metod

Kur'an'ın insanların idrak ve anlayış seviyelerini dikkate aldığı bir örneği ve yöntemi de ayetlerinin tedricen nâzil olmasıdır. İnsan gerçeğinden hareket eden Kur'an, tadrîcîlik ilkesini esas almıştır. Bunu, 23 yıllık bir süreç içinde insanlara ulaşması olayında gördüğümüz gibi, ifadelerinde ve uygulamalarında da görmekteyiz. Örnek olarak, içki yasağıyla ilgili takip edilen yöntemi verebiliriz. Konuyla ilgili olarak nazil olan ilk ayetlerde, kesin bir yasaklamadan çok, içkinin zararlarına dikkat çekilerek insanlar psikolojik olarak yıllardan beri süregelen bir alışkanlıklarından vazgeçmeye hazır hale getirilmekte idler.

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.” Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını

---

²⁹³ İbn-Kesir, Tefsir, C. 2, s. 455, Elmalılı, Hak Dini Kuran Dili, C.4, s.406

²⁹⁴ Alıçgüzel, İzettin, İlk ve Orta Dereceli Okullarda Öğretim, İst, 1979, s.188

soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı." Allah size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz."²⁹⁵

Bu ayet, içkinin kesin olarak haram kılınmasına insanları zihnen ve psikolojik olarak hazırlamaktadır.²⁹⁶

İnsanlarda bağımlılık yapmış olan böyle bir alışkanlığı tamamen terk etmeye hazırlayacak mahiyette, sarhoşken namaza yaklaşmamalarının emredildiğini görüyoruz:

*"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna-cünüp iken yıkanuncaya kadar namaza yaklaşmayın."*²⁹⁷

Emir ve yasaklarında insanların idrak seviyelerini ve yapabilme güçlerini dikkate alan Kur'an-ı Kerim, içkiyle ilgili belirli bir zemin oluştuktan sonra son noktayı aşağıdaki ayetlerle koyuyor. "*Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?*"²⁹⁸

Ayetlerden de anlaşıldığı gibi, İslam dininde sarhoşluk verici içkinin yasaklanması kademe kademe gerçekleşmiştir. Konuyla ilgili inen ilk ayette içkinin hükmündenn bahsedilmemektedir. Ama daha sona ine

---

²⁹⁵ **Bakara (2)**, 219

²⁹⁶ **İbn-Kesir**, Tefsir, C.1. s. 262

²⁹⁷ **Nisa (4)**, 43

²⁹⁸ **Maide (5)**, 90-91

ayetle peyder pey içkinin haram olduğuna dair hükmü pekiştirmişlerdir.²⁹⁹

Nitekim yukarıdaki ayetin nazil olmasıyla bütün İslam toplumunun tereddütsüz bir şekilde bu alışkanlığı terk ettikleri rivayet edilmektedir.³⁰⁰

1.5. Empatik Davranmanın Teşvik Edilmesi

Anlatım üslubunda ve ortaya koyduğu bütün prensiplerde, insanın psikolojik, biyolojik, akli ve fikri seviyesini dikkate alan Kur'an-ı Kerim'de, bireyler arası ilişkilerle ilgili belirlenen genel ilkelerden de empatik yaklaşım tarzının temelini oluşturan bir bakış açısını görmekteyiz.

Kur'an'ın ilk tebliğcisi ve İslam dininin de ilk öğretmeni olan Hz. Muhammed'in şahsında, bireyler arası iletişimi sürekli ve sağlıklı kılacak en temel psikolojik saik şu şekilde ortaya konmaktadır: *“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”*³⁰¹

Allah tarafından büyük bir rahmet ile yaratıldığı güzel yaratılış sayesinde Rasulullah onlara, yumuşak ve nazik davrandı. Tekdire, azarlamaya hak kazandıkları

---

²⁹⁹ Elmalılı, Hak Dini Kuran Dili, C.2, s.65

³⁰⁰ S. Nesai, 5537, E. Davud, 3670, İbn-Kesir, Tefsir, C. 2, s. 98

³⁰¹ Al-i İmran (3), 159

halde kusurlarını yüzlerine vurup da sert muamelede bulunmadı.³⁰²

Nitekim bir hadis-i şerifte, Hz. Peygamber'in "Allah bana farzları ikame etmeyi emrettiği gibi, insanları idare etmeyi de emretmektedir" buyurduğu nakledilmektedir.³⁰³

Bu ayette görüldüğü gibi, Peygamber dahil, insanlara bir şeyler vermek isteyen, onları eğitmek isteyen kişinin, insan psikolojisinden anlaması, onlara karşı anlayışlı davranması, katı kalpli olmaması, yapılacak olan işlere onların aktif katılımını sağlayacak tarzda davranması gerekmektedir.

Peygamberin onlarla müşaveresi, şanlarının ve payelerinin yükseltilmesini beraberinde getirir. Bu da onların muhabbetinin artmasına sebep olur. Müşavereye tenezzül edilmemesi ise bir tür hakareti içerir ki, bundan da kötü ahlak, çirkinlik ve kötü sözlülük meydana gelir. Bunun sonucu ise 'çevrenden dağılır giderlerdi' sözüyle belirtilmiştir. Bu bakımdan Peygamberin müşaveresi kalbi hoş etmeyi içerir.³⁰⁴

Yine peygamberimize hitaben yapılan bir uyarıyla, muhataba karşı ilgisiz davranmak, onu dinlememek, halinden anlamamak gibi empatik olmayan davranışlar konusunda çok keskin ifadelerle uyarılmaktayız:

"Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak, Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince;

---

³⁰² Elmalılı, Hak Dini Kuran Dili, C.2, s.410

³⁰³ İbn-Kesir, Tefsir, C. 1, s. 429

³⁰⁴ Elmalılı, Hak Dini Kuran Dili, C.2, s.410

Sen, ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırmiyorsun. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'an) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır."³⁰⁵

Hız.Peygamber, İslâm hakkında kendisinden bilgi almaya gelen kibirli bazı müşrik liderleriyle görüşürken sahabilerden gözleri görmeyen Abdullah b. Umme Mektûm gelerek, "Ya Resûlullah, bana öğüt ver" demişti. Hız. Peygamber çok meşgul olduğu için yüzünü ekşitip öteye dönmüş, yanındakileri dinlemeye devam etmişti. İşte bu sûre bu olay üzerine inmiştir.³⁰⁶ Âma olduğu için Rasulullah'ın yüzünü ekşittiğini görmemiş olsa bile, yüce Allah bir prensibi hatırlatmak adına peygamberini uyarmaktadır. Arayış içinde olan, ilgi bekleyen kişi dururken, ilgisizlerin peşine düşmek ve bunu ilgili kişiyi ihmal ederek yapmak tasvip edilen bir davranış değildir.

Ebeveyne karşı takınılması emredilen tavırla ilgili İsrâ Suresinde geçen ayetler de empatik yaklaşım açısından üzerinde durulabilecek bir örnektir: "Rabbim, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki:

---

³⁰⁵ **Abese (80)**, 1-12

³⁰⁶ **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 4, ss. 501-502

“Rabbim!, Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”³⁰⁷

Anne babasına karşı anlayışlı davranmaya çağrılan, insana kendi çocukluğunun hatırlatılması, bir anlamda yaşlanınca çocuklaşan ebeveyninin psikolojilerini daha iyi anlamasını sağlar. Başka bir ifadeyle, kişinin çocukluk halini düşünerek anne babasıyla empati kurmasını sağlar. Onların “çocukça” davranışlarını anlayışla karşılayabilmesinde çocukluk halini hatırlaması psikolojik bir destekleyicidir.

1.6. Empatik Düşündürme Yoluyla Eğitim

Kişinin kendisi üzerinde düşünmesi, kendi dışına taşmaya başladığı zaman, din eğitiminin asıl başladığı zaman olarak değerlendirilmektedir. Din eğitiminin sağlaması gereken geçiş, bencilliğin irdelenmesi, başkasını düşünmeye ve toplumsal sorumluluğu yüklenmeye hazırlanmaktır. Başka bir ifadeyle başkacılık, yani güzel ahlaktır.³⁰⁸

Literatürde ahlak gelişiminde empatinin rolüyle ilgili olarak kuramsal açıklamalar yapılmaktadır.

Hoffman ve Saltztein fiziksel olmayan psikolojik disiplini ikiye ayırmışlardır. Bunlardan birisi, sevgiyi esirgeme, diğeri de kanıt göstererek inandırma şeklinde tanımlanmıştır. Sevgiyi esirgeme dövmek gibi bir cezadır. Dövmeden farkı fiziksel olmayıp psikolojik olmasıdır. Çocukla konuşmamak, onu artık sevmediğini söylemek türünden davranışlar buna örnek verilebilir.

---

³⁰⁷ İsra (17), 23-24

³⁰⁸ Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s.30

Kanıt göstererek inandırmada ise çocuğun davranışının başkasını uğrattığı zarara çocuğun dikkati çekilir. Böylece çocuğun kendisini bir başkasının yerine koyması (empati yapması) sağlanmış olur. Başkasının acısına, üzüntüsüne kendisinin sebep olduğu fikri empatiyle birleşince yaptığı davranıştan ötürü kendisini suçlu hissetmesine, pişmanlık duymasına yol açar. Bu şekilde çocuk, kendi kendini cezalandırmaya yani iç kontrol (vicdan) geliştirmeye başlar.³⁰⁹

Kur'an-ı Kerim, muhataplarının, belirlediği yönde değişim ve gelişim gösterebilmeleri için, empatik düşüncelerini sağlayacak tarzda mesajlar sunmaktadır.

Peygamberlerden bahseden ayetlerde, onların dilinden kavimlerini böyle bir iç muhasebeye çağırın uyarılara rastlamaktayız:

*“Rasulleri onlara ‘Evet’ dediler; ‘biz, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değiliz ve lakin Allah kullarından dilediğine nimetini ihsan buyurur ve Alla’ın izni olmadıkça size bir sulta ve burhan getirmek haddimiz değildir ve hep Allah’a tevekkül etmelidir onun için müminler.”*³¹⁰

Bu ayet, bir önceki ayetteki ifadeyle “Siz de bizim gibi birer beşerden başka bir şey değilsiniz, bizi atalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz” sözlerine bir cevap mahiyetindedir.

Müşrikler demek istiyorlardı ki, bizler mücerred sözlerinize size nasıl tabi olalım! Peygamberler de,

---

³⁰⁹ Aydın, Arzu, age, s.13

³¹⁰ İbrahim (14), 11-12

muhataplarına kendilerinin de onlar gibi birer beşer olduklarını hatırlatarak, mucize göstermelerinin ancak Allah'ın izniyle olabileceğini muhataplarına anlatmış oluyorlar.³¹¹

*“De ki: ‘Ben sırf sizin gibi bir beşerim, ancak bana şöyle vahiy veriliyor: Hepinizin tanrısı, bir tanrıdır; onun için hep O’na doğrulun ve O’nun mağfiretini isteyin.”*³¹²

Bu ayetlerde dikkatimizi çeken birkaç husus bulunmaktadır. Her şeyden önce kavimlerinin ilk etapta muhalefetleriyle karşılaşan bütün peygamberlerin kavimlerine hitapla, kendilerinin de onlar gibi birer insan oldukları daha düne kadar iç içe yaşadıkları, aynı ortamları paylaştıkları hatırlatılarak, ilahi vahiy olmaksızın kendiliklerinden peygamberlik iddiasında bulunmalarının mümkün olmadığını kendi iç dünyalarında anlamları istenmektedir. Çünkü eğer, samimi bir şekilde vicdanlarının sesini dinleyecek olsalar ve kendilerini psikolojik olarak o peygamberlerin yerine koysalar, onların dürüst, yalan söylemeyen toplumlarının örnek şahsiyetleri olduklarını anlayacaklardır. İç muhasebe sayesinde, peygamberlerinden bekledikleri bir takım olağanüstülüklerin de anlamsız olduğunu kabul edeceklerdir.

İnsanları hayra ve iyiliğe teşvik eden Kur'an-ı Kerim, özellikle sosyal duyarlılıkla ilgili konularda, insanın elinde bulunan nimetlerin kendisine Allah tarafından verildiğini hatırlatarak başkalarıyla paylaşmasını istemektedir. İhtiyaç sahiplerine yardımcı olmakla ilgili Peygamberimizin şahsında bütün Kur'an

---

³¹¹ **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 2, s. 544

³¹² **Fussilet (41)**, 6

muhataplarının vicdanlarına seslenen Şu ayetler bu konuya verilebilecek güzel örneklerdendir:

*“O seni bir yetim iken (seçip) barındırmadı mı ve seni yol bilmez iken (seçip) yola koymadı mı ve seni bir yoksul iken (seçip) zengin etmedi mi? Öyle ise, amma yetime kahraetme ve amma saili (isteyeni veya soranı) azarlama! Fakat rabbinin nimetini anlat da anlat”!*³¹³

Yani sen de Rabbinin lütuflarına, nimetlerine karşı Őkrn belirtisi olmak üzere yetime sakın kahretme-zayıf görerek bakma, böylece onun hakkını iğnemeyesin. Çünkü yetimliği tattın ve hakkındaki ilahi ltfu gördün.³¹⁴ Sen yetim olduğun halde Allah seni nasıl koruduysa, sen de yetimi hor görüp azarlama; ona iyilimde bulun ve ona karşı hoşgörülü ol. Yine sen yol bilmez iken, Allah seni nasıl doğru yola iletmi ise sen de bilgilenmek maksadıyla soru soran kişiyi azarlama! Başka bir açıklamaya göre ise, Allah’ın zayıf kullarına karşı sert, mütekebbir ve katı kalpli olma!.. denmektedir.³¹⁵

Aynı konuyla ilgili başka bir ayette ise: *“Ey iman edenler! Gerek kazandıklarınızdan, gerek sizin için yerden ıkardıklarımızın temizinden infak edin. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız, kötüsünü vermeye yeltenmeyin. Biliniz ki, Allah (sadakalarınıza) muhtaç değildir ve hamde layık olandır.”*³¹⁶ Denilerek, kendimizi ihtiyaç sahiplerinin yerine koymamız ve ona göre muamelede bulunmamız istenmektedir.

---

³¹³ **Duha (93)**, 6-11

³¹⁴ **Elmahlı**, Hak Dini Kuran Dili, C.8, s.510

³¹⁵ **İbn-Kesir**, Tefsir, C. 4, s. 559

³¹⁶ **Bakara (2)**, 267

2. HZ. PEYGAMBERİN İNSAN İLİŞKİLERİYLE İLGİLİ TAVSİYELERİ, UYGULAMALARI VE EMPATİK ANLAYIŞI

Hız. Peygamberin ortaya koyduğu davet metodunda, Müslüman toplumun sevk ve idaresiyle ilgili uygulamalarında ve tavsiyelerinde empatik yaklaşımın özünü oluşturan unsurlarla ilgili ufuk açıcı yaklaşım tarzları görülmektedir. Söz konusu uygulamaları birkaç başlık altında incelemek mümkündür.

2.1. Bireysel Farklılıkların Dikkate Alınması

İnsanların, farklı huy ve karakterlerde olmasının doğallığına dikkat çeken Hız. Peygamberin uygulamalarında bu anlayışın dikkate alındığına dair örneklerle karşılaşmaktayız.

“Allah’ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabul eder de çayır ve bol ot yetişir. Bir kısmı da kurak olur. Suyu tutar da Allah, halkı onunla faydalandırır. Ondandır, hayvanlarını sularlar, ekin ekerler. Bu yağmur başka bir toprağa düşer ki, o düz ve kaypaktır. Ne suyu tutar, ne de çayır bitirir. Allah’ın dinini anlayıp da Allah’ın benimle gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip başkasına bildiren kimse ile (bunu duyduğu vakit kibriden) başını bile kaldırmayan ve Allah’ın benimle gönderilen hidayetini kabul etmeyen kimse işti böyledir.”³¹⁷

---

³¹⁷ Müslim, Fedail/ 15

Görüldüğü gibi Rasulullah, bir toprağa benzeterek insanlardaki bireysel farklılıklara işaret etmektedir. Bir eğitimcinin öncelikle bu gerçeği kabul etmesi eğitim ve öğretimde başarılı olması bakımından çok önemlidir.³¹⁸

İnsanların yaratılıştan sahip olabilecekleri farklılıklara dikkat çeken Hz. Peygamber; *“Herkeseye yaratılışına uygun işler kolaylaştırılmıştır.”*³¹⁹ İfadesiyle bu gerçeğe işaret etmiş ve Hz. Aişe’nin rivayet ettiği gibi, birine bir şey emredeceği zaman yapabilecekleri şeyleri emrederdi.³²⁰ Başka bir rivayette ise, *“Herkeseye derecesine göre davranın.”* Şeklinde tavsiyede bulunduğu belirtilmektedir.³²¹

Rasulullah’ın dikkat çektiği bu tabii farklılıklar ve ortaya koyduğu esaslar, eğitimcilerin üzerinde hassasiyetle durduğu, insanların sahip oldukları huy ve karakterlere göre yapılacak muamele ve onların eğitiminde takip edilecek metodun farklı farklı olacağı gerçeğiyle örtüşmektedir.³²²

2.2. Psikolojik Unsurların Dikkate Alınması

Hız. Peygamber’in muhatabını dikkate aldığına önemli göstergelerinden biri de onların psikolojik durumlarını dikkate alarak usanç ve bıkkınlık vermesin

---

³¹⁸ Fersahoğlu, Yaşar, age, s.580

³¹⁹ es-Suyuti, Camiu’s- Sağır,I,48

³²⁰ Buhari, İman/20

³²¹ Ebu Davud, Edeb/22

³²² Canan, İbrahim, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını No:192, Ankara, 1980

diye ashabına va'z ve irşadlarında onların istekleri ve bildirilenleri kabule hazır anlarını seçmesidir.

Bu konuyla ilgili rivayetlerde va'z ve irşad için günleri kolladığı ifade edilmektedir.³²³

Hız. Peygamber'in insan psikolojisini bu şekilde dikkate almasından dolayı, herhangi bir problemi, psikolojik kaygısı olanlar, din açısından herhangi bir endişeye kapılanlar, sorunlarını çekinmeden kendisine bildirir, onun rehberliği ve danışmanlığına göre bir yol izlerlerdi.

Bir sahabe Hız. Peygambere *“kalbimden öyle şeyler geçiyor ki, onu söylemektense yanıp kömür olmayı tercih ederim”* derken, diğer birisi *“Helak oldum ya Rasulullah! Bir suç işledim, bana yardımcı olur musun?”* Diye gelmiş, her biri için psikolojik durumlarına uygun şekilde rehberlik yapılmıştır.³²⁴

Rivayetlerde geçtiği şekliyle, oruçlu olduğu halde hanımıyla ilişkiye giren bir sahabe Peygamber efendimize gelerek, *“helak oldum ya Resulullah!”* diyerek halinden yakındı.

Resulullah:

- Sana ne oldu ki? diye sordu.

O kimse:

- Ya Resulullah, oruçlu iken hanımına yaklaştım, diye cevap verdi.

- Azad edecek bir köle bulabilir misin? Buyurdu.

Soran kimse:

- Bulamam, dedi.

---

³²³ **Buhari**, İlim/12

³²⁴ **Ebu Davud**, Zekat, 26; **Buhari**, Savm, 30

Resulullah:

- Öyle ise iki ay peşpeşe oruç tutmaya gücün yeter mi/ diye sordu.

O kişi:

- Gücüm yetmez, dedi.

Resulullah:

- Bu hurmayı al, yoksullara sadaka olarak dağıt, buyurdu.

Soran kişi:

- Benden fakir bir yoksula mı vereceğim ya Resulullah! Allah'a yemin ederim ki, Medine'nin karataşlı iki nahiyesi arasında benim ailemden daha fakir bir aile yoktur, dedi. Bunun üzerine Nebi (a.s) dişleri görülünceye kadar güldü.

Sonra da:

- Haydi bu hurmayı al, ailene yedir buyurdu.³²⁵

Yeni Müslüman olduğu için namazda konuşulmaması gerektiğini bileyen Muaviye b.el-Hakem, cemaatle namaz kılındığı bir sırada aksıran birisine “yerhamukellah” deyince, bu yersiz konuşmasından dolayı herkes ona sert sert baktı; Muaviye şaşırmişti: “Eyvah mahvoldum! Ne bakıyorsunuz ya hu, ben ne yaptım?!” deyince, bu defa namaz kılanlar onu susturmak için elleriyle bacaklarına vurmaya başladılar. Muaviye, Müslümanların kendisini susturmak istediklerini anlayarak sustu ve işin sonunu heyecanla beklemeye başladı.

Hadiseyi anlatan Muaviye diyor ki, “*Anam babam Resulullah'a feda olsun. Ne ondan önce, ne de sonra Resul-ü Ekrem kadar güzel öğretim yapan bir muallim*

---

³²⁵ **Sahihi Buhari**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayımı, 8.Baskı, 6.Cilt, Hadis No:918, s.275

görmedim. Beni ne azarladı, ne dövdü, ne de sövdü, namaz bitince şunları söyledi:

“Namazda dünya kelamı konuşulmaz. Namaz, tesbih, tekbir ve kıraat-ı Kur’an’dan ibarettir.”³²⁶

Mescid adabıyla ilgili başka bir rivayette ise, mescidin duvarına idrarını yapan bedeviye, orda bulunan herkes kızmış, ceza vermek istemiş ama Peygamberimiz ceza vermeyi engellemiştir. Kirlenen yerin bir kova suyla temizlenmesini salık vermiştir.³²⁷

Kendisi bütün uygulamalarında insan psikolojisine dikkat eden Hz. Peygamber, uyarı ve nasihatlarıyla da bu konuda hassas davranılmasını istemiştir. İsrail oğullarıyla ilgili O’nun dilinden anlatılan ibret verici bir olayda bu konunun ne kadar önemli olduğu ortaya konmaktadır.

Rivayete göre, kötü bir çevrede yetiştiği için hayatı boyunca öldürmeyle, cinayetle uğraşan bir adamın hikâyesi şöyledir: “İsrail oğullarından bir adam vardı, 99 kişiyi öldürmüştü. Sonra pişman olarak durumunu tashih için fikrini alacağı birisini aramaya koyuldu. Bir rahibe gelip tevbesinin kabul olup olmayacağını sordu. Rahipten “*Kabul olunmaz*” cevabını alınca onu da öldürüp soruşturmasına devam etti. Ona başka bir alimi tavsiye ettiler. Alime gelip “*100 kişi öldüren birisinin tevbesi kabul edilir mi?*” diye sordu. Alim: “*Elbette, tevbesinde Allah’la onun arasına kim engel olabilir Yalnız sen, Allah’a ibadet edilen, Salih kulların yaşadığı falanca köye git ve orada Allah’a ibadet et. Sakın kendi memleketine dönme! Senin memleketin gerçekten berbat*

---

³²⁶ Müslim, Mesacid,33; Ebu Davud, Salat,167; Nesai, Ticaret,67

³²⁷ Buhari, Abdest, 159

bir yer, kötülük yurdu!..” dedi. Bunun üzerine adam, o köye yöneldi. Rivayetin devamında adamın o köy yolunda vefat ettiği ama samimi yönelişinden dolayı affedildiği anlatılmaktadır.³²⁸

Yukarıda anlatılan örnek uygulamalarda ve hikâyede görüleceği gibi, insanların psikolojik durumlarını, içinde buldukları ruh halini dikkate almayınca o insanları kazanmak istediğimiz yöne yöneltmek oldukça zordur.

Karşımızdaki cani bir insan da olsa eğer yaptığından pişmanlık duymaya başlamışsa ve durumunu düzeltmeye çalışıyorsa bizim o kişiye umut/ümit vermemiz gerekmektedir.

Aksi taktirde, işlediği cinayetlerin listesinin daha da kabarmasına sebep olabiliriz. Oysa eğitimcinin başarısı kaybettirdikleriyle değil, kazandırdıklarıyla ölçülür.

Hz. Peygamberin insanları kazanma duygu ve gayreti o kadar fazla idi ki, farz bir ibadeti yarıda bırakarak muhatabı ile ilgilendiği dahi olmuştur.

Nitekim, bir gün Cuma hutbesini okuduğu esnada bir zat gelip İslam Hakkında bilgi istemiş, bunun üzerine hutbeyi yarım bırakarak inmiş, o kişiyle meşgul olmuş, yeterince tebliğde bulunduktan sonra tekrar minbere çıkmış ve hutbesine devam etmiştir.³²⁹

İnsanlar, Hz. Peygamber’in muhatabını dikkate alan, onu rahatlatan ve güven veren yaklaşımı dolayısıyla içlerinde geçirdikleri her türlü duygu ve düşüncüyü

---

³²⁸ **Buhari**, Enbiya-54; Müslim, Tevbe-46

³²⁹ **Müslim**, Cuma-60; **İbn Hanbel**, V, 80

onunla rahatlıkla paylaşabiliyorlar ve sorunlarıyla ilgili tatmin edici cevaplar alabiliyorlardı.

Bir gün huzuruna bir delikanlı girmiş ve zina etmek istediğini söylemişti. Orada bulunanlar, hayretler içinde genci ayıplamaya, terslemeye, hatta bağışmaya başladılar. Rasulullah ise, müşfik bir sesle “*Yaklaş*” buyurdular. Sonra onu dizi dibine oturtup sordular: “*Annene zinanın yapılmasını ister misin?*” Genç “*Yoluna kurban olayım, hayır, istemem ya Resulullah!*” diye cevap verdi. Hz. Peygamber: “*Diğer insanlar da anneleriyle zina yapılmasını arzu etmezler.*” Buyurup tekrar sordular: “*Peki kızın için böyle bir şey düşünüür müsün?*” Genç: “*Olmaz, Ya Resulullah*” dedi. Diğer insanların da kızları için zinadan tiksineceklerini belirtti ve aynı şekilde birer birer kız kardeşi, halası ve teyzesi için de sorusunu tekrarladı; aldığı cevaplar üzerine, insanların da bu mahremleri hakkında zinaya razı olmayacaklarını ifade ettikten sonra elini gencin göğsüne koyarak: “*Ya Rabbi, bunun günahını bağışla, kalbini temizle ve fercini muhafaza buyur!*” diye duada bulundu. Genç tam manasıya ikna olmuş, aklı varmış ve huzura kavuşmuş olarak oradan ayrıldı; bir daha da herhangi bir kötülüğe teveccüh etmedi.³³⁰

Bu örnek olayda dikkatimizi çeken bir başka yön de, delikanlının içine düşmek üzere olduğu yanlış davranıştan empatik düşündürülerek vazgeçirilmesidir. Hz. Peygamber’in sorduğu sorularla kendisini başkalarının yerine koyan delikanlı yapmayı düşündüğü fiilden vicdanen rahatsızlık duyarak vazgeçmiştir.

---

³³⁰ İbn Hanbel V, 256

İnsanlara verdiği öğütlerde ve eğitici bütün uygulamalarında insan psikolojisini dikkate aldığı görülen Hz. Peygamber'in birebir insan ilişkilerinde de bu tür unsurlara dikkat ettiğini görmekteyiz. Aile hayatındaki örnek uygulamasını göstermesi bakımından Hz. Aişe'nin anlattığı şu hadise manidardır.

Hz. Aişe anlatıyor: Rasulullah (s.a.v) bana: *“ben senin benden memnun olduğunu ve bana kızgın olduğunu bilirim.”* Dedi. Ben de: *“Bunu nereden bilirsin?”* dedim: *“Bak, benden memnun olduğun zaman “Muhammed'in Rabbine yemin olsun” dersin. Eğer kızgın isen: “İbrahimin Rabbi'ne yemin olsun” dersin.* Buyurdu. Ben de *“Evet doğru Ey Allah'ın Rasulü, ama ben ancak senin (şahsına değil) ismine küsebilirim”* dedim.³³¹

İnsanı yakından ve doğru bir şekilde tanıma, anlama özelliğine sahip olan Hz. Peygamberin bu özelliği sadece aile hayatında değil, her şeyiyle hayatı paylaştığı bütün arkadaşlarıyla ilgili çarpıcı uygulamaları beraberinde getirmiştir:

Ebu Hureyre anlatıyor: “çok şiddetli bir açlığa düştüm, derken Ömer b. Hattab karşıma çıktı. Kendisinden Allah'ın kitabından ayet okumasını istedim, o da evine girdi ve bana okudu, arkasından fazla uzak olmayacak şekilde yürüdüm, açlık ve bitkinlik nedeniyle yere düştüm. Derken bir de ne göreyim, Rasulullah (s.a.v) başımın ucunda ayakta durmaktadır. “Ebu Hureyre” buyurdu: “Buyur emret Ey Allah'ın Rasulü” dedim.

Elimi tutup beni ayağa kaldırdı, halimi anlamıştı, hemen beni evine götürdü, benim için büyükçe bir kap süt istedi,

---

³³¹ S. Buhari, Nikah /1864, C.2. s.682

sütü içtim sonra: “Ey Ebu Hureyre, haydi bir daha iç.” Buyurdu. Ben de bir daha içtim, sonra: “Bir daha” buyurdu, ben de bir daha içtim, nihayet karnım ok gibi dümdüz oldu. Akabinde Ömer’le karşılaştım, kendisine halimi anlattım: “Benim bu halim için Allah, senden daha layık birisini görevlendirdi. Allah’a yemin olsun ki senden daha iyisini okumasını bildiğim halde bana Kur’an okumanı istemiştim” dedim. Ömer: “Allah’a yemin olsun ki seni evime koyup almış olmam bana kızıl develere sahip olmamdan daha sevimlidir.” dedi. demiştir.³³²

Örnek olayda görüldüğü gibi, açlığını anlayacak ve kendisine bu konuda yardımcı olacak birisini arayan Ebu Hureyre’nin sıkıntısını, kendisi dile getirmediği halde onun beden dilinden anlayan Hz. Peygamber anlamış ve Ebu Hureyre’nin beklediği tavrı ona karşı göstermiştir.

Bir insanı doğru bir şekilde anlamak ve anlaşıldığını ona en doğru şekilde iletme, ardından da ihtiyaç duyduğu ilgiyi ondan esirgememek yani empatik davranış örneği sergilemek, insan ilişkilerinde başarılı olmanın pratik bir örneğini Hz. Peygamberin şahsında görüyoruz.

İnsan psikolojisini dikkate alan Hz. Peygamber’in bu konudaki hassasiyetini gösteren diğer bir örnek de, gece vakti hanımıyla beraberken dışarıda karşılaştığı iki sahabeye, yanındakinin eşi olduğunu izah ederek, onların aklına herhangi bir soru işareti gelmesine fırsat vermememe duyarlılığıdır:

---

³³² S.Buhari, Yemek /1884. C. 2. s.689

Hz. Peygamberin hanımı Safiye (r.a)'ın anlattığına göre; kendisi Ramazanın son on gününde mesciddeki itikafında (geceleyin) Rasulullah (s.a.v)'ı ziyarete gelmiş ve bir müddet yanında konuştuğundan sonra geri dönmek için ayağa kalkmış, Rasulullah (s.a.v) de onu uğurlamaya kalkmıştı. Nihayet Ümmü Seleme'nin kapısının yanındaki mescid kapısına geldiklerinde Ensardan iki kişi uğramış ve Rasulullah (s.a.v)'a selam vermişler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) onlara: "Biraz durun, bu yanımdaki kadın (hanımım) Safiye Binti Huyey'dir" demiştir. Bu şekildeki tutum kendilerine ağır gelmiş ve yadırgayarak: "Subhanallah, Ey Allah'ın Rasulü?" demişler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v): "Şüphesiz, şeytan insanda kanın ulaştığı yere ulaşır. Bu nedenle ben sizin kalbinize bir şeyler atmasından endişe ettim." buyurmuştur.³³³

2.3. Yapabilme Gücünün Dikkate Alınması

Mükellefiyetlerin yerine getirilmesinde Hz. Peygamber, insanların yapabilme gücünü temel bir kriter olarak hep göz önünde bulundurmuştur. Özellikle namaz gibi sürekliliği olan ibadetlerde insanların hastalık, zayıflık, acil durum gibi sorunlarının dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Konuyla ilgili birkaç örnek verebiliriz.

"Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü, falan kimsenin bize çok uzatması nedeniyle(cemaatle) namazı kaçıyorum" dedi.

Hz. Peygamber (s.a.v)'i vaaz verirken bu günkü kadar çok kızdığın görmedim, kendisi:"Ey insanlar! Sizler nefret ettiriyorsunuz. Kim halka namaz kaldırırsa

---

³³³ S. Buhari, Oruç /982. C.2s.330

*hafif tutsun. Çünkü içlerinde hasta, zayıf ve işi olan var!..” buyurdu.”*³³⁴

Başka bir Hadis-i Şerifte, Hz. Peygamber (s.a.v):
“Ben namazı uzun tutmak isteyerek namaza kalkarım ama çocuk ağlaması duyarım da annesine zorluk çıkarmak istemediğimden dolayı namazımı kısa tutarım”³³⁵ buyurmuştur.

İmran b. Husayn (r.a) : “Bende basur vardı. Hz. Peygamber (s.a.v)’e namazımı sordum:”Ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak, ona da gücün yetmezse yan yatarak kıl”³³⁶ demiştir.

Bir keresinde Hz. Peygamber mescide girmiş ve iki direk arasına gerilmiş bir ip görmüştü bunun üzerine: “Bu ip de nedir? Buyurdu. (Hz. Peygamberin kızı Zeyneb’i kastederek): “Bu Zeyneb’in ipidir. (Namaz kılariken) yorulduğunda buna tutunur.” Dediler. Hz. Peygamber (s.a.v): “Hayır böyle yapmayın, çözün onu. Biriniz dinç olduğu sürece namazını kılsın yorulduğunda da otursun”³³⁷ buyurdu.

2.4. Eğitim ve Öğretimde Uygun Zaman

İnsanların yapabilme gücünü bütün uygulamalarında dikkate alan Hz. Peygamber, eğitim ve öğretim çalışmalarında da insanların eğitim ve öğretime müsait olacakları uygun zaman ve zeminleri her zaman gözetlemiştir.

---

³³⁴ Sahihi Buhari İlim /79 C.1, s.49

³³⁵ Sahihi buhari Ezan /420. C.1, s.155

³³⁶ Sahihi Buhari, Namaz /587 C.1, s.208

³³⁷ Sahihi Buhari, Namaz /609 C.1, s.215

Bu konuda bütün eğitimcilere ışık tutacak, “kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”³³⁸ Kriterlerini ortaya koyduğu gibi, vaaz ve öğüt vermek için de, insanlar sıkılıp usanmasın diye uygun zamanları kollardı.³³⁹

2.5. İnsanların Bilgi ve İdrak Seviyesinin Dikkate Alınması

İnsanlarla olan ilişkilerde peygamberlerin ortak tavırlarını Hz. Peygamber’in şu hadisi ortaya koymuştur:

“Biz Peygamber zümresi, halkı kendi (esas) menzil ve mevkilerine indirmekle memur olmuşuzdur (Kimseye seviyesinin üstünde söz söylemeyiz) Onlara akıllarının erdiği kadar hitabetmek emrini almışızdır.”³⁴⁰

Benzer anlayış ve tavrın herkes tarafından gösterilmesinin gerekliliğini yine O’nun şu hadislerinden anlıyoruz:

“Halka anladıkları (ve akılları erdiği şekilde konuşunuz, anlayamadıkları, şekilde ve seviyelerinin üstünde hitap etmek suretiyle) onların Allah’ı ve Resulünü tezkib etmelerini arzu eder misiniz?”³⁴¹

“İnsanlara akıllarının alacağı kadar konuşunuz”³⁴²

---

³³⁸ Sahihi Buhari, İlim / 62. C.1, s.45

³³⁹ Sahihi Buhari, İlim / 63. C.1, s.45

³⁴⁰ Ebu Davud, Edeb/ 23

³⁴¹ Ebu İshak, İbrahim b. Musa b. Musa el Kırnati eş-Şatıbi; el-Muvafakat fi usulî’l Ahkam; (thk: Abdullah Draz), Beyrut, ts, C.I, s.87

³⁴² Acluni, Keşful Hafa, I, 225

“İnsanlara bilgi seviyelerine göre konuşunuz”³⁴³

İnsan ilişkilerinde takınılması gereken tavırla ilgili temel prensibi ortaya koyan peygamberimizin uygulamalarında da bu konuyla ilgili dersler alınacak mesajlar bulunmaktadır.

Bir gün Ensardan birisinin bahçesindeki hurma ağacını taşıyan Rafi b. Amr'ı bahçe sahibi yakalayarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirmişti. Peygamber Efendimiz Rafi'ye: *“Yavrucuğum, niçin ağaçları taşıyorsun?”* diye sorunca, Rafi; *“Aç idim ya Resulullah, karnımı doyurmak için taşladım!”* cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamberimiz; *“yavrum, bir daha acıkırsan ağaçları taşıma, altına düşenleri al, ye!..”* buyurdu. Sonra da Rafi'nin başını okşayarak, *“Allahım, bu yavrunun karnını doyur!..* diye ona dua etti.³⁴⁴

Rivayette görüldüğü gibi, Peygamberimiz hakkında şikayet gelen çocuğu öncelikle yetişkin yerine koyup savunmasını alıyor. Böyle bir davranışa iten sebebi bizzat onun dilinden öğrendikten sonra, kuru kuruya bir yasaklama yerine, açlığını giderebileceği ve hurma sahibini de zarara uğratmayacak bir alternatif sunarak bir daha ağaçları taşılamamasını salık veriyor. Çocuğun seviyesine uygun bir tavırla kendisine yaklaştığını görüyoruz.

Hz. Peygamber, insanların bilgi ve idrak seviyelerini dikkate aldığı gibi, kendisine sorulan sorulara karşı da muhataplarının idrak seviyelerini,

---

³⁴³ **Buhari**, İlim/ 45

³⁴⁴ **İbn. Mace**, Ticarat/ 67; **Ebu Davud**, Cihad/ 86, **Tirmizi**, Büyü' / 54

psikolojik ve fizyolojik durumlarını dikkate alırdı Aşağıda aktarılan rivayetlerde görüleceği gibi farklı kişilerin sorduğu aynı soruya, soran kişinin durumuna göre, değişik cevaplar verdiği görülmektedir.

Mesela, “*hangi amelin daha üstün olduğuyla ilgili*” farklı zamanlarda, farklı ortamlarda ve değişik kişilerce sorulan sorulara şu yanıtları vermiştir:

- “*Ey Allahın Resulü, hangi Müslüman en üstündür?*” Dediler. O da: “*Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu / kurtulduğu kimsedir*” buyurdu.³⁴⁵
- Bir kimse Hz. Peygamber (s.a.v)’e “*hangi İslam (davranışı) en hayırlıdır*” diye sordu?O da: “*Yemek yedirmen, tanıdığına tanımadığına da selam vermendir*” buyurdu.³⁴⁶
- Ebu Hureyre anlatır: “*Rasulullah (s.a.v)’e hangi amelin daha değerli olduğu soruldu. “Allah’a ve Resulüne iman etmek*” buyurdu. “*Sonra hangisi*” denildi. “*Allah yolunda cihad*” buyurdu. “*Sonra hangisi?*” denildi. “*Kabul olunmuş hac*” buyurdu.³⁴⁷
- Abdullah b. Mes’ud (r.a) anlatır: “*Hz. Peygamber (s.a.v)’e: “Hangi amel Allah’a daha sevimidir? Diye sordum: “vakti üzere olan namazdır.”*” Buyurdu. “*Sonra hangisidir?*” demiş: “*Sonra da anne ve babaya iyi davranmaktır.*” Buyurmuştur. “*Sonra hangisidir?*” demiş., “*Allah yolunda cihaddır.*” buyurmuştur.³⁴⁸

---

³⁴⁵ Sahihi Buhari, İman/ 11, C. 1, s.28

³⁴⁶ Sahihi Buhari, İman/12, C. 1, s.29

³⁴⁷ Sahihi Buhari, İman/ 25, C.1, s.32

³⁴⁸ Sahihi Buhari, Namaz vakitleri/ 329, C.1, s.131

- Ebu Zer (r.a) anlatır: Hz. Peygamber (s.a.v)'e :
“Hangi amel daha değerlidir?” diye sordum:
“Allah’a iman etmek ve Allah yolunda cihad etmek.” Buyurdu.
“Hangi köleyi azad etmek daha değerlidir?”
dedim: “Fiyatı en yüksek, sahibinin yanında en değerli olan.” Buyurdu. “Eğer bunu yapmaz isem?” dedim: “Sanatkâra yardım edersin, yahutta elinden iş gelmeyen beceriksizin işini yapıverirsin.” Buyurdu: “Bunu da yapmazsam?”: “Kötülükten insanları (rahat) bırakırsın, bu da nefsin için verdiğin bir sadakadır” buyurdu.³⁴⁹
- Ebu Said el Hudri anlatır: “Ey Allah’ın Rasulü, hangi insan daha üstündür?” denildi, Rasulullah (s.a.v): “Allah yolunda canı ve malıyla cihad eden mümin kimsedir” buyurdu: “Sonra kimdir?” dediler: “Allah’tan sakınan ve insanları şerrinden emin bırakan, vadilerden bir vadi içerisindeki mü’min kimsedir” buyurdu.³⁵⁰

2.6. Sosyal Duyarlılığın ve Diğergâmlığın Tavsiye Edilmesi

Hz. Peygamber’in oluşturduğu İslam toplum modelinde toplumu oluşturan bütün fertler, toplumsal sorunlarla ilgilenmekle yükümlüdürler. İnsanları, içinde yaşadıkları toplumun her türlü sorunuyla ilgilenmeye, çevresiyle barışık bir hayat yaşamaya çağıran bir çok tavsiye ve emirle karşılaşmaktayız.

---

³⁴⁹ Sahihi Buhari, Köle Azad Etme/ 1140, C.1, s.381

³⁵⁰ S.Buhari, Cihad ve Siyer/ 1204, C.1, s.412

Müslümanları bir vücudun organları gibi gören, kendi nefsi için istediğini kardeşi için de istemeyi imandan gelen bir sorumluluk olarak değerlendiren ve kendimize yapılmasını istemediğimiz bir şeyi başkasına yapmamayı emreden öğretilerle oluşturulan bir toplumda insanların birbirine karşı empatik davranması, birbirlerini dikkate alması daha kolay olacaktır. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmaktadır: *“Müslümanın Müslüman üzerinde altı tane hakkı vardır:*

- *Onunla karşılaşınca selam vermesi.*
- *Davetine icabet etmesi.*
- *Nasihat isteyince ona nasihat etmesi.*
- *Aksırınca onun için Allah'tan rahmet dilemesi.*
- *Hastalanınca onu ziyaret etmesi.*
- *Ölünce cenazesine katılması.*³⁵¹

Hadis-i Şerifte sıralanan mükellefiyetlerin hakkıyla yerine getirildiği bir toplumda yaşayan her fert, empatik yaklaşımın öneminden bahsederken üzerinde durulduğu gibi, insan yerine konulmanın, değerli ve önemli bir varlık olduğunu, çevresindeki insanlarca önemsendiğini hissederek hayata daha olumlu yaklaşacak ve yalnız olmadığını hissedecektir.

Ebu Hureyreden rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.s) buyurdu ki;

*“Rızkının genişlemesini ve ömrünün uzamasını (bereketlenmesini) isteyen sıla-i rahim yapsın.”*³⁵²

---

³⁵¹ **es- San'ani**; Muhammed Emin, Sübülü-s Selam Şerhu Buluği'l Meram min Cem'i edilletil Ahkam, IV. C, 1354. Hadis, 1. bas. Beyrut, 1991, s.275; **Sahihu Müslim**, Selam/ 162; **Ebu Davud**, Edeb/ 503.

İnsanlar arası ilişkilerin sürekli ve kesintisiz bir şekilde devam etmesini isteyen Peygamberimiz, bir müslümanın üç günden fazla bir kardeşiyle küs durmasının helal olmadığını belirterek, küs durumda olanların en hayırlısının diğerine öncelikle selam verip küslük durumunu sona erdiren kişi olduğunu ifade etmektedir.³⁵³

Yardımlaşma ve dayanışmayı Müslümanlığın bir gereği olarak değerlendiren Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır:

*“Her kim bir müslümanın dünyalık herhangi bir sıkıntısını giderirse Allah da o kimsenin kıyamet günü sıkıntılarında bir sıkıntısını giderir. Her kim zor durumda olan birisinin zorluğunu kolaylaştırırsa, Allah da o kimseye dünya ve ahirette kolaylık verir. Her kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da onu dünya ve ahirette örter. Kul kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah da ona yardım eder.”*³⁵⁴

Çevremizdeki insanlara karşı diğergâmlık göstermeyi İslâmi bir sorumluluk olarak değerlendiren Hz. Peygamber’in bu konudaki tavsiyeleri toplumsal hayatın neredeyse bütün alanlarını kapsamaktadır. Söz konusu tavsiyelerden bazılarını örnek olarak aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

---

³⁵² **es-San’ani**, Sübülü-s Selam, IV, 1370; Sahihi Buhari, Edeb /415

³⁵³ **es-San’ani**, Sübülü-s Selam, IV,1377; **S. Buhari**, Kibir ve Sıla/ 8; **Tirmizi**, Kibir ve Sıla/ 1932; Müsnedü Ahmed, I/ 176

³⁵⁴ **es-San’ani**, Sübülü-s Selam, IV/ 1381; **S. Müslim**, Zikr ve’d Dua/ 2699

i. Karşılıklı yardımlaşmayla ilgili hiçbir iyiliği küçük görmemek gerektiğini belirten Peygamberimiz; *“Hiçbir iyiliği küçük görme! Kardeşini güler yüzle karşılamam dahi olsa!”*³⁵⁵ buyurarak konunun ehemmiyetini gözler önüne sermektedir.

Diğer bir Hadislerinde ise, *“sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (tam bir şekilde) iman etmiş olamaz”*³⁵⁶ buyurmuşlardır.

ii. *“Müslüman müslümanın kardeşidir, ona haksızlık etmez, onu haksızlığa da bırakmaz. Kim kardeşinin bir ihtiyacında bulunursa Allah da onun ihtiyacında bulunur. Kim müslümanı bir üzüntü ve sıkıntıdan kurtarırsa Allah da onu kıyamet gününün üzüntü ve sıkıntılarında bir üzüntü ve sıkıntıdan kurtarır. Kim müslümanı örterse Allah da kıyamet günü onu örter.”*³⁵⁷

iii. *“Komşu, komşusunun direğini evinin duvarına koymasına karşı çıkmamın”*.³⁵⁸

iv. *“Düşman eline düşmüş Müslüman esiri zorda kalmıştı kurtarınız, açığı doyurunuz, hastayı ziyaret ediniz. Birbirinize kızmayınız, birbirinize hasetlik yapmayınız. Birbirinize arkanızı dönmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz. Hiçbir Müslümana üç günden fazla kardeşine küsmesi helal olmaz”*.³⁵⁹

---

³⁵⁵ **es-San'ani**, Sübülü-s Selam, IV/1379; **S. Müslim**, Birr ve's Sıla/ 2626

³⁵⁶ **Sahihi Buhari**, İman/13,C.1, s.29

³⁵⁷ **Sahihi Buhari**, Muamelat/ 1115, C. 1, s.374

³⁵⁸ **Sahihi Buhari**, Muamelat/ 1125, C.1, s.376

³⁵⁹ **Sahih-i Buhari**, Adab/ 2031,C.2, s. 729

Müslümanın toplumsal sorumluluklarıyla ilgili olarak bir kısmını aktardığımız hadislerden ve Hz. Peygamberin uygulamalarından anlaşılıyor ki, her müslüman çevresindeki insanlarla hayatı bir bütün olarak paylaşmak zorunda ve insanların herhangi bir sıkıntısına karşı duyarsız/ilgisiz kalma hakkına sahip değildir. Fiili yardım ve desteğin yanında psikolojik açıdan önemli olan selamlaşma, güler yüzle karşılama, küs durmama gibi sorumluluklar insanların toplum içinde yalnızlık çekmemesi için önemli faktörlerdir. Bir çok uzmanın da dikkat çektiği gibi, bir insanı muhatap olarak kabul etmemek, selamı sabahı keserek o insanı yalnızlığa itmek, adeta '*sen yoksun, değersizsin*' muamelesine tabi tutmak bir insana verilebilecek en ağır cezalardan daha ağırdır. Özellikle modern toplumların temel bir problemi olarak dile getirilen kalabalıklar içinde yalnızlık sorunu karşısında Hz. Peygamber'in İslam toplumu için önerdiği bu tür sorumlulukların önemi bir kat daha artmaktadır.

Karşılıklı dayanışma, yardımlaşma ve hayatı paylaşma anlayışı toplum hayatının bütün alanlarında olduğu gibi eğitim açısından da hayati öneme sahip unsurlardır. Özellikle din eğitimcilerinin, bir eğitimci olarak Hz. Peygamber'in insana yaklaşımını bu gözle baştan sona incelemeleri gerekmektedir.

Bu çalışmanın esasını oluşturan empatik yaklaşım açısından konuya baktığımızda, bir din eğitimcisinin öğrencilerine karşı empatik yaklaşım sergileyebilmesinde Hz. Peygamberin tavsiye ettiği kriterlerin oluşturduğu anlayış zenginliğine ihtiyaç vardır.

Bu anlayış sayesinde din eğitimcisi, öğrencisini her yönüyle tanıması gerektiğine, her öğrencinin farklı huy karakter ve idrak seviyesine sahip olacağına, her öğrencinin bir insan olarak değerli ve önemli olduğuna, öğrenciyi bütün yönleriyle tanımının gerektiğine, öğrenciyi anlamadan/tanımadan ona bir şeyler vermenin zor olduğuna ve onun eğitim sürecine aktif katılımının şart olduğuna inanır. Öğrencisine bu anlayışla yaklaşır; *'onun yerinde ben olsaydım nasıl davranırdım'* ölçüsünü daha etkili bir şekilde uygular.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETMENLERİNİN EMPATİK BECERİ DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ

1. EMPATİK BECERİNİN ÖLÇÜLMESİ

Empatik becerinin ölçülmesiyle ilgili literatürde değişik yöntemlerden bahsedilmektedir. Farklı meslek gruplarının empatik yaklaşım düzeylerini ölçmek amacıyla uygulanan ölçeklerden elde edilen neticeler değişik açılardan yorumlanmıştır.

Empatinin ölçülüş biçimindeki farklılıkların temel sebebi, empatinin nasıl tanımlandığıyla yakından ilgilidir. Empatinin tanımından bahsederken üzerinde durduğumuz gibi, tarihi süreç içerisinde empatinin tanımında yeni unsurların eklenmesiyle önemli değişiklikler olmuştur. Empatinin tanımında yaşanan bu değişim, empatinin ölçülüş şeklinde de değişiklikler olmasına yol açmıştır. Tarihi süreç içerisinde bu konuda yaşanan gelişmeleri birkaç madde halinde özetleyebiliriz.

- a) Rogers öncesi: Rogers öncesi empati, insanların birbirlerinin kişilik özelliklerini kestirebilme yeteneği olarak tanımlandığından, empatik becerinin ölçülmesi bir tür algı ölçümü niteliği taşıyordu. Bu yaklaşım çerçevesinde empatik beceriyi ölçmek için; terapist hasta ile birkaç oturum görüştüktan sonra, hastanın nasıl cevaplayacağı konusunda tahminde bulunarak bir kişilik envanteri cevaplar. Daha sonra aynı

envanteri hasta doldurur. Terapistin envantere verdiği cevaplar ile hastanın cevapları arasındaki tutarlılık miktarı, terapistin empati becerisinin göstergesi kabul edilirdi.³⁶⁰

- b) Empatinin ölçülmesinde ikinci yaklaşım, empati kurma becerisinin kişiliğin bir boyutu olarak ele alındığı bu yaklaşımda kişinin bir tür empati kurma potansiyeli araştırılmaktadır. Bu yaklaşımda empatik kişinin özelliklerin ifade eden maddeler seçilerek bir empati ölçeği oluşturulmaya çalışılmıştır.³⁶¹
- c) Empati ölçümü konusundaki üçüncü grup yaklaşım Rogers'ın tanımını esas alan tasniftir. Bu gruba giren ölçümlerde, bir kişinin, karşısındaki kişinin belli bir konudaki duygu ve düşüncelerini ne ölçüde doğru anlayabildiği, onun hissettiklerini ne ölçüde hissedebildiği belirlenmeye çalışılır. Bu yaklaşım doğrultusunda yapılan ölçümler dört ana grupta incelenmektedir.
  - i. Terapi ortamında terapist-hasta etkileşimi kaydedilir. Daha sonra bir grup hakem, bu etkileşim sırasında terapist tarafından hastaya yöneltilen geri bildirimlerin hangi düzeyde empati taşıdığını belirlemeye çalışırlar. Bu uygulamayla ilgili çalışmayı Carkhuff yapmıştır.³⁶²

---

³⁶⁰ **La Forge**, R. And **Suczik**, R. "The Interpersonal Dimension of Personality; An Interpersonal Checklist, Journal of Personality", Newyork, 1955, Sayı:24, ss.94-112

³⁶¹ **Hogan**, R. "Development of an Empathy Scale", Journal of Conseling and Clinical Psychology, 1969, Sayı:33, ss.307-316

³⁶² **Carkhuff**, Robert, Helping and Human Relations. Practice and Research. New York, 1969, ss.147 vd.

- ii. Standartlaştırılmış bir takım test durumları oluşturularak, terapistin empati kurma becerisi ölçülmeye çalışılır. Örneğin, videoteypten ya da filmden yararlanılarak terapistte birtakım olaylar gösterilir ve terapistin bu olaylardaki kişilerin hangi duyguları taşıdıkları tahmin etmeleri istenir.³⁶³
- iii. Terapistin hastayla ne ölçüde başarılı empati kurabildiği konusunda hastanın yargısına başvurulur. Hasta bu konudaki yargısını standart bir ölçüğe işaretleyerek belirtir.³⁶⁴
- d) Kişilerin empati kurma becerilerini değerlendirmede başvurulabilecek bir başka yol ise, kişiye belirli uyarıcı cümleler ve her cümleye ilişkin birkaç empatik tepki vererek, bu tepkilerden en uygununu seçmesini istemektir.³⁶⁵

Yukarıda sıralandığı gibi, değişik ölçeklerle ölçülmeye çalışılan empati kurma becerisi, “ya hep ya da hiç” sorunu değildir. Empatik tepkiler, tamamen başarılı ya da tamamen başarısız olmak üzere iki grupta toplanmayabilir. İnsanların farklı ortamlarda ve zamanlarda değişik kalitelere empatik tepkiler ortaya koymaları muhtemeldir.

---

³⁶³ **Dökmen**, Empatinin Yeni Bir Modele Göre Ölçülmesi, s.162

³⁶⁴ **Barret- Lennard**, G.T. “Dimensions of Therapist Respons as Causal Factors in Therapeutic Change”. Psychological Monographs. 1962, Sayı.562, ss.1-36

³⁶⁵ **Dökmen**, “Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki”, Ankara.Ü. Eğt. Bil. Fak. Dergisi, 1987, C:20, ss.185-187

Bu düşünceden hareketle bazı araştırmacılar, empatik tepkileri, başarısızdan başarılıya, başka bir deyişle, etkisizden etkiliye doğru olmak üzere sıralamışlardır.

Kişilerarası iletişimde ortaya konması muhtemel empatik tepkilerin, bu şekilde ardışık basamaklar halinde tanımlanması ise çeşitli yararlar sağlamaktadır. Bu faydalar iki grupta toplanmaktadır: Birincisi, eğer elimizde iyi tanımlanmış empati basamakları bulunursa, bu basamaklara bakarak kişiler arasında gözleyeceğimiz empatik etkileşimleri daha rahat değerlendirebiliriz. İkinci olarak da mevcut empati basamaklarından yararlanarak kişilere empati eğitimi vermemiz ve bu eğitim sonuçlarını değerlendirmemiz mümkün olabilir.³⁶⁶

2. EMPATİK BECERİ ÖLÇEĞİNİN ÖĞRETMENLERE UYGULANMASI VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRMESİ

İlköğretim okullarında görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerine uygulanan EBÖ B-formu altı probleme dayanmaktadır. Bu altı problemin her birisi için 12 empatik tepki, toplam 72 empatik tepki yazılı olarak deneye sunulmaktadır. Her bir problemin altındaki empatik tepki taşıyan 12 cümle, bireylere yönerge ile ilgili açıklamalar yapılarak verilmektedir.

Her bir problemle ilgili olarak sıralanan 12 cümlenin içerisinde, deneklerin dikkatini kontrol etmek

---

³⁶⁶ **Alver**, Birol, age, s.72, Daha geniş bilgi için bkz: **Dökmen**, “Empatinin Yeni Bir Modele Göre Ölçülmesi”, ss.162 vd; İletişim Çatışmaları ve Empati, ss.143-146; **Sargın**, Nurten, age, ss.28 vd.; **Tanrıdağ**, Ş. R. age, ss.36-37; **Aydın**, Arzu, age, ss.21-23; **Şimşek**, Esin Uçak, age, s.18-19

amacıyla, birer tane konuyla ilgisiz cümle yerleştirilmiştir. İlgisiz cümleyi işaretleyen katılımcının ölçeği değerlendirmeye alınmamıştır.

Uygulanan beceri ölçeğiyle ilgili olarak test edilen hipotezler ve elde edilen neticelerle ilgili rapor ışığında bazı hipotezlerimiz doğrulanmış bazıları ise doğrulanmamıştır.

Bu ölçekte aşağıdaki hipotezler ve test sonuçları yer almaktadır.

1.Hipotez: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin yaşı ilerledikçe empatik beceri düzeylerinin artacağı varsayılmaktadır.

2.Hipotez: Bayan öğretmenlerin, erkek öğretmenlere göre daha empatik olduğu varsayılmaktadır.

3.Hipotez:İlahiyat fakültesi mezunlarının empatik beceri düzeyinin Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarından daha yüksek olduğu varsayılmaktadır.

4.Hipotez: Kıdemli öğretmenler (mesleki tecrübesi fazla olanlar)in empatik beceri düzeyinin daha yüksek olacağı varsayılmaktadır.

5.Hipotez: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerinin empatik iletişim becerisinin yeterli düzeyde olmadığı varsayılmaktadır.

2.1. Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Öğretmenlerin Yaşıyla İlişisine Ait Bulgular Ve Değerlendirmesi

Yaşın empatik beceri üzerindeki etkisiyle ilgili olarak yapılan araştırmalarda daha çok çocuklar üzerinde yoğunlaşıldığını görmekteyiz. Nitekim, çocuklarda empatinin, yaşla birlikte arttığı öne sürülmektedir. Bazı çalışmalarda bu kabiliyetin 3'ten 14 yaşa kadar devamlı bir artışla geliştiği belirtilmektedir. Bir diğer araştırmada ise, empatik beceri konusundaki en büyük gelişme 9 ile 11 ve 14 ile yetişkinlik çağı arasında meydana gelmektedir. Bu gelişmenin sınırı kesin olarak bilinmemekteyse de bazı araştırmaların ortaya koyduğu şekliyle, 30 yaşını geçmiş olanlar, bu yaşın altında kalanlara oranla genel olarak üstün durumda görünmektedirler.³⁶⁷

Orta Öğretim Kurumlarında çalışan değişik branşlardaki öğretmenlerin empatik eğilimleriyle ilgili yapılan bir araştırmada yaş gruplarının etkin olmadığı saptanmıştır.³⁶⁸

Öğretmenlerden farklı olarak psikolojik danışmanlarla ilgili bir araştırmada ise, 30 yaş ve daha genç psikolojik danışmanların empati beceri puanları

---

³⁶⁷ Ünal, Cavit, "İnsanları Anlama Kabiliyeti", A.Ü. Eğitim Bil. F. Dergisi, 1972, Sayı:3-4, s.84

³⁶⁸ Günaydın, Murat, Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeyleri İle Çatışma Eğilimi Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniv, S.B.E., Samsun, 1999, s.48

diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur.³⁶⁹ Bu araştırmada, Din Kültürü dersi öğretmenlerinin empatik iletişim becerisi üzerinde yaş değişkeninin etkisi incelenmiştir. Yaş değişkeniyle ilgili hipotez oluşturulurken insanın yaşıyla paralel olarak kazandığı psikolojik olgunluğun empatik yakalaşımını artıracığı varsayılmıştır.

Öğretmenlerin yaşıyla empatik becerilerinin ilişkisini sorgulayan bu testte regresyon analizi ve varyans analizi kullanılmıştır. Aşağıdaki tablo ankete katılan öğretmenlerin yaşlarının ve almış oldukları empatik beceri puanlarının genel dökümünü göstermektedir. Bu genel tabloyu istatistiksel olarak değerlendirmek ve yorumlamak için, regresyon ve varyans analizlerine başvurulmuştur.

---

³⁶⁹ **Köseoğlu**, Sema, Psikolojik Danışmanların Empatik Becerilerinin ve Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv, S.B.E., İstanbul, 1994, s.74

Tablo:1 Öğretmenlerin yaşı ve aldıkları empatik beceri puanının genel dökümü

Empatik Beceri Puanı	Yaş	Empatik Beceri Puanı	Yaş	Empatik Beceri Puanı	Yaş
175 (<i>En Yüksek</i>)	52	124	44	106	41
151	36	124	44	106	50
148	40	123	47	106	40
145	39	123	39	105	40
142	32	122	35	103	41
142	29	120	39	103	48
139	48	120	49	101	43
138	48	120	46	101	48
138	44	118	46	101	40
135	51	118	32	100	42
133	50	116	43	100	44
132	40	116	46	98	43
131	30	116	44	97	49
131	39	115	45	94	46
130	35	115	38	93	50
129	56	114	44	91	38
129	39	114	49	90	35
128	45	114	42	88	43
128	30	112	41	88	27
128	54	112	46	85	35
126	53	110	47	82 (<i>En Düşük</i>)	42
124	44				

Empatik Beceri puan ortalaması: 117

Katılımcıların yaş ortalaması:42

Regresyon analizi kapsamında aşağıdaki iki hipotez doğrultusunda öğretmenlerin yaş ve empatik becerileriyle ilgili veriler değerlendirilmiştir:

H_0 : Yaş ile empatiklik arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Yaş ile empatiklik arasında bir ilişki vardır.

Tablo-2:Yaşa Göre Empatiklik Beceri Düzeylerinin Regresyon Analizi Sonuçları					
Araştırma	Sınıf değ.	Kareler toplamı	Kareler ort.	F	P
Regresyon	1	60,1	60,1	0,18	0,673
Hata terimi	62	20770,8	335		
Toplam	63	20830,9			
Tahmini denklem: $\text{empatiklik} = 111 + 0,155 \text{ yaş}$					

Hesaplanan p olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için H_0 hipotezi, bu ölçekte kabul edilmiştir. Yani bu ölçeğe göre, Yaş ile empatik beceri arasında bir ilişki yoktur. Başka bir ifadeyle yaş empatik beceriyi etkilememektedir.Dolayısıyla, yaşça büyük olan öğretmenlerin empatik beceri düzeyi daha yüksektir şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamaktadır.

Buradaki 0,05 α değeridir ve bu testin anlamlılık düzeyidir. Veriler buna göre test edilmiştir.

Regresyon analiziyle test edilen veriler bir de varyans analizi yöntemiyle test edilmiştir. Varyans analizi mantığına uygun olarak, öğretmenleri belirli yaş gruplarına göre tasnif ettiğimizde yaş ortalamaları ve almış oldukları puanların ortalamasıyla ilgili olarak aşağıdaki tabloyla karşılaşmaktayız.

Tablo-3: Öğretmenlerin Yaş Grupları ve empatik Beceri Puanlarının Genel Sonuçları (En yüksek puandan en düşük puana doğru sıralama)

27-36 Yaş Arası	37-46 Yaş Arası			47-56 Yaş Arası
151	148	120	106	175
142	145	118	105	139
142	138	116	103	138
131	132	116	101	133
130	131	116	101	133
128	129	115	100	129
122	128	115	100	128
118	124	114	98	126
90	124	114	94	123
88	124	112	91	120
85	121	112	88	114
	120	106	82	110
				106
				103
				101
				97
				93
Ortalama:120	Ortalama:114			Ortalama:121

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, yaşın empatik beceri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğuna dair bir sonuç çıkmamaktadır. Varyans analizinden elde edilen neticeler de bu genel tabloyu doğrular mahiyettedir.

Tablo-4:Yaşa Göre Empatiklik Beceri Düzeylerinin Varyans Analizi (Anova) Sonuçları						
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	816	2	408	1,25	0,294	Yok
Gruplar içi	19929	61	327			
Toplam	20745	63				

Bu testimizde de birbirine zıt iki hipotez ışığında veriler değerlendirilmektedir.

H_0 : Ortalamalar arasında fark yoktur.

H_1 : Ortalamalar arasında fark vardır.

Hesaplanan p olasılık değeri testin anlamlılık düzeyi olan α değerinden büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. ($P > \alpha$ yani $0,294 > 0,05$). Bu demek oluyor ki yaş empatikliği etkilemiyor.

Dolayısıyla regresyon analizi sonucunda olduğu gibi, varyans analizine göre de öğretmenlerin yaşının empatik beceri düzeylerine anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Böylece, Din Kültürü ve ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerinin empatik becerisinin yaşlarının ilerlemesiyle doğru orantılı olarak artacağına dair hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi, yaşın empatik beceri üzerindeki etkisi daha çok çocukluk yaşlarında gözlemlenmekte ve bu konudaki gelişim 30 yaşına kadar devam etmektedir.

Ölçeğimize katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun 30 yaşından büyük olması, empatik becerinin yaşın ilerlemesiyle birlikte artmadığı şeklinde bir netice elde etmemize sebep olmuş olabilir. Başka bir ifadeyle, yetişkinlik çağından sonra insanın empatik becerisi, yaşının ilerlemesiyle pek fazla değişmiyor. Dolayısıyla, öğretmen adaylarının, henüz yetişkinlik çağına ermediği dönemler olan eğitim ve öğretim zamanlarında, empatik iletişim becerilerini geliştirmeye dönük çalışmalara ağırlık vermek gerekmektedir.

2.2. Cinsiyetin Empatik Beceriye Etkisiyle İlgili Bulgular ve Değerlendirmesi

Bizim hipotezimize göre bayan öğretmenler, erkek öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde empatik beceriye sahiptirler.

Ankete katılan örneklemin genel durumunu gösteren tablo aşağıda verilmiştir. Genel verilerin sıralandığı tabloya bakıldığında görüleceği gibi bayan öğretmenlerin empatik beceri puanları ortalaması 135, erkek öğretmenlerin ise 115'tir. Bu genel veriler, bayan öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde bir empatik beceri puanına sahip olduklarını göstermektedir.

Genel tabloda görülen verileri analiz etmek amacıyla bir de t testi uygulanmıştır. Her iki tablonun ortaya koyduğu netice birbiriyle örtüşmektedir.

Tablo-5: Öğretmenlerin Cinsiyetleri ve Aldıkları Empatik Beceri Puanları

Erkek öğretmenlerin empatik beceri notu					Bayan öğretmenlerin empatik beceri notu
175	130	120	112	100	148
151	129	120	112	100	142
145	129	118	110	98	131
142	128	118	106	97	128
139	128	116	106	94	126
138	124	116	106	93	
138	124	116	105	91	
135	124	115	103	90	
133	123	115	103	88	
132	123	114	101	88	
131	122	114	101	85	

Tablo-6. Bayan öğretmenler ile erkek öğretmenlerin empatik beceri durumlarının t-testi sonuçları

	N	Ortalama	Standart sapma	Standart hata	t	P
1.Erkek	59	115,8	18	2,3	-3,95	0,008
2. Kadın	5	135	9,54	4,3		

Cinsiyet ve empatik beceri ilişkisini ölçmek amacıyla istatistiksel bir ölçme aracı olarak (t) testi kullanılmıştır. Herhangi bir özellik ile ilgili olarak iki grubun karşılaştırılması amacıyla bu tür ölçümlerde

kullanılan t testinin esası, ister sayılabilir isterse ölçülebilir özelliklerde kullanılsın aynıdır. İki grubun karşılaştırılması amacıyla kullanılan t testinin temel özelliği, iki grubun ortalamaları arasındaki farkın iki grubun ortak standart hatasına oranıdır.

Bu testte iki farklı hipotez geliştirilmiştir.

H_0 : Erkek öğretmenlerin empatik beceri düzeyi bayan öğretmenlerin empatik beceri düzeyinden daha yüksektir. H_1 : Bayan öğretmenlerin empatik beceri düzeyi erkek öğretmenlere göre daha yüksektir.

Hesaplanan p değeri α anlamlılık seviyesinden küçük olduğu için H_0 hipotezi red edilir. H_1 hipotezi kabul edilir. Yani; Bayan öğretmenler erkek öğretmenlere göre daha empatiktir. ($P < \alpha$ yani $0,008 < 0,05$). Bu ölçüğün verilerine göre bayan öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre empatik beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu şeklindeki hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Cinsiyetin empati kurma becerisi üzerindeki etkisiyle ilgili yapılan farklı araştırmalarda değişik sonuçlar ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla, kadınların erkeklere oranla daha yüksek düzeyde empati kurma becerisine sahip oldukları bulgusu elde ediliyorsa da, bu bulgunun aksine bulgular da bulunmaktadır. Dökmen'in aktardığı araştırmalarda Ornum ve arkadaşları, kız öğrencilerin erkeklere oranla daha yüksek, Eisenberg-Berg ve Lennon ise sözsüz empati boyutunda erkek çocukların kızlardan daha yüksek puan aldıklarını bulmuşlardır. Hoffman ve Levine'nin araştırmalarında ise, kız çocuklarının oğlanlara oranla, $p < 0.6$ düzeyinde

manidar olmak üzere daha yüksek puan aldıkları bulunmuştur. Mc Clelland, kişilerin empati kurma becerileri ile cinsiyetleri arasında ilişki bulunmadığını belirtirken, Kalliopuska, annelerin babalara, kızların ise oğlanlara oranla daha fazla empati kurma becerisine sahip olduklarını saptamıştır. Kùltürler arası bir araştırmada ise Roe, Amerika’da kız ve oğlan deneklerin empati kurma becerileri arasında fark bulunmadığını, buna karşılık Yunanistan’da kızların empati kurma becerilerinin oğlanlardan yüksek olduğunu belirlemiştir.³⁷⁰

Tanrıdağ’ın Ruh sağlığı hizmetlerinde çalışan personelle ilgili araştırmasında, söz konusu personelin empatik beceri düzeyinde cinsiyetin anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.³⁷¹ Okul yöneticilerinin empatik becerisiyle ilgili bir çalışmada kadınların empatik beceri düzeyinin erkeklerinkinden daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.³⁷²

Bireylerin uyum düzeyleri ile empatik becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada ise cinsiyetin empatik beceri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır.³⁷³

---

³⁷⁰ **Dökmen**, Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki, ss.189-190

³⁷¹ **Tanrıdağ**, şerife R. age, s.104

³⁷² **Ulusoy**, Yıldız Öztan, Okul Yöneticilerinin Stres-Empati-Kişilik Özelliklerine İlişkin Bir Tarama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniv. S.B.E., 1997, s.80

³⁷³ **Alver**, Birol, Bireylerin Uyum Düzeyleri ile Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv, S.B.E., Erzurum, 1998, s.143-144

Öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri hakkında yapılan bir çalışmada da cinsiyetin etkin olmadığı tespit edilmiştir.³⁷⁴ Aynı şekilde psikolojik danışmanlarla ilgili bir araştırmada da cinsiyetle ilgili bir farklılık bulunamamıştır.³⁷⁵

Başka bir çalışmada ise, erkeklerin kendi cinsiyetlerinden olanları değerlendirirken ve kadınların da kendi cinsiyetlerinden olanları değerlendirirken daha fazla empati gösterdiklerini destekleyen anlamlı farklılıklar bulunmuştur.³⁷⁶

Empatik beceride cinsiyetin rolüyle ilgili, burada ismini aktardığımız ölçümler gibi daha bir çok araştırmadan anlaşıldığı kadarıyla, empatik beceri üzerinde cinsiyetin ya etkisi yoktur veya kadınlar bu konuda biraz daha üstündür.³⁷⁷

Kadınların erkeklere oranla daha empatik olmasıyla ilgili bizim de hipotezimizi o yönde oluşturmamızı etkileyen beklenti, toplumun erkek ve kadından beklediği rollerin, heyecansal tepkilerin belirlenmesinde etkili olmasından kaynaklanmaktadır.

Kadınlar için çizilmiş rol, duygu ve sezgiyi ön plana getirmektedir. Erkeklerle ilişkin rol ise, zeka, iradeli ve kontrollü olmayı gerektirmektedir. Günümüzde bu kalıp yargılar aile yapısı, okur yazar oranının artışı ve eğitim düzeyinin yükselmesi, kadının iş yaşamına

---

³⁷⁴ **Günaydın**, age, s.40

³⁷⁵ **Köseoğlu**, age, s.74

³⁷⁶ **Olesker**, Wendy and L.Belter, "Sex and Empathy", Journal of Counseling Psychology, 1973,C:19, s.6

³⁷⁷ **Ünal**, Cavit, agm, s.85

katılımı gibi nedenlerle değişim göstermektedir. Bu değişimler her iki cinsten beklenen tutum ve davranışlarda da hızlı değişimlerin yaşanmasına yol açmaktadır.

Yaşanan değişim sayesinde, cinsiyet farkı olmaksızın düşüncelerin, duyguların ve yaşantıların içten paylaşımı insan ilişkilerini ve empatik anlayışı geliştirici etki yapabilir.³⁷⁸

Din Kültürü dersi öğretmenleriyle ilgili olarak elde edilen neticeyi de bu genel değerlendirme kapsamında ele almak gerekir.

Nitekim toplumsal yaşam ve roller konusunda cinsiyetin etkisi toplumun kültürel ve sosyal yapısına bağlıdır. Bu genel durumdan öğretmenlerin etkilenmesi de normaldir.

2.3. Öğretmenlerin Mezun oldukları Program ile Empatik Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular ve Değerlendirmesi

Bilindiği gibi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerinin bir kısmı Yüksek İslam Enstitüsü mezunu, bir kısmı da İlahiyat Fakültesi mezunudur. Her iki bölümün mezunlarının empatik beceri puanlarının kıyaslanması söz konusu bölümler hakkında bazı ipuçları elde etmemize yarayabilir.

<p style="text-align: center;">Tablo-7: Mezun olunan Programlar ve empatik Beceri Puanları</p>
---

³⁷⁸ Tanrıdağ, Şerife R. age, ss.104-105

İlahiyat Fakültesi Mezunları			Yüksek İslam Enstitüsü
151(En yüksek)	123	106	175(En yüksek)
	122	106	148
145	120	105	138
142	118	103	133
142	116	101	129
139	116	101	128
138	116	100	126
135	115	100	123
132	115	98	120
131	114	91	120
131	114	90	118
130	114	88	112
129	112	88	103
128	110	85	101
128	106	82(En düşük)	97
124			94
124			93(En düşük)
124			
115			121

Mezun olunan programın empatik beceriye olan etkisini ölçmek amacıyla diğer test istatistiğinde olduğu gibi t test istatistiği kullanılmıştır.

Tablo-8: İlahiyat fakültesi mezunları ile Yüksek İslam Enstitüsü Mezunlarının empatiklik durumlarının t-testi sonuçları

	N	Ortalama	Standart sapma	Standart hata	t	P
1. İlahiyat Mez.	47	116,4	17,6	2,6	-0,62	0,544
2. Y.İ.E Mez	17	119,8	20	4,9		

H_0 : İlahiyat Fakültesi mezunlarının empatik beceri düzeyi Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarından daha yüksek değildir.

H_1 : İlahiyat Fakültesi Mezunlarının empatik beceri düzeyi Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarından daha yüksektir.

Hesaplanan p olasılık değeri α anlamlılık seviyesinden büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Yani İlahiyat Fakültesi Mezunlarının empatik beceri düzeyi Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarından daha yüksek değildir. Yüksek İslam Enstitüsünün beceri düzeyi daha yüksektir. ($P > \alpha$ yani $0,544 > 0,05$)

Görüldüğü gibi, İlahiyat Fakültesi mezunlarının Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarına göre daha yüksek bir empatik beceri düzeyine sahip olmaları şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Hipotezimizi oluştururken, İlahiyat Fakültelerinde uygulanan öğretim programlarının eğitim ve pedagojik anlamda daha gelişmiş olacağını düşünerek, bu fakültelerden mezun olan öğretmenlerin de daha yüksek

bir empatik beceriye sahip olacakları varsayılmıştı. Ancak, anketimiz bu konudaki beklentimizi doğrulamamaktadır. Zamanında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Yüksek İşlam Enstitülerinde ğrencilere verilen pedagojik formasyon bu konuda belirleyici bir etken olarak değerlendirilebilir. Konuyla ilgili başka bir araştırma olmadığından herhangi bir kıyaslama yapma imkanına da sahip değiliz. Bu konuda daha fazla çalışmanın yapılmasıyla, durumun değişik aıllardan tespiti ve analizi yapılabilir.

Öğretmenlerin eğitim durumlarıyla empatik iletişim becerileri arasındaki ilişkinin irdelendiği bu bölümde empati eğitim ilişkisi üzerinde biraz durmak gerekir. Çünkü görünen o ki, eğitim durumu empatik yaklaşım üzerinde belirli bir etkiye sahiptir.

Empati eğitimi konusunda yapılan araştırmalarda, hem verilen empatik eğitimin empatik iletişim becerisi üzerindeki etkisi incelenmekte, hem de empati eğitim teknikleri arasında hangisinin daha etkili olduğu konusunda değerlendirmelere gidilmektedir.

Empatik eğitim teknikleri didaktik, yaşantısal, rol oynama, modelden öğrenme olara dört grupta ele alınmaktadır.³⁷⁹

- i. Didaktik bilgi verme yöntemi: Bir uzmanın sağlıklı iletişim ve empati konusunda teorik bilgiler vermesi yöntemi.
- ii. Tecrbi yaklaşım: bireylerin bir başkasıyla gerçekleştirdiği terapötik iletişim, banttan, videodan veya gözlem odasından eğitim veren

---

³⁷⁹ Tanrıdağ, age, s.34

uzman tarafından izlenmekte ve eleştiriler getirilmektedir.

- iii. Rol Oynama Tekniği: Birey bazen kendisi olarak, bazen de karşısındakinin rolüne girerek iletişim kurmaktadır. Bu yöntem psikodramada da kullanılan rol oynama tekniğidir. Bir kişinin, kendisinin ve karşısındakinin bakış açısını ve duygularını anlaması şeklinde gerçekleşen gestalt terapideki “boş sandalye” tekniği de rol oynama yaklaşımına örnek olarak verilebilir.
- iv. Modelden Öğrenme Tekniği: Birey, uzmanların danışanlarla gerçekleştirdiği danışma oturumlarını gözlem odasından, banttan ya da videodan izleyerek uzmanı model olarak öğrenir.³⁸⁰

Yapılan çeşitli araştırmalarla yukarıda sıralanan empatik eğitim tekniklerinin etkinliğiyle ilgili olarak bazı kanaatler ileri sürölmektedir.

Bazı araştırmalara göre, bilgi verme ve modelden öğrenme teknikleri ile birlikte yaşantısal deneyimi kazandırma tekniği bir arada kullanıldığında empati eğitiminin etkili olduğu saptanmıştır.

Bir diğer araştırmada ise, insan ilişkilerini geliştirme, eğitim programında bilgi verme, rol oynama ve modelden öğrenme teknikleri kullanıldığında empati becerilerini geliştirmede etkinlik sağlanmaktadır.³⁸¹ Didaktik ve yaşantısal programların birlikte ele alınması teori ve uygulamayı içerdiğinden dolayı empatik iletişim

---

³⁸⁰ Tanrıdağ, age, s.35

³⁸¹ Öz, age, s.8

becerisi üzerinde daha etkili görülmektedir. Ayrıca birleştirilmiş eğitim yaklaşımında rol oynama, boş sandalye tekniklerinin kullanımı da empati eğitimini daha etkili hale getirebilir.

Teorik bilgiler verildikten sonra uzmanlara, birkaç danışma oturumunun izletilmesi, eğitim alan bireyin yapacağı uygulamada doğru işlem yapmasını mümkün kılacaktır. Bu nedenle birleştirilmiş empati eğitimi teknikleri, tekniklerin tek olarak uygulanmasına oranla, empatik iletişim becerisi üzerinde daha etkili olabilir.³⁸² Bu arada bireyler, empatiyi bloke eden davranışlar konusunda bilgilendirilir ve önyargılarını, korkularını fark etmeleri sağlanarak empatik yaklaşım beceri kazanmalarına yardımcı olunabilir.³⁸³

Empatik yaklaşım becerisini geliştirmede, insan ilişkilerinin genel anlamda iyileştirilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu savunulan duyarlılık eğitiminin de önemli bir başlangıç olabileceği vurgulanmaktadır.

Duyarlılık eğitimi, bireylerin bir grup içinde birbirlerini nasıl etkiledikleri ve bu ilişkilerin nasıl kurulup geliştiği konusunda bir bilince erişmelerini sağlar.³⁸⁴

---

³⁸² **Tanrıdağ**, age, ss.35-36.

³⁸³ **Tanrıdağ**, age, s.4

³⁸⁴ **Demirbolat**, Ayşe Ottekin; “Yönetici ve Empatik Yaklaşım” Eğitim ve Bilim Dergisi, Cilt:14, Sayı:114, Ekim, Ankara, 1999, s.84.

Bir duyarlılık eğitiminin amaçları şöylece sıralanmaktadır: Araştırmacı bir eğilim geliştirmek, kendi davranışını ve kendisini dünyadaki yerini incelemek, daha çok kimse hakkında daha çok şeyin bilincine varmak, kişiler arası ilişkilerde daha dürüst ve içten olmak, akranlarla ilişkilerde, iş ilişkilerinde, karşılıklı yardım ve işbirliğine dayanan ilişkiler kurma yeteneği geliştirme, çatışma ve anlaşmazlıkları zor ya da kandırmaya baş vurmadan problem çözücü bir yaklaşımla çözümleme yeteneği geliştirmek. Temel amaç başkaları tarafından nasıl algılandıklarını daha iyi anlayabilmek, kendi algılamalarının gerçeğe ne kadar yakın olduğunu görebilmektir.³⁸⁵

Empatik eğilim terimini sosyal duyarlılık şeklinde tanımlayan Rogers'a göre de sosyal duyarlılığa sahip bireyler empatik olabilirler ve empatiyi öğrenebilirler.³⁸⁶ Empatik iletişim becerisinin eğitim yoluyla geliştirildiğini gösteren pek çok araştırma bulunmaktadır.³⁸⁷

Eğitimin empatik beceriye etkisiyle ilgili Psikolojik Danışma ve Rehberlik bölümünde okuyan öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada, 4. ve 3. sınıf öğrencilerinin empatik beceri puanlarının; 1.ve 2. sınıf öğrencilerinin empatik beceri puanlarından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Başka bir deyişle sınıf düzeyi

---

³⁸⁵ **Kağıtçıbaşı**, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, Evrim Basın yayın, İstanbul, 1985, s.237.

³⁸⁶ **Tanrıdağ**, Şerife R, age, s.17.

³⁸⁷ Bu çalışmalar için bkz: **Sargın**, Nurten, age, ss.30,34; **Çıtak**, Gülseren, Hemşirelik Yüksek Okulu Öğretim Elemanlarının Empatik Beceri Ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniv. Sağlık Bil. Ens. Hemşirelik Programı, Ankara, 1998, s.10.

yükseldikçe, öğrencilerin empatik beceri puanları da yükselmektedir. Bu durum, öğrencilere verilen danışmanlık eğitiminin, empatik beceri açısından önemli ölçüde etkili olduğunu göstermektedir.³⁸⁸

Amerika’da empatik eğilim konusunda yapılan bir araştırma sonucunda ise, ruh sağlığı hizmetine katılan öğrencilere verilen 6-14 aylık eğitimden sonra empatik becerilerinde önemli oranda artış sağlandığı gözlenmiştir. Ancak Psikodrama ile gerçekleştirilen bir empati eğitimi sonucunda, deneklerin eğiliminde değişim sağlanamamış ve bu konuda daha uzun süreli eğitimin gerekliliği ortaya çıkmıştır.³⁸⁹ Empatik becerinin gelişimi üzerinde olumlu etkisinin olduğu genel kabul gören empati eğitiminin özellikle öğretmenlere iki şekilde verilebileceği kaydedilmektedir.

- a- Üniversitelerde uygulamalı bir ders olarak okutulabilir.
- b- Meslek içi eğitimin bir parçası olarak ele alınabilir.³⁹⁰

İnsanların empatik becerilerini geliştirmek için düzenli eğitimin yanısıra bazı etkenlerden daha bahsedilmektedir. Bu konudaki çalışmalarıyla tanınan Üstün Dökmen, empatik davranışlı kişilerin sayısını arttırmak için iki şeyin gerekli olduğunu ileri sürmektedir.

---

³⁸⁸ **Karahan**, Fikret, ”Empatik Beceri ve İnsan Doğası Anlayışı”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Ekim,1998, Sayı:11, Samsun, s.204.

³⁸⁹ **Dökmen**, Üstün, “Empatinin Yeni Bir Modele Dayanarak Ölçülmesi”, ss.155 v.d

³⁹⁰ **Sargın**, age, s.74

- a- Toplumun genel yaşam biçiminde; sosyal, ekonomik ve benzeri alanlarda gelişme olmalıdır. Empatik davranışlı kişi genel gelişmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkabilir.
- b- Kişisel rolleri dengeli şekilde kullanma ve empati kurma konusunda, kişilere özel eğitim verilmelidir.³⁹¹

Diğer branş öğretmenlerinde olduğu gibi, din dersi öğretmenlerinin empatik iletişim becerilerini geliştirmek için de gerekli olan genel yaşam kalitesinin yanısıra, öğretmen adaylarına öğrencilik dönemlerinde empatik iletişim becerisi kazandırmaya yönelik eğitim verilmelidir. Bu konu İlahiyat Fakültelerinin müfredatında yer almalıdır.

2.4. Öğretmenlerin Mesleki Tecrübesinin (Kıdem) Empatik Becerileri ile İlişkinine Ait Bulgular ve Değerlendirmesi

Bizim hipotezimize göre, öğretmenlerin mesleki tecrübesi arttıkça empatik beceri düzeyleri de artacaktır, şeklindedir.

Tablo-9: Öğretmenlerin kıdemi ve empatik beceri puanları
---

³⁹¹Dökmen, age, s.309

Kıdem	Empatik Beceri Puanı	Kıdem	Empatik Beceri Puanı	Kıdem	Empatik Beceri Puanı
31 ^(En Yüksek)	129	20	115	15	131
	126	20	103	15	123
27	128	20	120	15	148
27	135	20	138	14	85
24	114	19	112	14	145
24	139	19	128	13	120
24	101	19	103	12	122
24	175	19	106	12	151
24	120	19	82	12	115
24	138	18	124	11	101
23	93	18	114	10	190
23	118	18	94	10	90
23	112	18	101	8	142
23	97	18	110	6	131
23	114	18	100	6	128
23	123	18	124	6	91
22	88	18	100	5	118
22	106	17	105	5	142
21	116	16	132	3 ^(En Düşük)	88
20	133	16	106		
20	116	16	124		
20	116	16	98		
				Ort:17	Ort:118

Ankete katılan öğretmenlerin kıdem durumları ve aldıkları puanların genel dökümü Tablo-9'da verilmiştir.

Yukarıdaki tabloda ham bir şekilde çalıma süreleri ve almış oldukları empatik beceri puanları sıralanan öğretmenlerin kıdem-empatik beceri ilişkilerinin tespiti amacıyla regresyon analizi ve varyans analizi kullanılmıştır. Bu analiz türlerinin özellikleriyle ilgili açıklama yukarıda yapılmıştı.

Tablo-10:Kıdem Dercesine Göre Empatik Beceri Düzeylerinin Regresyon Analizi Sonuçları					
Araştırma	Sınıf değ.	Kareler toplamı	Kareler ort.	F	P
Regresyon	1	13	13	0,03	0,861
Hata terimi	61	25769,9	422,5		
Toplam	62	25782,9			
Tahmini Denklem: $empatik = 119 - 0,076 kıdem$					

H_0 :Kıdem ile empatik beceri arasında bir ilişki yoktur

H_1 : Kıdem ile empatik beceri arasında bir ilişki vardır.

Hesaplanan p değeri testin anlamlılık düzeyi olan α değerinden büyük olduğundan dolayı H_0 hipotezi kabul edilir. Yani, kıdem ile empatik beceri arasında bir ilişki yoktur. Başka deyişle, kıdem empatik beceriyi etkilememektedir. Böylece” mesleki tecrübe artıkça empatik beceri düzeyi de artar” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.($P > \alpha$ yani $0,861 > 0,05$)

Öğretmenlerin çalışma sürelerini belirli yaş gruplarına ayırdığımız zaman da karşılaştığımız sonuç yukarıdakinden farklı olmamaktadır.

Tablo-11: Öğretmenlerin çalışma süreleri ve Empatik Beceri Puanları				
3-12 yıl arası	13-22 yıl arası			23-32 yıl arası
151	148	123	103	175

142	145	120	103	139
142	138	120	101	138
131	133	116	100	135
130	132	116	98	129
128	131	116	94	128
122	130	115	88	126
118	129	114	85	120
115	128	112	82	114
101	124	110		114
91	124	106		112
90	124	106		101
88	123	106		97
		105		93
Ort:119		Ort: 115		Ort: 122

Aynı hipotezle ilgili olarak uyguladığımız varyans analizinin sonuçları aşağıda belirtildiği gibidir.

Tablo-12: Kıdem Derecesine Göre Empatik Beceri Düzeylerinin Varyans Analizi (Anova) Sonuçlar

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Gruplar arası anlamlı fark
-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	----------------------------

Gruplar arası	631	2	316	0,94	0,395	Yok
Gruplar içi	20049	60	334			
Toplam	20680	62				

H_0 : Ortalamalar arasında fark yoktur.

H_1 : Ortalamalar arasında fark vardır.

Hesaplanan p değeri testin anlamlılık düzeyi olan α değerinden büyük olduğundan dolayı H_0 hipotezi kabul edilir. Ortalamalar arasında bir farklılık yoktur. Yani; Kıdem ile empatik becerinin birbirine etkisi yoktur. Kıdem empatik beceriyi etkilememektedir.

Dolayısıyla öğretmenlerin kıdemlerinin artışıyla doğru orantılı olarak empatik beceri düzeylerinin artacağını varsayan hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Literatürde, özellikle psikolojik danışmanlarla ilgili araştırmalarda mesleki kıdemle doğru orantılı olarak empatik becerinin arttığını saptayan test sonuçları olduğu gibi, mesleki kıdem bu konuda herhangi bir etki yapmadığını belirleyen çalışmalar da bulunmaktadır.³⁹² Her ikisi de sağlık alanı çalışanlarıyla ilgili yapılan iki farklı çalışmada; Tanrıdağ'ın, yukarıda bahsedilen araştırmasında, mesleki kıdem empatik beceriyi artırıcı bir unsur olarak gözlemlenirken, hemşireler üzerinde yapılan bir araştırmada hem mesleki tecrübenin hem de yaşın empatik beceri üzerinde herhangi bir etki yapmadığı saptanmıştır.³⁹³ Orta Öğretimin değişik

³⁹² Tanrıdağ, Şerife R. Age, s.105-106

³⁹³ Öz; Fatma, age, ss.47-48

branşlarında çalışan öğretmenlerin empatik eğilimlerinin ölçüldüğü bir çalışmada ise hizmet yıllarının bu konuda anlamlı bir farklılık sebebi olmadığı ortaya çıkmıştır.³⁹⁴

Bizim araştırmamızdan elde edilen netice de farklı branş öğretmenleriyle ilgili elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerine uygulanan bu ölçekten elde edilen sonuçları değerlendirirken, ölçüğe tabi tutulan öğretmenlerin empatik beceriyle ilgili bilgilendirici herhangi bir eğitime ve öğretime tabi tutulmadıklarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Öğretmenlerin ortaya koyduğu tepkilerin empatik düzeyi mevcut öğretmenlik formasyonları, öğretmenlik tecrübeleri ve kendi alanlarıyla ilgili bilgilerine dayanmaktadır.

Empatik becerinin eğitim ve bilgilendirme yoluyla geliştirilebilen bir beceri olduğunu düşünürsek, böyle bir eğitimin bu alanda çalışan öğretmenlerin empatik becerilerine yaptığı katkıyı ölçmek amacıyla, en azından bir deney grubuna söz konusu eğitimi vererek, empatik beceri ölçüğü uygulanabilir. Nitekim literatürde değişik meslek grupları üzerinde yapılan çalışmalarda empatik beceri eğitimi alan kişilerin empatik beceri puanlarının arttığı görülmüştür.³⁹⁵ Böylece bu konuda, eğitim alan ve almayan öğretmenlerin kıyaslaması daha sağlıklı bir şekilde yapılmış olacaktır.

2.5. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Empatik İletişim Beceri

---

³⁹⁴ **Günaydın**, Murat, age, s.43

³⁹⁵ **Dökmen**, Üstün, “Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi”, s.182; **Sargın**, Nurten, age, s.77; **Yıldırım**, İbrahim, age, s.202; **Tanrıdağ**, Şerife R., age, s.110

Puan Düzeylerine Ait Bulgular ve Değerlendirmesi

Bu çalışmanın hipotezlerinden biri de, öğretmenlerin mevcut formasyonlarıyla yeterli düzeyde bir empatik iletişim becerisine sahip olmadıkları yönünde idi.

Katılımcıların beceri ölçeğinden almış oldukları puanların değerlendirmesine geçmeden önce bir hususu belirtmekte fayda vardır.

Bilindiği gibi, empatik iletişim becerisini, tamamen başarılı ya da tamamen başarısız olmak üzere iki grupta toplamak doğru bir yaklaşım değildir.

İnsanların farklı ortamlarda ve zamanlarda değişik kalitelere empatik tepkiler ortaya koymaları muhtemel olduğu gibi, bu testten alınan en düşük puanın dahi belirli ölçüde bir değeri vardır.

Empatik iletişim kriterleri açısından düşük, orta ve yüksek kalitede cevaplardan oluşan bu anket formundan alınabilecek en yüksek empatik beceri puanı 226 puana tekabül etmektedir. Diğer yandan bu anketteki 6 farklı olayla ilgili dörder tane en düşük kalitede cevabı işaretleyen bir katılımcının alabileceği puan da 60 civarındadır.

Bu çalışma kapsamındaki ankete katılan 64 öğretmenin almış olduğu empatik iletişim becerisi puanının ortalaması 117 puandır. Ölçekten elde edilen bu puana göre, katılımcı öğretmenlerin orta düzeyin altında bir empatik iletişim becerisine sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Empatik iletişim becerisiyle ilgili herhangi bir bilgilendirmeye tabi tutulmadan ve bu konuda bir eğitim almadan, mevcut formasyonlarıyla bu düzeyde bir empatik beceri ortaya koyan öğretmenlerin durumundan hareketle şunlar söylenebilir:

Öğretmenlerde empatik iletişim becerisi potansiyel olarak ve eğilim olarak vardır. Bu eğilimin beceriye dönüşebilmesi için eğitime ihtiyaç vardır. Öğretmenlerin mevcut birikimleriyle empatik iletişim becerisi hususunda istenen düzeyi yakalamaları zor görünmektedir. Son olarak, bu ölçekte öğretmenlere yönelttiğimiz mesleki memnuniyetle ilgili sorudan da yüzde 99 olumlu cevap alındığını belirtelim.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu güne kadar değişik çalışma alanlarında, özellikle insan ilişkilerinin ve iletişimin yoğun bir şekilde yaşandığı meslek gruplarında çalışanların empatik yaklaşım sahibi olmasının söz konusu çalışma alanındaki başarılarına etkisi konusunda bir çok araştırma ve incelemeye rastlamaktayız. Söz konusu çalışma alanları içerisinde eğitim ve öğretimin değişik alanlarının yanı sıra, farklı branşlardan öğretmenlerle ilgili alan çalışmalarıyla da karşılaşmaktayız. Bu çalışmanın ön araştırma sürecinde din eğitimiyle empatik yaklaşımın ilişkisini irdeleyen herhangi bir çalışmaya rastlayamadık.

Din eğitimi ve empatik yaklaşım ilişkisiyle ilgili alanında ilk olma özelliğine sahip bu çalışmada, empatik yaklaşımın mahiyeti, genelde eğitim açısından özelde din eğitimi açısından önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bir iletişim süreci olarak din eğitiminde öğretmen öğrenci iletişimini etkin kılmada empatik yaklaşımın rolü çeşitli açılardan araştırılmıştır. Dini anlayışın temelini oluşturan Kur'an'ın insana yaklaşımı ve Hz. Peygamberin uygulamalarının bu konuya ışık tutacak yönleri üzerinde durulmuştur. İlköğretim okullarında görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerinin empatik iletişim becerisini bazı değişkenler açısından ele alan bir ölçeğin uygulanması ve elde edilen verilerin analizi de bu çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Araştırmadan elde edilen neticeleri, eğitim sistemine kazandıracakları, bireyin yetiştirilmesine kazandıracakları ve din eğitimcilerine sağlayacağı donanım açılarından değerlendirmek gerekir.

Bu araştırma kapsamında, incelenen teorik çalışmalardan ve yapılan ölçümlerden elde edilen veriler doğrultusunda bazı neticelere varılmıştır. Elde edilen neticeleri ana başlıklar halinde sıralamak mümkündür.

Sonuçlar

1. İnsanın hayata bakışını, kişiliğinin oluşumunu derinden etkileyen din eğitiminde empatik yaklaşıma dayalı öğretmen-öğrenci iletişimine olan ihtiyaç, konunun hassasiyeti dolayısıyla, bir kat daha artmaktadır.
2. Din eğitimiyle ilgili oluşan öğrenen merkezli anlayışın pratize edilebilmesi; öğrencinin aktif katılımına dayalı ve kendisinin öğrenme tecrübesine aktif bir rolle katılımını sağlayan yeni yaklaşımın uygulanabilmesi, keşif(buluş) yoluyla öğrenme tarzının hayata geçirilebilmesi için empatik yaklaşıma ihtiyaç vardır.
3. Empatik yaklaşım sayesinde, öğrenciden, kendisine sunulanı olduğu gibi kabul etmesi değil, içerik üzerinde düşünmesi, araştırması ve sorgulaması sağlanmış olur.

Bu süreç içinde, problemleri doğru tanımlama, yanlışlara bilimsel argümanlarla cevap verme, geleneksel din anlayışımızın açmazları üzerinde daha sağlıklı değerlendirmeler yapmaya imkan verebilecek zihinsel ve duygusal alışkanlıkları öğrenciye kazandırmak mümkün olur.

4. Empatik yaklaşım doğrultusunda, düşünen, sorgulayan, inancını aklıyla bütünleştiren öğrencilerin yetişmesi; belletici ve baskı altına alıcı yaklaşım yerine çözümleyici ve yorumlayıcı bir yaklaşım, aceleci ve ezberci çözümler yerine anlamaya dayalı bir yaklaşım ve eğitim ortamında güven duygusunun hakim olması sağlanmış olur.
5. Empatik anlayış eğitimin genelinde olduğu gibi, din eğitiminde de öğrencilerin eğitim sürecine aktif katılımını sağlamak, öğrenciye uygunluk prensibini uygulayabilmek açılarından öğretmenler başta olmak üzere eğitim ve öğretimin bütün unsurlarına geniş bir bakış açısı kazandırabilecek bir yaklaşım tarzı olarak dikkat çekmektedir.
6. Öğretmenin öğrencisini anlaması, tanınması, ona değer vermesi, her açıdan ona uygun bir eğitim yöntemi geliştirmesi, konuları ve eğitim materyallerini öğrenciye uygunluk prensibine göre oluşturması, öğrenciyle sağlıklı bir iletişim geliştirmesi gibi eğitimde başarıyı olumlu yönde etkileyen kriterleri gerçekleştirmesi daha kolay olur.

7. Aynı zamanda öğrenci de, kendisine değer verildiğinin, önemsendiğinin, anlaşıldığının, duygusal beklentilerine karşılık bulmanın verdiği psikolojik doygunlukla ve artan motivasyonu, eğitime aktif katılım sağlamaya, öğretmenleriyle ve diğer öğrencilerle işbirliği geliştirmeye daha yatkın hale gelir.
8. Empatik anlayışın öğrenciye kazandırabileceği bir diğer özellik de şudur: Öğrencinin empatik düşünebilmesi sağlandığı takdirde, din eğitimiyle kendisine kazandırılmak istenen bir takım olumlu kişilik özelliklerini içselleştirmesi daha kolay olacaktır.
9. Din eğitimi açısından konuya baktığımızda eğitimin konusunu oluşturan dini anlayışın temel kaynakları; Kur'an ve Hz. Peygamberin hem uygulamaları hem de tavsiyeleri din eğitimcilerine güçlü bir alt yapı oluşturacak materyaller sunmaktadır. Özetle, Kur'an ve Sünnet'in insan ilişkilerinin bütün alanları için önerdiği model empatik anlayışa ve yaklaşıma ışık tutacak mahiyettedir. Konuyla ilgili ufuk açıcı örneklerin incelenmesi din eğitimcilerine bu konuda bir anlayış zenginliği kazandırabilir.
10. Bazı araştırmalara göre, okullarımızda öğretmen-öğrenci iletişimde, öğretmenlerimiz öğrencilerin kendilerinden beklediği oranda empatik yaklaşım sergileyememektedirler.

11. İlköğretimde görev yapan bir grup öğretmen üzerinde uyguladığımız ve kişinin empatik anlayışını sözlü olarak ifade etme becerisini ölçen Empatik Beceri Ölçeğinden elde edilen sonuçlara göre, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin empatik beceri düzeyleri, yaşa ve mesleki tecrübeye göre değişmemektedir.
12. Bayan öğretmenlerin empatik beceri düzeyleri erkek öğretmenlere göre daha yüksek görülmektedir.
13. Öğretmenlerin eğitim durumlarıyla empatik beceri düzeylerini kıyasladığımız ölçekte, Yüksek İslam Enstitüsü mezunları İlahiyat Fakültesi mezunlarına göre daha yüksek düzeyde bir empatik beceri düzeyine sahip görünmektedirler.

Öneriler

Bu araştırmada elde edilen verilere dayalı olarak, sunulabilecek başlıca öneriler şunlardır: Empatiyle ilgili bir çok araştırmada vurgulandığı gibi, empatik beceri eğitim yoluyla gelişmektedir.

Dolayısıyla Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerine empatik beceriyi geliştirmeye yönelik eğitim programları uygulanmalıdır.

Bu eğitim programı kapsamında, empatinin bütün yönleriyle ele alınması, insan ilişkileri ve iletişim konularının detaylı bir şekilde işlenmesi faydalı olabilir. Daha genel bir ifadeyle, insanı merkeze alan, onun değerli olduğunu kabul eden bir eğitim anlayışı içinde öğretmenlerin, empati becerilerini geliştirici eğitsel etkinliklere daha çok yer verilmelidir. Psikolojik Danışma ve Rehberlik, İnsan İlişkileri ve Empati Eğitimi konularında derslerin konulması özellikle öğretmen öğrenci ilişkileri açısından yararlı olabilir.

Eğitimin genelinde olduğu gibi, din eğitiminde de insan ilişkilerini vurgulamanın olumlu bir etkisinin olacağı, öğretmen-öğrenci ilişkisinde temel iletişim becerileri olmadığı takdirde eğitimin etkili olamayacağını kabul etmek gerekir.

Din eğitimindeki etkinlikler kişilerarası iletişime özellikle de sözlü iletişime dayandığı için, içerik eğitiminin yanı sıra, branş öğretmenlerine iletişim eğitiminin de verilmesi gerekir. Öğretmenin iletişim becerisi, öğrencinin verimliliğini artırır.

Öğretmenlerin öğrencileriyle sağlıklı ve doyumlu bir iletişim geliştirmelerini sağlayacak tarzda bir donanıma kavuşturulmaları gerekmektedir. Empatik İletişim becerisini geliştirici dersler seçmeli dersler şeklinde dahi olsa, müfredata konmalıdır. Bu konuyla ilgili eğitim programı, lisans seviyesinde düzenleneceği gibi, uygulamalı hizmet içi eğitim programları şeklinde de düzenlenebilir. Empatik İletişim Becerisini geliştirici dersler, seçmeli dahi olsa, programa konmalıdır.

İlahiyat Fakültelerinin mevcut öğretim programının ve öğrencilere verilen derslerin, öğrencilerin empatik yaklaşımları ve becerileri üzerinde yaptığı etkiyi ölçmek amacıyla, Fakülteye yeni başlayan öğrencilerle son sınıf öğrencileri arasında bir kıyaslama yapılabilir.

Öğretmenlere verilen empatik beceriyi geliştirici eğitimin etkisini ölçmek amacıyla, farklı meslek grupları üzerinde uygulandığı şekliyle, belirli örnek kitlelere söz konusu eğitim verilerek ardından empatik becerileri ölçülerek eğitimin etkisi test edilebilir. Ayrıca öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerini ve empatik beceri düzeylerini kıyaslayıcı

ölçümlerde yapılabilir. Böylece, doğuştan geldiği varsayılan empatik eğilim ile empatik becerinin gelişimi arasındaki ilişki de gözlenmiş olur.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin empatik eğilimlerini ve becerilerini farklı değişkenler açısından ölçen daha geniş evrenli araştırmalar yapılabilir. Bunun yanı sıra farklı branş öğretmenleriyle kıyaslamalar yapılarak bazı neticelere varılabilir.

Özellikle dini hayatı ve dini konuları içeren yeni soru formlarıyla empatik beceri ölçekleri geliştirilebilir.

Empatik yaklaşımın etkisini ölçmek amacıyla, öğrenci denekler üzerinde empatik kriterlere uygun olan ve olmayan öğretmen davranışlarının yansımaları gözlemlenebilir.

Öğretmenlerin dini anlayışlarıyla empatik becerilerinin ilişkisini test eden ölçekler geliştirilebilir. Böylece dini anlayışın empatik anlayışa nasıl bir etkisinin olduğu ölçülmüş olur.

KAYNAKLAR

Acar, Nilüfer , Voltan, Terapötik İletişim ve Kişilerarası İlişkiler, Şafak Matbaası, Ankara, 1989,

“*Duygu Yansıtan Sözcüklerin Anlamsal Çözümlemesi*”, Medikal Nöroloji, Nöroşirürji-Psikiyatri Dergisi. Ankara, 1987

Acar, Nilüfer Voltan; **Jeffries**, Mc. Whriter, Çocukla İletişim: Öğretme Destekleme ve Çocuk Yetiştirme Sanatı, Usa Yayıncılık, Ankara, 2000

Acluni, İsmail b. Muhammed, Keşful Hafa ve Muzilu'l İlbas Amma İstehere mine'l Ehadisi ala elsineti'n –Nasi, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, trs

Açıkalm, Azize, İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Dönüşümlü Liderlik Özellikleri İle Empatik Becerileri Arasındaki İlişki Ankara İl Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 2000,

Akkol, Özden, <http://www.avrupakoleji.com/code/tr-yasadikca.asp>, Erişim Tarihi: 29.03.2005

Akkoyun, Füsun, “*Empatik Anlayış Üzerine*”, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, C: 15. Sayı:2, Ankara, 1982

Akyıldız, Hasan, “*Öğretmen Özelliklerinin Eğitim Sürecine Etkisi*”, Eğitim Bilim Dergisi, Sayı:74, Ankara, 1989,

Alkan Cevat, Eğitim Teknolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 1998

Alver, Birol, Bireylerin Uyum Düzeyleri ile Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiler, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv, S.B.E., Erzurum, 1998

Altas, Nurullah, “*Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri*, (<http://altas.50megs.com/dinidanismanlik.htm>.), Erişim Tarihi: 20.04.2004

- Asri**, Safinaz, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin Mesleki Yeterlikleri (Göller Bölgesi Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E., Isparta, 2005
- Aydın**, Arzu, Empatik Becerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, S.B.E., İzmir, 1996
- Aydın**, Aydın, Sınıf Yönetimi, Anı Yayınları, Ankara, 1998
- Aydın**, M. Şevki, Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1996
- B.Shertzer**, S.C. Stone, Fundamentals of Counseling, Houghton Mifflin Company, Boston 1974
- Bacanlı**, Hasan, Sosyal Beceri Eğitimi, Nobel Yayınları, Ankara, 1999
- Barret- Lennard**, G.T. “*Dimensions of Therapist Respons as Causal Factors in Therapeutic Change*”, Psychological Monographs. Sayı.562, 1962,
- Başaran**, İbrahim Ethem, Eğitim Yönetimi, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1994
- Baymur**, Feriha, “*İnsan İlişkilerinin Artan Önemi ve Bu Hususun Eğitimde Dikkate Alınması*”, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi; C:1, Sayı: 1, 1990
- Baymur**, Feriha, Genel Psikoloji, Anka Ofset, İstanbul, 1990
- Bayraklı**, Bayraktar, İslamda Eğitim, Dergah Yayınları, İstanbul, 1980
- Bayram**, Hikmet, “Eğitim Yüksek Okullarında Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. S.B.E., Ankara, 1992
- Baysal**, Ayşe Can, Sosyal Psikoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989

- Bilgin**, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yayıncılık, Ankara, 2001
- Borich**, Gary, D. Effective Teaching Methods, Merrill, Prentice Hall, New Jersey, 1996
- Boutrox**, Emile, “Çocuğu Okumaya Sevmeden Sebepler”, Çağdaş Pedagojiden Seçmeler, (Çev: Nejat Yüzbaşıoğulları), İstanbul, 1969
- Bulut**, Aytekin, Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, DİB. Yayınları, Ankara, 2002
- Buti**, S. Ramazan, Kur’an Eğitiminin Eşsiz Metodu, (Çev: Şükrü Özen), İstanbul, 1987
- Büyükkaragöz**, Savaş ve Cuma Çivi, Genel Öğretim Metodları, Öz Eğitim Yayınları İstanbul, 1997
- Can**, Niyazi, “Eğitim Öğretimde Etkili Öğretmen ve Yöneticinin Nitelikleri”, T.S.A.D., Cilt:1, Sayı:3, Kasım, 1997
- Can**, Gürhan, “Eğitim Fakültesi Lisans ve Sertifikaları Programlarının Öğretmen Adaylarında Tutum Geliştirme Açısından Etkililiği”, İzmir I. Eğitim Kongresi Bildirileri, 25-27 Kasım, 1991
- Canan**, İbrahim, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, no:192, Ankara, 1980
- Carkhuff**, Robert, Helping and Human Relations. Practice and Research. New York, 1969
- Cüceloğlu**, Doğan, Yeniden İnsan İnsana, İstanbul, Remzi Yayınevi 1999
- İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991
- Çıtak**, Gülseren, Hemşirelik Yüksek Okulu Öğretim Elemanlarının Empatik Beceri Ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi, Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniv. Sağlık Bil. Ens. Hemşirelik Programı, Ankara, 1998

- Çilenti**, Kamuran, Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, Kadioğlu Matbaası, Ankara,1984,
- David M. Berger**, “*On the Way to Emphatic Understanding*” American Journal of Psychottherapy. C: 38. Sayı:1, Newyork, 1984.
- Demirbolat**, Ayşe Ottekin, “*Yönetici ve Empatik Yaklaşım*”, Eğitim ve Bilim Dergisi, C:14, Sayı:114, Ankara Ocak-1999
- Dodurgalı**, Abdurrahman, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve yöntemler, İstanbul,M.Ü.İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999
- Dökmen**, Üstün, “*Empati Kurma Becerisiyle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki*”, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi,C:20, Sayı:1-2, 1987
- “*Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi*”, Eğitim. Bil. Fak. Dergisi, C: 12, Sayı: 1-2, Ankara Üniv. Bas Evi, Ankara , 1988
- “*Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki*”, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 20, Sayı: 1-2, 1987
- “*Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1988, C.21, s.155-190
- İletişim Çatışmaları ve Empati,İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1996
- Düşüngen**, Beyza, İslamda Eğitimin Temeli Olarak Sevgi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E., Ankara, ts,
- Ebu Davud**, Süleyman b. el-Eşa’s, Sunenu Ebi Davud (nşr: muhammed Ali es-Seyyid), Mısır, 1969.
- Ebu İshak**, İbrahim b. Musa b. Musa el Kırnati eş-Şatibi; el- Muvafakat fi usuli’l Ahkam; (thk: Abdullah Draz),Beyrut, ts,

- Elmalılı**, Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili,
(Sadeleştiren: M. Nur Çetin ve arkadaşları), Çelik-Şura
Yayınları, İstanbul, ts.
- En-Nesefi**, ebul Berekat Abdullah Ahmed b. Mahmud,
Tefsiru-n Nesefi, Elif Ofset, İstanbul, 1993
- Ergüden**, Akın, Çağdaş İletişim Felsefesi ve Sorunları,
A.Ö.F. Yayınları, Eskişehir, 1959
- Eroğlu**, Nurşen, Empatik Eğilim Düzeyleri Farklı
Annelerin Çocuklarının Uyum ve Başarı Düzeyleri,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv.
Ankara, 1995
- Ersever**, Oya. G, “*Etkili İletişim*”, Bilim ve Aklın
Aydınlığında Eğitim Dergisi, Ankara, Şubat, 2003
- Ertürk**, Selahattin, Eğitimde Program Geliştirme,
Yelkentepe Yayınları, Ankara, 1986
- es- San’ani**; Muhammed Emin, Sübülü-s Selam Şerhu
Buluği’l Meram min Cem’i edilletil Ahkam, 1. bas.
Beyrut, 1991,
- Ez-zebidî**, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latif,
Sahihi Buhari, (Çev: Ahmed Naim) Diyanet İşleri
Başkanlığı Yayını, 8. Baskı, Ankara, 1987
- Fersahoğlu**, Yaşar, Kur’an’da Zihin Eğitimi, İstanbul,
1996
- Freedman**, Jack, D.O. Sears ve J.M. Carlsmith, Sosyal
Psikoloji, (Çev: Ali Dönmez), İstanbul, İmge Kitabevi,
1993
- Friere**, P, “*Ezilenlerin Eğitimi*”, (Çev: Yurdanur Salman
ve Gülşat Aygen), Sanat Adam Dergisi, Sayı.59, Ekim-
1990, İstanbul
- Geçtan**, Engin, Psikanaliz Ve Sonrası, Evrim
Matbaası, İstanbul, 1993
- Gencel**, Adnan ve Bayrak, Mustafa, “*Din Kültürü ve
Ahlak Bilgisi Dersinin Etkinliği İle İlgili Bir Araştırma*”,
Din Öğretimi Dergisi, 8-9, Ankara, 1986

- Gladstein, G. A.**, ve Feldstein, J. C., “*Using Film To Increase Counselor Empathic Experiences*”, Counselar Education and Supervision, ss. 125-131,1983,
- Glasser**, William, Contol Theory, Harper ve Row, New York, 1985,
- School Without Failure, Harper ve Row, New York, 1969
- Gökbunar**, Ramazan, Naci B., Muter; “21. Yüzyıla Doğru Türkiye’de Eğitim Hizmetlerinin Çağdaştırılması”, Marmara Üniv. Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No.600/13, İstanbul,2000
- Güçlü**, Nezahat, Sınıf Yönetimi, Nobel yayınları, Ankara, 2000
- Günaydın**, Murat, Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeyleri İle Çatışma Eğilimi Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, S.B.E., Samsun, 1999
- Gürşimşek**, Işık, “*Etkin Sınıf Yönetimi İçin Etkili İletişim Becerileri*”, Dokuz Eylül Üniv. Buca Eğitim Fak. Dergisi, Sayı: 6, İzmir,1987
- Hogan**, R. “*Development of an Empathy Scale*”, Journal of Conseling and Clinical Psychology, Sayı:33, 1969,
- Ivey**, Allan. E., “*The Multi Cultural Praticice of Therapy: Ethics, Empathy an Dialectics*” Journal of Social And Clinial Psychology, 1987
- İbn Hanbel**, Müsned-u Ahmed İbn. Hanbel, Çağrı Yay. İstanbul, 1981
- İbn-Kesir**, ebul Fida İsmail,Tefsiru Kuraniil Azim, 1. Baskı, Riyad, 1993
- İbn. Mace**, Ebu Abdillan Muhammed İbn. Yezid el-Kazvini, Sünenu ibn. Mace, çağrı Yay. İstanbul, 1992
- J.Leif, G. Rustin**; Genel Pedagoji, (Çev: Nejat Yüzbaşıoğulları), Ankara, 1974

- Johnson** P. E. Personality and Religion, New York, 1957
- Kabukçu**, M. Asım, Sağlık Sosyal Fen Bilimlerine Uygulamalı İstatistik, Damla Ofset, Konya, 1998,
- Kağıtçıbaşı**, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1988
- Kalisch**, B.J., “*What is Empathy?*”, American Journal of Nursing, C: 73, Sayı:9, Newyork, 1973
- Karahan**, Fikret, “*Empatik Beceri ve İnsan Doğası Anlayışı*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Ekim, Sayı:11, Samsun, 1998
- Karasar**, Niyazi, Bilimsel Araştırmalarda Yöntem, Hacettepe-taş Kitapçılık, Ankara, 1984
- Kaya**, Mevlüt, Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum, Etüt Yayınları, Samsun, 1998
- Kaya**, Y.Kemal, Devlet/ Bürokrasi/İnsan, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1991
- Kehret**, Peg, “*Encouraging Empathy*”, School Library Journal, C:47, Ağustos, 2001
- Kepeçoğlu**, Muharrem, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Özerler Matbaası, Ankara, 1992
- Köseoğlu**, Sema, Psikolojik Danışmanların Empatik Becerilerinin ve Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv, S.B.E., İstanbul, 1994
- Krech**, David, R. S. Crutchfield ve E.L.Ballachey, Cemiyet İçinde Fert, (Çev.M. Turhan), , M.E.B. Yayınevi, İstanbul,1983
- Kurtman**, Ersanlı, “*İnsan İlişkilerinde Empatik Yaklaşımın Yeri ve Önemi*” M.E.B.Eğitim Dergisi, Sayı: 4, Ankara,1993.
- Kurtubi**, ebu- Abdillah, Muhammed b. Ahmed el- Ensari, el- Camiu li-Ahkamil Kur’an, 3.Bas. Mısır, 1987

Kutub, Muhammed, İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi, (Çev: Ali Özek), Bahar Matbaası, İstanbul, 1977

La Forge, R. And Suczik. R. “*The Interpersonal Dimension of Personality; An Interpersonal Checklist, Journal of Personality*”, Sayı:24, Newyork,1955

Morgan, John J.B: ve Leulla Cole, Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, (Çev: B.H. Vassaf), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1985,

Murphy, G. Personality, Harper & Brothers, New York, 1947

Müslim, Ebul Huseyn Müslim İbn el-Haccac el-Kuşeyri, Sahihu Muslim, Mısır, 1955

Nesai, Ebu Abdirrahman, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992

Nissim-Sabat, M. “*Towars a Phenomemology of Empathy*”, American Journal of Psychotherapy, Sayı:49, 1995

Oktar, İlhan ve Bulduk, Sıdıka, “Ortaöğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Davranışlarının Değerlendirilmesi”,
<http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/medergi/19.htm>, Erişim Tarihi: 27.04. 2005

Olesker, Wendy and L.Belter, “*Sex and Empathy*”, Journal of Counseling Psychology, C:19, 1973

Önder, Alev, www.avrupakoleji.com/code/tr-yasadikca.asp, Erişim Tarihi: 29.03.2005

Önemlitürk, Derya, Lise Yöneticilerinin Kendini Gerçekleştirme ve Empati Düzeyleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniv. S.B.E., Kocaeli, 1997

Öz, Fatma, Hemşirelerin Empatik İletişim Becerisi ve Eğilimine Eğitimin Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bil.Ens. Ankara, 1992,

- Özbay**, Yaşar ve **Şahin**, Mustafa, “*Empatik Sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği (ESATO): Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması*”, 2. Eğitim Bilimleri Kongresi, Bursa, 1996
- “*Psikolojik Danışmada Empatik Atmosfer ve Beceri Düzeyinde Kazandırılması*”, III. Ulusal Psikolojik ve Rehberlik Kongresi, Adana, 15-16 Nisan, 1996
- Özbay**, Yaşar, “*Danışanı merkeze Alan Psikoterapi Yaklaşımında Empatik Atmosfer ve İnsan İlişkileri*”, I. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri, Adana , 28-30 Nisan, 1994
- Özbek**, Abdulkadir, **Leutz**, Grete, Psikodrama: Grup Psikoterapisinde Sahnesel Etkileşim. Hassoy Matbaası, Ankara, 1987
- Özbek**, Abdullah, “*Din Eğitiminin Problemleri*” Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı:6, İstanbul,1999
- Özbek**, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, SelamYayınları, Konya, 1988
- Özer**, Abdulkadir, İletişimsizlik Becerisi, İstanbul, Varlık Yay. 1995
- Özgüven**, Erol, Görüşme İlke ve Teknikleri, Bireyi Tanıma Teknikleri Serisi, 1, Ankara, 1992
- Öztürk**, Mualla, “*Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı, I. Din Eğitimi Seminer*”i, A.Ü.İ.F.Yay. 1981
- Pişkin**, Metin, “*Empati Kaygı ve Çatışma Eğilimi Arasındaki İlişki*”, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, C:22, Sayı:2, Ankara,1985
- Rahilly**, Deobrah, “*A Phenomenological Analysis of authentic Experience*”, Journal of Humanistic Psychology, Sayı:33, 1993
- Rees**, Dilys Karen, “*Gadamer’s Philosophical Hermeneutics: The Vantage Points And The Horizons İn Reader’s Responses To American Literature Text*” C.3, Nisan, 2003

Rogers, "On Becoming A Person: A Therapist's View of Psychotherapy.". Houghton Mifflin Company, New York. 1961

Rogers, R. Carl, Client-Centered Therapy, Houghton, Mifflin, Boston, 1951

“Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir”, (çev: Füsün Akkoyun), Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, C:16, Sayı: 1, Ankara,1983

Toward a Theory of Creativity in Anderson, Creativity and its Cultivation, Harper, New York, 1959

Saka, Şevki, Kur’an-ı Kerim’de Davet Metodu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1979

Sargın, Nurten, Rehber Öğretmenlerin Empati Düzeylerini Geliştirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, S.B.E., İzmir, 1993

Selçuk, Mualla, *“Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri”*, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar,

“Sunuş Yazısı” Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 2000

Selçuk, Ziya, *“MEB İlköğretim Öğretim Programları Sunuş Yazısı”*

www.programlar.meb.gov.tr/index/baskan.htm/ Erişim Tarihi: 29.03.2005.

Senge, Peter, Beşinci Disiplin, (Çev: Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998

Stephen, G. Post, *“Genuine Love Is More Than an Altruist’s Daydream”*, Research News And Opportunities in Science and Theology, C: 3, No: 1, Eylül, 2002

- Şahin**, Mustafa, “Üniversite Sınıf Atmosferinin Algılanan Empatik İletişim Açısından İncelenmesi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Univ. S.B.E., Trabzon, 1997
- Şahin**, Mustafa, **Özbay**, Yaşar, “*Empatik Sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması*”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: !9, Ankara, 2000
- Şeker**, Aysel, Sınıf Öğretmenlerinin İletişim Becerileri İle Sınıf Atmosferi arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, S.B.E., Konya 2000
- Şimşek**, Esin Uçak; “Öğretmen ve Öğrencilerin Empatik Tepkileri ile Öğrencilerin Kendilerine Verilmesini İstedikleri Empatik Tepkilerin Karşılaştırılması, Yayımlanmamış Yüksek. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 1995
- Şişman**, Mehmet, Öğretmenliğe Giriş, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2000
- Tanrıdağ**, Şerife R, Ankaradaki Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Çalışan Personelin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 1992
- Tavukçuoğlu**, Mustafa, İlahiyat İlk Öğretim Programı Okul Deneyimi Uygulamaları, Sebat Ofset, Konya, 2003
- Tirmizi**, Ebu İsa Muhammed İbn. İsa, Sunenu't-Tirmizi, Çağrı Yayınları İstanbul, 1992
- Türkmen**, Halil, <http://www.avrupakoleji.com/code/tr/yasadikca.asp>, Erişim Tarihi: 09.11. 2004.
- Uludağ**, Süleyman, İslam'da İrşad , Marifet Yayınları, İstanbul, 1981,

- Ulusoy**, Yıldız Öztan, Okul Yöneticilerinin Stres-Empati-Kişilik Özelliklerine İlişkin Bir Tarama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniv. S.B.E., 1997
- Ünal**, Cavit, “*İnsanları Anlama Kabiliyeti*”, A.Ü. Eğitim Bil. Fakültesi Dergisi, Sayı:3-4, 1972
- Warren**, S. Dictionary of psychology, Houghton Mifflin, New York, 1934
- Yakut**, Erdoğan, “*Öğrenci Öğretmen İletişimi Üzerine*”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Yıl:4, Sayı:48, Ankara, Şubat, 2004
- Yaşar**, İdris, “Hemşirelik Öğrencilerinin Ve Hemşirelerin Psikolojik İhtiyaç Örüntüleri ve Empati Düzeyleri.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bil. Ens. Ankara,1993

EKLER

1. EMPATİK BECERİ ÖLÇEĞİ (EBÖ)

Günlük yaşamımızda sıklıkla bir yakınımızın, bir arkadaşımızın yaşadığı sorunları onunla paylaşmak, onu dinlemek ve yardımcı olmak durumunda kalırız.

Aşağıda birbirinden farklı 6 olay anlatılmaktadır. Bu olayları yaşayan kişilere sizin verebileceğiniz sözel tepkiler 12 madde halinde sıralanmıştır. Bu 12 cümleden sizin karşınızdaki kişiye söylemek için kullanabileceğiniz 4 cümleyi seçerek işaretleyin. Seçtiğiniz cümleler için önem sırası söz konusu değildir. İşaretlemeyi cümlenin yanındaki rakamı daire içine alarak yapabilirsiniz.

TEŞEKKÜRLER

ADINIZ SOYADINIZ

(Yazmak zorunda değilsiniz) : .....

YAŐINIZ

: .....

CİNSİYETİNİZ

: .....

EĞİTİM DURUMUNUZ : Yüksek İslâm Enstitüsü
Mezunu

İlahiyat Fakültesi Mezunu

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi
Öğretmenliği Mezunu

KAÇ YILDIR BU MESLEKTE ÇALIŐIYORSUNUZ

.....

İŐİNİZİ SEVİYOR MUSUNUZ

Evet

Hayır

1. KİŞİ (Ev hanımı)

Yemek çamaşır, temizlik, dikiş, alışveriş, çocuklar.... Bütün gün tek başıma koşturuyorum; yine de yetişemiyorum. Kendime ayıracak beş dakikam yok. Kendimi mutfakla banyo arasına hapsolmuş hissediyorum:

- (1) Ev işlerine yardım edecek bir yardımcı kadın tutmayı düşündün mü?
- (2) Bütün bu işler günde kaç saatini alıyor?
- (3) Eşin hiç yardım etmiyor mu?
- (4) Anladığım kadarıyla ev işleri sana çok ağır geliyor.
- (5) Ev işlerini yapan, dünyada bir tek sen değilsin: bu durumu böyle mesele yapmak doğru değil.
- (6) Haklısın; bu kadar iş insanı gerçekten bunaltır.
- (7) Bence senin problemin, işleri becerememen değil işlerin çok olması.
- (8) Senin yerinde olsam ben de çok bunalırdım.
- (9) Sanırım bunca iş karşısında kendini çaresiz ve yalnız hissediyorsun.
- (10) Sana katılıyorum ev işleri gerçekten kolaydır.
- (11) Annem de (veya bir başka yakınınız), senin gibi sürekli ev işi yapmaktan yoruluyor.
- (12) Sanırım bu kadar çok işi tek başına yapmak zorunda kalmak seni öfkeliyor.

2. KİŞİ (Bir arkadaşınız)

Bir miras meselesi yüzünden babamla amcam kavga ettiler. Aslında ben ikisini de severim. Aralarını bulmaya çalıştım; daha kötü oldu. Babam dün “bir daha o adamla konuşmayacaksın” dedi. Gerçi miras konusunda babam haklı geliyor ama, amcamdan da vazgeçemem ki, bunca yıl bize ikinci bir baba oldu. Üç kuruş için bu çektiğimize değer mi?

- (1) Her ailede böyle problemler olabilir; kardeş kardeşin ne öldüğünü istemiş ne güldüğünü....
- (2) Çok zor durum, sıkılmakta haklısın.
- (3) Anladığım kadarıyla bu kavga seni çok üzmüş.
- (4) Senin yerinde olsam ben de çok üzülürdüm.
- (5) Kendini iki sevdiğin kişi arasında kalmış hissediyorsun; bu da seni çaresizliğe itiyor.
- (6) İki kardeşin problemi anlaşılarak çözmelerine sevindim.
- (7) Bence güvenilir bir hukukçu bulup onun hakemliğine başvurmalısın.
- (8) İki sevdiğin kişi arasında seçim yapmak zorunda kalman seni öfkeliyor.
- (9) Parayla mutluluk olmaz dostluk her şeyden önemlidir.
- (10) Eğer babanın tarafını tutarsan amcana karşı haksızlık ettiğini düşüneceksin
- (11) Baban “amcanla konuşma” sözünü geçici bir öfke anında söylemiş olabilir.
- (12) Bu kavganın sebebi para değil babanla amcanın ailede üstünlüğü kurma istekleri olabilir.

3. KİŞİ (Bir dostunuz)

Son günlerde canım sıkılıyor. Belli bir sebep yok ama içimin daraldığını hissediyorum. Canım hiçbir şey yapmak istemiyor. Üstelik bu sıkıntımı kimse ile paylaşamıyorum.

- (1) Sıkıntının nedenlerini araştırdın mı?
- (2) Senin böyle sıkılıyor olmana üzüldüm.
- (3) Bence kendini meşgul edecek bir hobi bulmalısın.
- (4) İçinde tanımlamadığın bir heyecan hissediyorsun ve kötü bir şeyler olacakmış gibi geliyor.
- (5) Bazen ben de senin gibi sebepsiz sıkıntı hissedirim.
- (6) Sanırım şu sıralar kendini yalnız hissediyorsun.
- (7) Her halde bilinç altındaki bir takım duygular böyle hissetmene yol açıyordur.
- (8) Sebebini bilmediğin yoğun bir sıkıntı içindesin.
- (9) Geceleri sıkıntılı rüyalar gördüğün de oluyor mu?
- (10) Kendini böylesine bırakman doğru değil.
- (11) Dünyada öyle büyük dertleri olan insanlar var ki onlar senin sıkıntını dertten saymazlar.
- (12) Son günlerde istediğini elde etmen beni sevindirdi.

4. KİŞİ (Bir Genç)

Başımın yan tarafında bir tutam saç var, ne yapsam yatıramıyorum. İslatıyorum olmuyor, bağlıyorum olmuyor ne zaman aynaya baksam neşem kaçıyor.

- (1) Bu önemli bir problem değil; kafanı takma.
- (2) Kafanın dışı değil, içi önemlidir; sen kişiliğini geliştirmeye çalış.
- (3) Saçının yatmaması seni üzüyor.
- (4) Saçının dökülmesi beni üzdü.
- (5) Berber ne diyor?
- (6) Başkalarının yanında her zaman derli toplu gözükmek istiyorsun.
- (7) Her zaman kusursuz bir insan olmak istiyorum.
- (8) Saçınla bu kadar uğraşmak zorunda kalman seni sinirlendiriyor.
- (9) Bence bu önemli bir sorun değil ama bu işin seni rahatsız etmesine üzüldüm.
- (10) Bunu sakın arkadaşlarına söyleme; çünkü seninle dalga geçebilirler, sen de üzülürsün.
- (11) Küçük bir şey için bile olsa, başkaları tarafından eleştirilmek seni üzüyor.
- (12) Bence seni asıl kızdıran, saçının yatmaması değil, bu işe çok zaman harcıyor olman.

5. KİŞİ (Bir bayan arkadaşınız)

Annem geçen hafta doğum günümde bana, nefis bir atkı hediye etti. Verirken de “*sana özel bir şey bulabilmek için şehrin altını üstüne getirdim*” dedi. Dün ne öğrensem beğenirsin?

Başka şehirde oturan ablam var, annem bana aldığı için aynısını 3 ay önce ona da almış. Bunu öğrendimce perişan oldum. Şu anda son derece kötü hissediyorum kendimi.

- (1) Annene niçin böyle davrandığını sordun mu?
- (2) Annen, hem sana, hem de ablana “özel” bir hediye alabilir, çünkü ikinizi de seviyordur. Bence olaya bu açıdan bakmalısın.
- (3) Bence bu konuda bencillik ediyorsun.
- (4) Bu olaya üzülmede haklısın.
- (5) Bu olay karşısında sanırım kendini aldatılmış hissetmişsin.
- (6) Galiba ablanı biraz kıskanıyorsun.
- (7) İki atkı tamamen benziyor mu?
- (8) Annenin, sana senin sandığın kadar değer verip vermediğini merak ediyorsun.
- (9) Senin yerinde olsaydım ben de üzülürdüm.
- (10) Annenin gözünde özel bir yerin olmasına sevinmiştin; şimdi bu sevincin yerini üzüntü aldı.
- (11) Annen ablanı her zaman böyle eleştirir mi?
- (12) Annene oldukça öfkelisin.

6. KİŞİ (Bir öğrenci)

Son zamanlarda hiç ders çalışmıyorum. Sürekli kahvedeyim. Kağıt oynamak zevk veriyor. Ama kahveden çıkarken, her seferinde derin bir pişmanlık duyuyorum. Böyle giderse okulu bitiremeyeceğim. Bitiremezsem halim ne olur? Ne iş yaparım? Sonra anama-babama, konuya komşuya ne derim?

- (1) Bu durumu ailen öğrenirse herhalde üzürlürler.
- (2) Sınıfınızda senin durumunda olan başka arkadaşların da var mı?
- (3) Hayatta başarılı olmanın tek yolu okul bitirmek değildir. Okul bitirmemiş nice başarılı insan var.
- (4) İçinde bulunduğun durum seni çok sıkıyor, kaygılanmana yol açıyor.
- (5) Çalışmak istediğin halde çalışmıyorsun; kendi kendine zaman geçiremiyor olman seni huzursuz ediyor.
- (6) Bence rahatlamak için bir psikoloğa başvurmalısın.
- (7) Konu komşunun ne düşüneceklerini kafana takma, kendini derslerine ver.
- (8) Bu problemin beni üzdü.
- (9) Hem gelecekte iyi bir yaşantı elde edememekten, hem ana-babanı incitmekten korkuyorsun.
- (10) Hiçbir derse mi çalışmıyorsun, yoksa bazı derslere mi?
- (11) Bence kendine fazla yükleniyorsun; telaşın ve sıkıntın bu yüzden
- (12) Çok çalıştığın halde dersleri başaramaman üzücü.

2. RESMİ YAZIŞMALAR

Konya Merkez ilçelerinde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerine Empatik Beceri Ölçeğini uygulamak için, ilgili yerlerden gerekli izinler alınmıştır. Konuyla ilgili yazışmaların birer kopyası ekte sunulmuştur.

S.Ü.SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Anabilim Dalınız Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı öğrencisi 974172201 nolu öğrencisi Yusuf BATAR'ın "Örgün Din Eğitiminde Empatik Yaklaşım (İlköğretim Örneği)" konulu teziyle ilgili Konya İl Merkezindeki İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerine yönelik "Empatik Beceri Ölçeği" uygulamak istemektedir.

Adı geçen tezinin olgunlaşabilmesi için ekte sunulan bu ölçeği İlköğretim okullarında uygulaması pedagojik yönden yerinde ve gerekli görülmektedir. Bu uygulamanın yapılabilmesi için Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü aracılığıyla İl Milli Eğitim Müdürlüğünden Onay alınması gerekmektedir.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 15 Ekim 2003

Danışman

Doç. Dr. Mustafa TAVUKCUOĞLU
S.Ü.İlahiyat Fak.Din Eğitimi ABD
Öğretim Üyesi

- Eki:1.Empatik Beceri Ölçeği örneği
2.İl Merkezindeki uygulama yapılabilecek
bazı İlköğretim Okullarının listesi
3.Öğrencinin dilekçesi

ek-1

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI

Sayı : 2003/160

15.10.2003

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
KONYA

Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora programı öğrencisi Yusuf BATAR ile ilgili danışman yazısı ilişiktedir.
Adı geçen öğrencinin uygulama yapabilmesi için gerekli izin alınmasının uygun olduğu kanaatiyle gereğini saygı ile arz ederim.

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Anabilim Dalı Başkanı

el:2

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

SAYI : B.32.ŞEL.0.EI.00.00/2254

24.10.2003

VALİLİK MAKAMINA
KONYA

Enstitümüz Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi bilim dalı Doktora programı öğrencisi Yusuf BATAR "Örgün Din Eğitiminde Empatik Yaklaşım (İlköğretim Örneği)" isimli tez konusu için aşağıda yazılı ilköğretim okullarında ANKET, TEST uygulaması çalışması yapmak istemektedir.

Gerekli kolaylığın sağlanması hususunu saygılarımla arz ederim.

E K I : 7 adet anket

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÇAYCI
MÜDÜR Yrd.

ek = 3

ÇALISACAĞI İLKÖĞRETİM OKULLARI:

MERAM İLÇESİ

Vali Necati Çetinkaya İlk Öğretim Okulu
Çumralıoğlu İlk Öğretim Okulu
Şükrü Doruk İlk Öğretim Okulu
Ali Taşoluk İlk Öğretim Okulu
Mümtaz Kuru İlk Öğretim Okulu
Alparslan İlk Öğretim Okulu
Zafer İlk Öğretim Okulu
24 Kasım İlk Öğretim Okulu
Cemal Bardakçı İlk Öğretim Okulu
Cumhuriyet İlk Öğretim Okulu
Dr. Teoman Bilge İlk Öğretim Okulu
İhsan Kaşıkçı İlk Öğretim Okulu
Lalebahçe İlk Öğretim Okulu
Mehmet Beğen İlk Öğretim Okulu
M. Hasan Sert İlk Öğretim Okulu
Mehmet K. Mevlana İlk Öğretim Okulu
M. Şükrüye Sert İlk Öğretim Okulu
Meram İlk Öğretim Okulu
Necatibey İlk Öğretim Okulu
Org. Cemal Tural İlk Öğretim Okulu
Sare Özkaşıkçı İlk Öğretim Okulu
Ş.Plot Bayan A. Gök İlk Öğretim Okulu
Şeyh Şamil İlk Öğretim Okulu
Şeker İlk Öğretim Okulu
Ticaret Borsası İlk Öğretim Okulu
Vakıfbank İlk Öğretim Okulu

KARATAY İLÇESİ:

Cengiz Topal İlk Öğretim Okulu
Karma İlköğretim Okulu
23 Nisan İlk Öğretim Okulu
Mahmut Şevket Paşa İlk Öğretim Okulu
Ulurmak İlk Öğretim Okulu
Akeşme İlk Öğretim Okulu
19 Mayıs İlk Öğretim Okulu
Akif Paşa İlk Öğretim Okulu
Biro Polat İlk Öğretim Okulu
Hasan Ali Yücel İlk Öğretim Okulu
Halil bahçeci İlk Öğretim Okulu
Hürriyet İlk Öğretim Okulu
İzzet Bey İlk Öğretim Okulu
Karkent İlk Öğretim Okulu
Koyunoğlu İlk Öğretim Okulu
Kurtuluş İlk Öğretim Okulu
Kuvayı Milliye İlk Öğretim Okulu
Namık Kemal İlk Öğretim Okulu
Ulubatlı Hasan İlk Öğretim Okulu
Yavuz Selim İlk Öğretim Okulu

el: Zf

SELCUKLU İLÇESİ:

İbrahim Yapıcı İlk Öğretim Okulu
Barbaros İlköğretim Okulu
Mareşal Mustafa Kemal İlk Öğretim Okulu
Hazım Uluşahin İlk Öğretim Okulu
Nesrin Ayşegül İlk Öğretim Okulu
Ahmet Karacıgan İlk Öğretim Okulu
Kazım Özenç Seçen İlk Öğretim Okulu
Abidin Saniye Erçil İlk Öğretim Okulu
Ayşe Tümer İlk Öğretim Okulu
Dumlupınar Mh. Ahmet Haşhaş İlk Öğretim Okulu
İhsaniye İlk Öğretim Okulu
M. Nuri Küçükköylü İlk Öğretim Okulu
Mustafa Bülbül İlk Öğretim Okulu
Mustafa Hotamışlı İlk Öğretim Okulu
Mustafa Karacıgan İlk Öğretim Okulu
Özel İdare Yüziüncü Yıl İlk Öğretim Okulu
Zeliha Lütfi Kullu İlk Öğretim Okulu

el-5

T.C.
KONYA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

SAYI : B.08.4.MEM.4.42.00.06.311/
KONU : Tez Çalışması Uygulaması

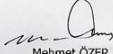
51552 04.11.2003

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ DEKANLIĞINA
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü)

İLGİ : a)Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü' nün 24/10/2003 tarih ve 2254 sayılı yazınız
b)Konya Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü' nün 03/11/2003 tarih ve 51363 sayılı Onayı

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Din Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora programı öğrencisi Yusuf BATAR' ın ilgi (a) yazı ile Karatay, Meram ve Selçuklu ilçeleri kapsamındaki resmi ilköğretim okulu öğrencilerine anket-test uygulama yapacağına dair ilgi (b) Onay ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Mehmet ÖZER
Vali a.
İl Millî Eğitim Müdürü

EKT :
İlgi (b) Onay

elb=6

Şükran Mahallesi Tevfikiye cad.
42209 Meram/KONYA

Tel:0332 353 30 50 (5 Hat) Faks:0332 353 30 57

Web : <http://konya.meb.gov.tr> E-Posta : konyanem@meb.gov.tr

T.C.
KONYA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

SAYI : B.08.4.MEM.4.42.00.06.311/
KONU : Tez Çalışması Uygulaması

51363 03.11.2003

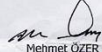
VALİLİK MAKAMINA
KONYA

İLGİ : Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü' nün 24/10/2003 tarih ve 2254 sayılı yazısı

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora programı öğrencisi Yusuf BATAR' ın "**Örgün Din Eğitiminde Empatik Yaklaşım (İlköğretim Örneği)**" konulu tez çalışmasıyla ilgili olarak; Karatay, Meram ve Selçuklu İlçeleri kapsamındaki resmi ilköğretim okulu öğrencilerine anket-test uygulaması yapma isteğine ilişkin ilgi yazı ve anket birlikte sunulmuştur.

Adı geçen öğrencinin; İlimiz Karatay, Meram ve Selçuklu İlçeleri kapsamında resmi ilköğretim okulu öğrencilerine, söz konusu anket-test çalışmasıyla ilgili uygulama yapma isteği; okul yönetimi nezaretinde olması koşulu ile Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızda da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Mehmet ÖZER
İl Millî Eğitim Müdürü

Eki :
İlgi yazı ve eki anket(7 Sayfa)

OLUR
24.10/2003
İsmail AKMAN
Vali a.
Vali Yardımcısı

ek-7

Şükran Mahallesi Tevfikye cad.
42209 Meram/KONYA
Tel:0332 353 30 50 (5 Hat) Faks:0332 353 30 57
Web : <http://konya.meb.gov.tr> E-Posta : konyamem@meb.gov.tr

ÜCRETSİZ
DANIŞMA
444 0 632
H A T T I
EĞİTİM
%100
DESTEK

2003-2004 ÖĞRETİM YILI İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜKLERİ SINIF VE BRANŞI ARA GÖRE MEVCUT VE İHTİYAÇ ÖĞRETİMEN SAYILARI

İLÇESİ	Sınıf Öğrt.	MEVCUT ÖĞRETİMEN SAYILARI																										
		Bilgisayar	Biyoloji	Beden Eğitimi	Coğrafya	Sin Kült.Ahli Bil.	Felsefe	Gen Bilgisi	Türkçe	İngilizce	Fransuzca	İlimya	Matematik	Müzik	San Tarih	Sosyal Bilgiler	Psikoloji	Resim	Çizim	Reh. Öğretmen	Tarih	Türkçe	Türk Dil Edb.	İmam Hat.Lis.Mes.Der.	Ticaret Lis.Mes.Ders.	End.Mes.Lis.Mes.Ders.	Kız M.L.Ms. D.Öğ.	
KARAYAT	7/28	2	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
MERKEZ	8/48	5	1	38	6	30	70	22	103	35	165	1	18	112	19	74	30	50	16	27	92	51	68	8	8	113	37	
SEÇİKLÜ	10/92	8	15	52	87	43	87	29	119	48	218	1	47	250	22	107	60	48	40	68	167	115	31	9	115	28		
AKRİLLİ	2/2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
AKOŞEN	2/27	6	9	15	20	18	23	7	51	18	50	3	10	83	5	1	32	1	18	21	16	20	47	35	8	10	59	17
AKŞEHİR	2/40	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
ALİNEKİN	5/1	1	1	10	12	10	14	9	33	9	18	1	7	43	2	1	28	1	16	20	18	30	21	4	7	5	23	11
BEŞŞEHİR	2/40	2	5	10	12	10	14	9	33	9	18	1	7	43	2	1	28	1	16	20	18	30	21	4	7	5	23	11
BOZAR	1/65	3	4	4	5	9	2	6	4	5	2	3	10	1	1	6	3	9	11	7	21	8	2	11				
ÇİHANBEYLİ	2/205	2	6	6	2	6	4	12	5	9	9	4	13	1	10	1	10	3	9	11	7	21	8	2	11			
ÇELTİK	3/4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
ÇUMRA	2/270	1	10	9	14	10	35	7	34	7	18	1	7	47	1	30	2	6	13	12	14	28	22	14	7	22	18	
DERBENT	2/21	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
DEREBOCAK	3/35	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
DOĞANHIŞAR	8/88	3	4	6	3	47	2	4	3	3	3	1	4	9	1	10	1	3	6	1	2	6	3	5	1	6		
EMİRGAZI	4/45	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
EMİRLİ	5/30	10	4	18	39	25	31	11	30	21	43	8	29	95	12	29	12	12	18	23	44	23	76	10	11	37	12	
GİNEYSİNİR	5/7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
HADİM	4/40	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
HALKAPINAR	2/81	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	12	1	9	1	3	4	2	14	5	2	2	1	1	1	1
HÜYÜK	2/290	1	4	7	11	7	23	5	24	7	15	6	45	2	23	5	3	11	15	27	21	9	6	35	9			
KADINHANI	1/70	1	3	7	4	25	3	23	6	19	4	27	4	23	1	12	2	5	9	7	18	13	2	2	16	4		
KARAPINAR	1/70	1	3	6	9	3	13	3	16	6	7	1	5	31	1	17	2	5	9	10	18	15	5	15	7			
KULU	2/202	4	7	10	5	17	3	16	4	6	1	5	31	1	17	2	5	9	10	18	15	5	15	7				
SARAYÖNÜ	1/108	1	2	4	4	4	17	3	15	3	21	4	15	2	7	5	5	14	5	6	4	15	10					
SEYDİŞEHİR	2/226	1	9	16	9	14	9	22	13	22	1	9	42	2	25	8	6	9	15	20	21	13	6	38	11			
TASKENT	2/25	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
TUZLUKÜÇÜ	1/99	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
YALIHÜYÜK	6/6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
YUNAK	1/1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
TOPLAM	6152	38	102	222	380	210	533	158	654	219	1755	199	199	1127	108	5	590	1	215	248	260	340	734	548	2	33	192	

Not: Bu listede ilçe merkezleri ve bağlı köy okulları dahildir.

KAHİR
MURAT

